UNDERVISNINGS
MINISTERIET

Fælles Mål 2009

Dansk

Faghæfte 1

Undervisningsministeriets håndbogsserie nr. 3 – 2009

Fælles Mål 2009

Dansk

Faghæfte 1

Undervisningsministeriets håndbogsserie nr. 3 – 2009

Indhold

Formål for faget dansk **3**

Slutmål for faget dansk efter 9. klassetrin **4**

Trinmål for faget dansk efter 2. klassetrin **5**
Trinmål for faget dansk efter 4. klassetrin **6**
Trinmål for faget dansk efter 6. klassetrin **8**
Trinmål for faget dansk efter 9. klassetrin **10**

Slutmål for faget dansk efter 10. klassetrin **12**

Slutmål og trinmål – synoptisk opstillet **13**

Bilag 1 – Dansk litteraturs kanon **18**

Læseplan for faget dansk **19**
1. forløb – 1.-2. klassetrin **19**
2. forløb – 3.-4. klassetrin **21**
3. forløb – 5.- 6. klassetrin **24**
4. forløb – 7.- 9. klassetrin **26**
5. forløb – 10. klassetrin **29**

Undervisningsvejledning for faget dansk **32**

Formål for faget dansk

Formålet med undervisningen i faget dansk er at fremme elevernes oplevelse og forståelse af sprog, litteratur og andre udtryksformer som kilder til udvikling af personlig og kulturel identitet. Faget skal fremme elevernes indlevelsesevne og deres æstetiske, etiske og historiske forståelse.

Stk. 2.
Undervisningen skal fremme elevernes lyst til at bruge sproget personligt og alsidigt i samspil med andre. Undervisningen skal styrke elevernes beherskelse af sproget og udvikle en åben og analytisk indstilling til samtidens og andre perioders og kulturers udtryksformer. Undervisningen skal udvikle elevernes udtryks- og læseglæde og kvalificere deres indlevelse og indsigt i sprog, litteratur og andre udtryksformer.

Stk. 3.
Undervisningen skal give eleverne adgang til de skandinaviske sprog og det nordiske kulturfællesskab.

Slutmål for faget dansk efter 9. klassetrin

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- tale forståeligt, klart og varieret i en form, der passer til situationen
- anvende et nuanceret og sikkert ord- og begrebsforråd
- udtrykke sig i en sammenhængende og disponeret form
- forstå og beherske sprogets samspil med andre udtryksmidler
- læse klart og flydende op og udtrykke en personlig forståelse af det læste
- lytte aktivt i samtale og være åbne og analytiske, når de vurderer deres egen og andres mundtlige fremstilling
- beherske samspillet mellem stemme og kropssprog afpasset efter genre og situation
- lytte til norsk og svensk med forståelse.

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse sikkert og hurtigt med forståelse og indlevelse
- beherske forskellige læseteknikker
- afpasse læsemåde efter formål, genre og medie
- fastholde det væsentlige af det læste i mundtlig og skriftlig form
- forholde sig analytisk og reflekteret til tekster og andre udtryk fra forskelligartede medier
- bruge læsning af digitale og trykte tekster samt grafiske udtryk som redskab til omverdensforståelse
- vurdere eget udbytte af det læste
- forstå og bruge forskellige kilder målrettet og kritisk
- læse norske og svenske tekster med forståelse.

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- styre skriveprocessen fra ide til færdig tekst
- udtrykke sig i en sammenhængende og disponeret form
- skrive forståeligt, klart og varieret i en form, der passer til genre og situation
- beherske et sikkert sprog med korrekt stavning og kunne læse korrektur på egne og andres tekster
- præsentere en tekst i samspil med andre grafiske udtryksmidler
- beherske en læselig, personlig og sammenbundet håndskrift
- anvende computeren som redskab og bruge informationsteknologi hensigtsmæssigt som kommunikationsmiddel og i forskellige skriveforløb
- bruge skriftsproget som støtte for tænkning og som et praktisk redskab i hverdagen.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- erhverve viden om sprog og sprogbrug, om sprogets forskellige funktioner, variation, opbygning og grammatik
- udvikle og udvide ordforråd og begrebsverden
- gøre rede for samspillet mellem sprog, indhold, genre og situation
- karakterisere og anvende forskellige genrer, stilarter og de vigtigste regler for sprogrigtighed
- demonstrere et analytisk beredskab over for ældre og nyere dansk og udenlandsk litteratur og andre udtryksformer
- gøre rede for og anvende forskellige genrer, fremstillingsformer, fortælleteknikker og virkemidler
- gøre rede for og vurdere etiske, æstetiske og historiske aspekter i litterære tekster og andre udtryksformer
- forholde sig til litterær og kulturel tradition og udvikling, som den kommer til udtryk gennem litteraturhistorisk læsning og i *Dansk litteraturs kanon,* jf. bilag 1
- forholde sig analytisk, vurderende og produktivt til sagprosa og andre udtryksformer
- udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i komplekse produktioner
- anvende informationsteknologi og elektroniske mediers muligheder bevidst og hensigtsmæssigt
- anvende informationsteknologi til søgning og kommunikation
- indgå i et mangesproget samfund og tilegne sig andre sprog.

Trinmål for faget dansk efter 2. klassetrin

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge talesproget i samtale og samarbejde og kunne veksle mellem at lytte og at ytre sig
- udvikle ordforråd, begreber og faglige udtryk
- fremlægge, referere, fortælle og dramatisere
- give udtryk for fantasi, følelser, erfaringer og beskrive viden om enkle emner
- læse enkle tekster op med god artikulation
- lytte med forståelse til oplæsning og fortælling og genfortælle indholdet
- improvisere og eksperimentere med kropssprog, stemme og computerens muligheder
- forstå enkle norske og svenske ord og udtryk.

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- anvende sikre og automatiserede afkodningsstrategier til læsning af almindeligt brugte ord i alderssvarende tekster
- læse sprogligt udviklende tekster og bruge enkle læseforståelsesstrategier
- søge forklaring på ukendte ord
- opnå passende læsehastighed og præcision
- genfortælle indholdet og udtrykke forståelse af det læste
- læse fiktive og ikke-fiktive børnebøger og digitale tekster af passende sværhedsgrad
- begynde at læse sig til viden i faglige tekster
- læse med begyndende bevidsthed om udbyttet af det læste
- udvikle begyndende læserutiner
- finde og vælge bøger til egen læsning
- læse lette norske og svenske ord og sætninger.

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- skrive enkle fiktive tekster og små sagtekster
- finde information i tekster og organisere ideer til egen skrivning
- disponere egne tekster med overskrift, indledning, indhold og slutning
- skrive berettende og kreativt med et passende ordforråd til forskellige formål
- stave til lydrette og hyppige ord i egne tekster
- udtrykke sig i enkle produktioner med billede og tekst
- skrive de små og store bogstaver i håndskrift
- skrive på computer
- orientere sig i digitale tekster og anvende tekstbehandling i skriveprocessen
- bruge skrivning til at fastholde og støtte egne tanker.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge sproget til kontakt og som personligt udtryk
- kende forskellen mellem hverdagssprog og kunstnerisk sprog
- vide at der er forskel på det talte og det skrevne sprog
- vide at sprog er opbygget af ord og sætninger, og at der er forskellige ordklasser
- kende betydningen af de vigtigste ord og begreber
- udtrykke en begyndende forståelse for samspillet mellem genre, sprog, indhold og situation
- være opmærksomme på sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i egne og andres tekster
- kende forskellen mellem fiktion og ikke-fiktion og kunne tale med om genre og hovedindhold
- samtale om litterære tekster og andre udtryksformer ud fra umiddelbar oplevelse og begyndende kendskab til faglige begreber
- kende enkle sproglige virkemidler
- kende genrers og enkelte forfatterskabers særpræg
- forstå at tekster og andre udtryksformer kan udtrykke holdninger og værdier
- vide at sprog og tekster fra gamle dage kan være forskellige fra vores tids tekster
- udtrykke sig i billeder, lyd og tekst samt i dramatisk form
- finde information i trykte og elektroniske medier
- forstå, at der er mange sprog, og at de rummer forskellige udtryksmuligheder.

Trinmål for faget dansk efter 4. klassetrin

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge talesproget i samtale, samarbejde og diskussion og fungere som ordstyrer i en gruppe
- videreudvikle ordforråd, begreber og faglige udtryk
- fortælle, forklare, kommentere, interviewe og fremlægge
- give udtryk for fantasi, følelser, erfaringer og viden
- læse tekster op med tydelig artikulation og betoning
- lytte aktivt til andre og følge op med spørgsmål og respons
- bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel
- forstå enkle norske og svenske tekster og andre udtryksformer.

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- anvende sikre og automatiserede afkodningsstrategier til læsning af kendte og nye ord i alderssvarende tekster
- læse sprogligt udviklende tekster og bruge forskellige læseforståelsesstrategier
- søge ordforklaring til forståelse af ord og fagudtryk
- kende forskellige læseteknikker
- tilpasse læsehastighed, præcision og læsemåde til formål, genre og sværhedsgrad
- udtrykke forståelse af det læste mundtligt og skriftligt
- læse alderssvarende skøn- og faglitteratur og digitale tekster med god forståelse
- læse sig til danskfaglig viden
- læse med bevidsthed om eget udbytte af det læste
- udvikle og vedligeholde hensigtsmæssige læserutiner
- søge og vælge skøn- og faglitteratur på bibliotek og i digitale medier
- læse lette og korte norske og svenske tekster.

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- skrive sammenhængende fiktions- og fagtekster
- søge information i digitale og trykte tekster og planlægge den efterfølgende skrivning
- strukturere egen tekst kronologisk
- skrive beskrivende, refererende og kreativt med et ordforråd tilpasset forskellige teksttyper
- følge generelle lydregler i stavning og anvende afsnit og enkel tegnsætning
- anvende et enkelt layout i såvel håndskrevet som elektronisk tekst
- skrive med sammenbundet og funktionel håndskrift
- skrive på computer med enkel skriveteknik
- anvende grundlæggende tekstbehandling og søge på internet
- bruge skrivning til at fastholde og strukturere ideer og tanker.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge sproget hensigtsmæssigt til kontakt og som personligt udtryk
- have forståelse for sproget som kunstnerisk udtryk
- kende forskelle og ligheder mellem det talte og det skrevne sprog
- vide, hvad en sætning er og kende forskellige ordklasser
- kende betydningen af ord og begreber i hverdagssprog, skønlitteratur og sagprosa
- udtrykke kendskab til samspillet mellem genre, sprog, indhold og situation
- forholde sig til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i egne og andres tekster
- kende og kunne anvende forskellige væsentlige genrer inden for fiktion og ikke-fiktion
- samtale om tekster og andre udtryksformer ud fra umiddelbar oplevelse, kendskab til faglige begreber og begyndende analytisk forståelse
- kende brugen af sproglige virkemidler

- kende genrers og enkelte forfatterskabers særpræg
- forholde sig til holdninger og værdier i litterære tekster og andre udtryksformer
- opnå kendskab til, hvordan sprog og litteratur fra forskellige tider afspejler den periode, den er blevet til i
- udtrykke sig i billeder, lyd og tekst og i dramatisk form
- søge information på en systematisk måde
- iagttage forskelle og ligheder i sprog fra forskellige kulturer.

Trinmål for faget dansk efter 6. klassetrin

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge talesproget forståeligt og klart i samtale, samarbejde og diskussion og fungere som ordstyrer
- udvikle et nuanceret ord- og begrebsforråd
- argumentere, debattere og informere
- udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i sammenhængende form
- læse op med tydelig artikulation og fortolkende betoning
- lytte aktivt til andre og følge op med analytiske spørgsmål
- bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel afpasset efter genre og formål
- forstå lette norske og svenske tekster og andre udtryksformer og kende til nogle ligheder og forskelle mellem nabosprogene.

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- beherske sikre og automatiserede afkodningsstrategier til læsning af kendte og nye ord i forskellige teksttyper
- læse sprogligt udviklende tekster og bruge varierede læseforståelsesstrategier
- søge forklaringer på ord og fagudtryk i trykte og elektroniske ordbøger
- anvende forskellige læseteknikker
- udvikle læsehastighed og tilpasse læsemåde til genre og sværhedsgrad
- fastholde hovedindholdet af det læste i skriftlig form
- læse alderssvarende skøn- og faglitteratur og digitale tekster hurtigt og sikkert med god forståelse og indlevelse
- læse sig til danskfaglig viden
- læse med øget bevidsthed om eget udbytte af det læste
- udvikle og vedligeholde hensigtsmæssige læserutiner og oparbejde læsekultur
- søge skøn- og faglitteratur på bibliotek og internet til egen læsning og opgaveløsning
- læse lette norske og svenske tekster.

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- strukturere og skrive tekster i forskellige fiktive og ikke-fiktive genrer
- indsamle og disponere stof før skrivning samt skrive fra ide til færdig tekst
- strukturere og variere eget skriftsprog og skabe sammenhæng mellem sætninger og afsnit
- skrive kommenterende, forklarende og argumenterende med et ordforråd tilpasset forskellige teksttyper
- stave alle almindelige ord sikkert, bruge korrekte bøjningsformer og anvende afsnit og hensigtsmæssig tegnsætning
- layoute tekster til bestemte formål og modtagere
- skrive med sammenbundet og funktionel håndskrift
- skrive på computer med funktionel skriveteknik
- kunne søge hensigtsmæssigt på internettet og bruge tekstbehandling varieret i egne skriveprocesser
- bruge skrivning bevidst som støtte for tænkning.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge sproget til kommunikation, argumentation, problemløsning og formidling af viden
- vise kendskab til sprogets spændvidde fra hverdagssprog til kunstneriske udtryksformer
- kende forskelle og ligheder mellem det talte og det skrevne sprog og kunne karakterisere dem
- skelne mellem hel- og ledsætninger, kende de vigtigste sætningsled og have viden om forskellige ordklasser og deres funktion i sproget
- kende betydningen af tekniske og abstrakte ord og fagtermer
- forklare samspillet mellem genre, sprog, indhold og situation
- vise indsigt i sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i egne og andres tekster
- karakterisere og kunne anvende forskellige genrer inden for fiktion og ikke-fiktion
- fortolke, perspektivere og forholde sig til tekster og andre udtryksformer ud fra både oplevelse og analyse

- kende betydningen af sproglige og stilistiske virkemidler
- vise kendskab til både genrers og enkelte forfatterskabers særpræg
- finde og forholde sig til udtryk for værdier i andres udsagn og i tekster og andre udtryksformer
- kende til litteraturens foranderlighed gennem tiderne og til, at litteratur afspejler den tid, den er blevet til i
- udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i forskelligartede produktioner samt i dramatisk form
- søge information på en systematisk og kritisk måde
- forstå samspillet mellem sprog og kultur og betydningen af sproglig mangfoldighed.

Trinmål for faget dansk efter 9. klassetrin

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- kunne lede møder og styre diskussioner
- udvikle et nuanceret ord- og begrebsforråd
- fremlægge og formidle stof med indsigt i, hvilken form der passer til situationen, og hvilke hjælpemidler der bedst støtter hensigten
- udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en sammenhængende og disponeret form
- læse tekster flydende op med tydelig artikulation og fortolkende betoning
- lytte aktivt og forholde sig åbent, analytisk og vurderende til andres mundtlige fremstilling
- bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel afpasset efter genre og kommunikationssituation
- forstå norsk og svensk i store træk og have kendskab til ligheder og forskelle mellem nabosprogene.

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- beherske sikre og automatiserede afkodningsstrategier til læsning af alle typer tekster
- læse sprogligt udviklende tekster
- bruge ordforklaring, opslagsværker, ordbøger og søgning på internet som et naturligt redskab til forståelse af ord og fagudtryk
- anvende hensigtsmæssige læseteknikker
- anvende varierede læsemåder afhængig af genre og sværhedsgrad
- fastholde det væsentlige af det læste i skriftlig form
- læse skøn- og faglitteratur hurtigt og sikkert
- læse sig til viden i fagbøger, aviser, opslagsværker og på internet
- læse med høj bevidsthed om eget udbytte af det læste
- fastholde hensigtsmæssige læserutiner med henblik på en langsigtet læsekultur
- foretage målrettet og kritisk søgning af skøn- og faglitteratur på bibliotek og i digitale medier til egen læsning og opgaveløsning
- læse norske og svenske tekster.

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- beherske skriftsproget i forskellige genrer
- indsamle stof og disponere indholdet, så det fremmer hensigten med kommunikationen
- skrive struktureret og med bevidste valg i en form, der passer til genre og kommunikationssituation
- skrive reflekterende og argumenterende og udtrykke sig med varieret, nuanceret ordforråd og sætningsbygning
- forholde sig til korrekt stavning og formel sproglig korrekthed i egne og andres tekster
- layoute tekster, så det fremmer kommunikation og vidner om æstetisk bevidsthed
- beherske en læselig, personlig og sammenbundet håndskrift
- skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik og bruge computeren som redskab
- kunne anvende informationsteknologi kritisk med reference til benyttede kilder
- bruge skrivning bevidst og varieret som støtte for tænkning.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- karakterisere sproget og bruge det bevidst til kommunikation, argumentation, problemløsning og formidling af viden
- vise indsigt i sprogets spændvidde fra hverdagssprog til kunstneriske udtryksformer
- karakterisere forskelle og ligheder mellem det talte og det skrevne sprog
- kende forskellige sætningstyper og sætningsled samt ordklasserne og deres funktion i sproget
- beherske ord og begreber fra mange forskellige fagområder
- gøre rede for samspillet mellem tekst, genre, sprog, indhold og situation
- forholde sig analytisk og vurderende til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i egne og andres tekster
- vise indsigt i – og kunne anvende et bredt udsnit af genrer

- fortolke, vurdere og perspektivere tekster og andre udtryksformer ud fra såvel umiddelbar oplevelse som analytisk forståelse
- gøre rede for og beherske betydningen af sproglige og stilistiske virkemidler
- gøre rede for både genrer og enkelte forfatterskabers særpræg
- vurdere og perspektivere værdier og værdiforestillinger i andres udsagn samt i tekster og andre udtryksformer
- anvende viden om litteraturens foranderlighed gennem tiderne og om, at litteratur afspejler den tid, den er blevet til i
- udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i komplekse produktioner samt i dramatisk form
- søge og anvende information og dokumentere kendskab til kritisk anvendelse af søgeresultaterne
- udvikle sproglig og kulturel kompetence til brug i en globaliseret verden.

Slutmål for faget dansk efter 10. klassetrin

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- udtrykke egne meninger i diskussioner og vurdere, hvad der er saglig argumentation
- anvende et nuanceret og sikkert ord- og begrebsforråd
- udtrykke sig med personlig sikkerhed og selvstændighed i overensstemmelse med situationen
- fremlægge og formidle stof med indsigt i, hvilken form der passer til situationen
- læse klart og flydende op og udtrykke sig sikkert og personligt om det læste
- lytte aktivt og forholde sig analytisk og vurderende til andres mundtlige fremstilling
- beherske og anvende sprogets samspil med andre udtryksmidler i varierede kommunikationssituationer
- lytte til norsk og svensk med forståelse.

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse sikkert og hurtigt med forståelse og indlevelse
- læse sprogligt udviklende tekster og anvende varierede læseforståelsesstrategier til alle slags tekster
- beherske forskellige, hensigtsmæssige læseteknikker
- afpasse læsemåder efter læseformål, genre og medie
- anvende indsigt i forskellige genrers og teksters egenart og virkemidler til bevidst og sikker læsning
- forholde sig selvstændigt, analytisk og reflekteret til tekster fra forskelligartede medier
- bruge læsning som redskab til omverdensforståelse
- vurdere eget udbytte af det læste
- forstå og bruge forskellige kilder målrettet og kritisk
- læse og forstå norske og svenske tekster.

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- styre skriveprocessen selvstændigt fra ide til færdig tekst
- skrive i et sprog, der er afpasset en defineret modtager som fx offentlige myndigheder og private virksomheder
- skrive sammenhængende, sikkert og varieret i en form, der passer til genre og kommunikationssituation
- beherske formel sproglig korrekthed
- kombinere tekster og andre udtryksmidler, så det fremmer formidling
- skrive en læselig, personlig og sammenbundet håndskrift
- anvende computeren som redskab og bruge informationsteknologi hensigtsmæssigt og sikkert i forskellige skriveforløb
- bruge skrivning bevidst og reflekteret som støtte for tænkning og som praktisk hjælpemiddel i hverdagen.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- anvende viden om sprog og sprogbrug, om sprogets forskellige funktioner, om sprogvariation og om sprogets opbygning og grammatik
- udvikle og udvide ordforråd og begrebsverden
- vise indsigt i samspillet mellem genre, sprog, tekst, indhold og situation
- forholde sig analytisk og vurderende til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed
- demonstrere et analytisk beredskab over for tekster og andre udtryksformer
- gøre rede for og anvende forskellige genrer, fremstillingsformer, fortælleteknikker og virkemidler
- vise indsigt i både genrers og enkelte forfatterskabers særpræg
- forholde sig til litteraturens og forskellige mediers betydning i samfundet
- anvende viden om litterære og kulturelle traditioner og om sprogets og litteraturens foranderlighed gennem tiderne
- udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i såvel enkle som mere komplekse produktioner
- kunne anvende informationsteknologi kritisk med reference til benyttede kilder
- indgå i et mangesproget samfund og tilegne sig andre sprog.

Slutmål og trinmål – dansk – synoptisk opstillet

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Slutmål 9. klassetrin	Trinmål efter 2. klassetrin	Trinmål efter 4. klassetrin	Trinmål efter 6. klassetrin	Trinmål efter 9. klassetrin	Slutmål 10. klassetrin
tale forståeligt, klart og varieret i en form, der passer til situationen anvende et nuanceret og sikkert ord- og begrebsforråd udtrykke sig i en sammenhængende og disponeret form forstå og beherske sprogets samspil med andre udtryksmidler læse klart og flydende op og udtrykke en personlig forståelse af det læste lytte aktivt i samtale og være åbne og analytiske, når de vurderer deres egen og andres mundtlige fremstilling beherske samspillet mellem stemme og kropssprog afpasset efter genre og situation lytte til norsk og svensk med forståelse	bruge talesproget i samtale og samarbejde og kunne veksle mellem at lytte og at ytre sig	bruge talesproget i samtale, samarbejde og diskussion og fungere som ordstyrer i en gruppe	bruge talesproget forståeligt og klart i samtale, samarbejde og diskussion og fungere som ordstyrer	kunne lede møder og styre diskussioner	udtrykke egne meninger i diskussioner og vurdere, hvad der er saglig argumentation anvende et nuanceret og sikkert ord- og begrebsforråd udtrykke sig med personlig sikkerhed og selvstændighed i overensstemmelse med situationen fremlægge og formidle stof med indsigt i, hvilken form der passer til situationen læse klart og flydende op og udtrykke sig sikkert og personligt om det læste lytte aktivt og forholde sig analytisk og vurderende til andres mundtlige fremstilling beherske og anvende sprogets samspil med andre udtryksmidler i varierede kommunikationssituationer lytte til norsk og svensk med forståelse
	udvikle ordforråd, begreber og faglige udtryk	videreudvikle ordforråd, begreber og faglige udtryk	udvikle et nuanceret ord- og begrebsforråd	udvikle et nuanceret ord- og begrebsforråd	
	fremlægge, referere, fortælle og dramatisere	fortælle, forklare, kommentere, interviewe og fremlægge	argumentere, debattere og informere	fremlægge og formidle stof med indsigt i, hvilken form der passer til situationen, og hvilke hjælpemidler der bedst støtter hensigten	
	give udtryk for fantasi, følelser, erfaringer og beskrive viden om enkle emner	give udtryk for fantasi, følelser, erfaringer og viden	udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i sammenhængende form	udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en sammenhængende og disponeret form	
	læse enkle tekster op med god artikulation	læse tekster op med tydelig artikulation og betoning	læse op med tydelig artikulation og fortolkende betoning	læse tekster flydende op med tydelig artikulation og fortolkende betoning	
	lytte med forståelse til oplæsning og fortælling og genfortælle indholdet	lytte aktivt til andre og følge op med spørgsmål og respons	lytte aktivt til andre og følge op med analytiske spørgsmål	lytte aktivt og forholde sig åbent, analytisk og vurderende til andres mundtlige fremstilling	
	improvisere og eksperimentere med kropssprog, stemme og computerens muligheder	bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel	bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel afpasset efter genre og formål	bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel afpasset efter genre og kommunikationssituation	
	forstå enkle norske og svenske ord og udtryk	forstå enkle norske og svenske tekster og andre udtryksformer	forstå lette norske og svenske tekster og andre udtryksformer og kende til nogle ligheder og forskelle mellem nabosprogene	forstå norsk og svensk i store træk og have kendskab til ligheder og forskelle mellem nabosprogene	

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Slutmål 9. klassetrin	Trinmål efter 2. klassetrin	Trinmål efter 4. klassetrin	Trinmål efter 6. klassetrin	Trinmål efter 9. klassetrin	Slutmål 10. klassetrin
læse sikkert og hurtigt med forståelse og indlevelse beherske forskellige læseteknikker afpasse læsemåde efter formål, genre og medie fastholde det væsentlige af det læste i mundtlig og skriftlig form forholde sig analytisk og reflekteret til tekster og andre udtryk fra forskelligartede medier bruge læsning af digitale og trykte tekster samt grafiske udtryk som redskab til omverdensforståelse vurdere eget udbytte af det læste forstå og bruge forskellige kilder målrettet og kritisk læse norske og svenske tekster med forståelse	anvende sikre og automatiserede afkodningsstrategier til læsning af almindeligt brugte ord i alderssvarende tekster	anvende sikre og automatiserede afkodningsstrategier til læsning af kendte og nye ord i alderssvarende tekster	beherske sikre og automatiserede afkodningsstrategier til læsning af kendte og nye ord i forskellige teksttyper	beherske sikre og automatiserede afkodningsstrategier til læsning af alle typer tekster	læse sikkert og hurtigt med forståelse og indlevelse læse sprogligt udviklende tekster og anvende varierede læseforståelsesstrategier til alle slags tekster beherske forskellige, hensigtsmæssige læseteknikker afpasse læsemåder efter læseformål, genre og medie anvende indsigt i forskellige genrers og teksters egenart og virkemidler til bevidst og sikker læsning forholde sig selvstændigt, analytisk og reflekteret til tekster fra forskelligartede medier bruge læsning som redskab til omverdensforståelse vurdere eget udbytte af det læste forstå og bruge forskellige kilder målrettet og kritisk læse og forstå norske og svenske tekster
	læse sprogligt udviklende tekster og bruge enkle læseforståelsesstrategier	læse sprogligt udviklende tekster og bruge forskellige læseforståelsesstrategier	læse sprogligt udviklende tekster og bruge varierede læseforståelsesstrategier	læse sprogligt udviklende tekster	
	søge forklaring på ukendte ord	søge ordforklaring til forståelse af ord og fagudtryk	søge forklaringer på ord og fagudtryk i trykte og elektroniske ordbøger	bruge ordforklaring, opslagsværker, ordbøger og søgning på internet som et naturligt redskab til forståelse af ord og fagudtryk	
		kende forskellige læseteknikker	anvende forskellige læseteknikker	anvende hensigtsmæssige læseteknikker	
	opnå passende læsehastighed og præcision	tilpasse læsehastighed, præcision og læsemåde til formål, genre og sværhedsgrad	udvikle læsehastighed og tilpasse læsemåde til genre og sværhedsgrad	anvende varierede læsemåder afhængig af genre og sværhedsgrad	
	genfortælle indholdet og udtrykke forståelse af det læste	udtrykke forståelse af det læste mundtligt og skriftligt	fastholde hovedindholdet af det læste i skriftlig form	fastholde det væsentlige af det læste i skriftlig form	
	læse fiktive og ikke-fiktive børnebøger og digitale tekster af passende sværhedsgrad	læse alderssvarende skøn- og faglitteratur og digitale tekster med god forståelse	læse alderssvarende skøn- og faglitteratur og digitale tekster hurtigt og sikkert med god forståelse og indlevelse	læse skøn- og faglitteratur hurtigt og sikkert	
	begynde at læse sig til viden i faglige tekster	læse sig til danskfaglig viden	læse sig til danskfaglig viden	læse sig til viden i fagbøger, aviser, opslagsværker og på internet	
	læse med begyndende bevidsthed om udbyttet af det læste	læse med bevidsthed om eget udbytte af det læste	læse med øget bevidsthed om eget udbytte af det læste	læse med høj bevidsthed om eget udbytte af det læste	
	udvikle begyndende læserutiner	udvikle og vedligeholde hensigtsmæssige læserutiner	udvikle og vedligeholde hensigtsmæssige læserutiner og oparbejde læsekultur	fastholde hensigtsmæssige læserutiner med henblik på en langsigtet læsekultur	
	finde og vælge bøger til egen læsning	søge og vælge skøn- og faglitteratur på bibliotek og i digitale medier	søge skøn- og faglitteratur på bibliotek og internet til egen læsning og opgaveløsning	foretage målrettet og kritisk søgning af skøn- og faglitteratur på bibliotek og i digitale medier til egen læsning og opgaveløsning	
	læse lette norske og svenske ord og sætninger	læse lette og korte norske og svenske tekster	læse lette norske og svenske tekster	læse norske og svenske tekster	

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Slutmål 9. klassetrin	Trinmål efter 2. klassetrin	Trinmål efter 4. klassetrin	Trinmål efter 6. klassetrin	Trinmål efter 9. klassetrin	Slutmål 10. klassetrin
styre skriveprocessen fra ide til færdig tekst udtrykke sig i en sammenhængende og disponeret form skrive forståeligt, klart og varieret i en form, der passer til genre og situation beherske et sikkert sprog med korrekt stavning og kunne læse korrektur på egne og andres tekster præsentere en tekst i samspil med andre grafiske udtryksmidler beherske en læselig, personlig og sammenbundet håndskrift anvende computeren som redskab og bruge informationsteknologi hensigtsmæssigt som kommunikationsmiddel og i forskellige skriveforløb bruge skriftsproget som støtte for tænkning og som et praktisk redskab i hverdagen	skrive enkle fiktive tekster og små sagtekster	skrive sammenhængende fiktions- og fagtekster	strukturere og skrive tekster i forskellige fiktive og ikke-fiktive genrer	beherske skriftsproget i forskellige genrer	styre skriveprocessen selvstændigt fra ide til færdig tekst skrive i et sprog, der er afpasset en defineret modtager som fx offentlige myndigheder og private virksomheder skrive sammenhængende, sikkert og varieret i en form, der passer til genre og kommunikationssituation beherske formel sproglig korrekthed kombinere tekster og andre udtryksmidler, så det fremmer formidling skrive en læselig, personlig og sammenbundet håndskrift anvende computeren som redskab og bruge informationsteknologi hensigtsmæssigt og sikkert i forskellige skriveforløb bruge skrivning bevidst og reflekteret som støtte for tænkning og som praktisk hjælpemiddel i hverdagen
	finde information i tekster og organisere ideer til egen skrivning	søge information i digitale og trykte tekster og planlægge den efterfølgende skrivning	indsamle og disponere stof før skrivning samt skrive fra ide til færdig tekst	indsamle stof og disponere indholdet, så det fremmer hensigten med kommunikationen	
	disponere egne tekster med overskrift, indledning, indhold og slutning	strukturere egen tekst kronologisk	strukturere og variere eget skriftsprog og skabe sammenhæng mellem sætninger og afsnit	skrive struktureret og med bevidste valg i en form, der passer til genre og kommunikationssituation	
	skrive berettende og kreativt med et passende ordforråd til forskellige formål	skrive beskrivende, refererende og kreativt med et ordforråd tilpasset forskellige teksttyper	skrive kommenterende, forklarende og argumenterende med et ordforråd tilpasset forskellige teksttyper	skrive reflekterende og argumenterende og udtrykke sig med varieret, nuanceret ordforråd og sætningsbygning	
	stave til lydrette og hyppige ord i egne tekster	følge generelle lydregler i stavning og anvende afsnit og enkel tegnsætning	stave alle almindelige ord sikkert, bruge korrekte bøjningsformer og anvende afsnit og hensigtsmæssig tegnsætning	forholde sig til korrekt stavning og formel sproglig korrekthed i egne og andres tekster	
	udtrykke sig i enkle produktioner med billede og tekst	anvende et enkelt layout i såvel håndskrevet som elektronisk tekst	layoute tekster til bestemte formål og modtagere	layoute tekster, så det fremmer kommunikation og vidner om æstetisk bevidsthed	
	skrive de små og store bogstaver i håndskrift	skrive med sammenbundet og funktionel håndskrift	skrive med sammenbundet og funktionel håndskrift	beherske en læselig, personlig og sammenbundet håndskrift	
	skrive på computer	skrive på computer med enkel skriveteknik	skrive på computer med funktionel skriveteknik	skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik og bruge computeren som redskab	
	orientere sig i digitale tekster og anvende tekstbehandling i skriveprocessen	anvende grundlæggende tekstbehandling og søge på internet	kunne søge hensigtsmæssigt på internettet og bruge tekstbehandling varieret i egne skriveprocesser	kunne anvende informationsteknologi kritisk med reference til benyttede kilder	
	bruge skrivning til at fastholde og støtte egne tanker	bruge skrivning til at fastholde og strukturere ideer og tanker	bruge skrivning bevidst som støtte for tænkning	bruge skrivning bevidst og varieret som støtte for tænkning	

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Slutmål 9. klassetrin	Trinmål efter 2. klassetrin	Trinmål efter 4. klassetrin	Trinmål efter 6. klassetrin	Trinmål efter 9. klassetrin	Slutmål 10. klassetrin
erhverve viden om sprog og sprogbrug, om sprogets forskellige funktioner, variation, opbygning og grammatik udvikle og udvide ordforråd og begrebsverden gøre rede for samspillet mellem sprog, indhold, genre og situation karakterisere og anvende forskellige genrer, stilarter og de vigtigste regler for sprogrigtighed demonstrere et analytisk beredskab over for ældre og nyere dansk og udenlandsk litteratur og andre udtryksformer forholde sig analytisk, vurderende og produktivt til sagprosa og andre udtryksformer gøre rede for og anvende forskellige genrer, fremstillingsformer, fortælleteknikker og virkemidler gøre rede for og vurdere etiske, æstetiske og historiske aspekter i litterære tekster og andre udtryksformer forholde sig til litterær og kulturel tradition og udvikling, som den kommer til udtryk gennem litteraturhistorisk læsning og i *Dansk litteraturs kanon*, jf. bilag 1 udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i komplekse produktioner	bruge sproget til kontakt og som personligt udtryk	bruge sproget hensigtsmæssigt til kontakt og som personligt udtryk	bruge sproget til kommunikation, argumentation, problemløsning og formidling af viden	karakterisere sproget og bruge det bevidst til kommunikation, argumentation, problemløsning og formidling af viden	anvende viden om sprog og sprogbrug, om sprogets forskellige funktioner, om sprogvariation og om sprogets opbygning og grammatik udvikle og udvide ordforråd og begrebsverden vise indsigt i samspillet mellem genre, sprog, tekst, indhold og situation forholde sig analytisk og vurderende til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed demonstrere et analytisk beredskab over for tekster og andre udtryksformer gøre rede for og anvende forskellige genrer, fremstillingsformer, fortælleteknikker og virkemidler vise indsigt i både genrers og enkelte forfatterskabers særpræg forholde sig til litteraturens og forskellige mediers betydning i samfundet anvende viden om litterære og kulturelle traditioner og om sprogets og litteraturens foranderlighed gennem tiderne udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i såvel enkle som mere komplekse produktioner kunne anvende informationsteknologi kritisk med reference til benyttede kilder
	kende forskellen mellem hverdagssprog og kunstnerisk sprog	have forståelse for sproget som kunstnerisk udtryksmiddel	vise kendskab til sprogets spændvidde fra hverdagssprog til kunstneriske udtryksformer	vise indsigt i sprogets spændvidde fra hverdagssprog til kunstneriske udtryksformer	
	vide at der er forskel på det talte og det skrevne sprog	kende forskelle og ligheder mellem det talte og det skrevne sprog	kende forskelle og ligheder mellem det talte og det skrevne sprog og kunne karakterisere dem	karakterisere forskelle og ligheder mellem det talte og det skrevne sprog	
	vide at sprog er opbygget af ord og sætninger, og at der er forskellige ordklasser	vide, hvad en sætning er og kende forskellige ordklasser	skelne mellem hel- og ledsætninger, kende de vigtigste sætningsled og have viden om forskellige ordklasser og deres funktion i sproget	kende forskellige sætningstyper og sætningsled samt ordklasserne og deres funktion i sproget	
	kende betydningen af de vigtigste ord og begreber	kende betydningen af ord og begreber i hverdagssprog, skønlitteratur og sagprosa	kende betydningen af tekniske og abstrakte ord og fagtermer	beherske ord og begreber fra mange forskellige fagområder	
	udtrykke en begyndende forståelse for samspillet mellem genre, sprog, indhold og situation	udtrykke kendskab til samspillet mellem genre, sprog, indhold og situation	forklare samspillet mellem genre, sprog, indhold og situation	gøre rede for samspillet mellem tekst, genre, sprog, indhold og situation	
	være opmærksomme på sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i egne og andres tekster	forholde sig til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i egne og andres tekster	vise indsigt i sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i egne og andres tekster	forholde sig analytisk og vurderende til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i egne og andres tekster	
	kende forskellen mellem fiktion og ikke-fiktion og kunne tale med om genre og hovedindhold	kende og kunne anvende forskellige væsentlige genrer inden for fiktion og ikke-fiktion	karakterisere og kunne anvende forskellige genrer inden for fiktion og ikke-fiktion	vise indsigt i – og kunne anvende et bredt udsnit af genrer	
	samtale om litterære tekster og andre udtryksformer ud fra umiddelbar oplevelse og begyndende kendskab til faglige begreber	samtale om tekster og andre udtryksformer ud fra umiddelbar oplevelse, kendskab til faglige begreber og begyndende analytisk forståelse	fortolke, perspektivere og forholde sig til tekster og andre udtryksformer ud fra både oplevelse og analyse	fortolke, vurdere og perspektivere tekster og andre udtryksformer ud fra såvel umiddelbar oplevelse som analytisk forståelse	
	kende enkle sproglige virkemidler	kende brugen af sproglige virkemidler	kende betydningen af sproglige og stilistiske virkemidler	gøre rede for og beherske betydningen af sproglige og stilistiske virkemidler	

Fortsættes næste side

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Slutmål 9. klassetrin	Trinmål efter 2. klassetrin	Trinmål efter 4. klassetrin	Trinmål efter 6. klassetrin	Trinmål efter 9. klassetrin	Slutmål 10. klassetrin
anvende informationsteknologi og elektroniske mediers muligheder bevidst og hensigtsmæssigt anvende informationsteknologi til søgning og kommunikation indgå i et mangesproget samfund og tilegne sig andre sprog	kende genrers og enkelte forfatterskabers særpræg	kende genrers og enkelte forfatterskabers særpræg	vise kendskab til både genrers og enkelte forfatterskabers særpræg	gøre rede for både genrer og enkelte forfatterskabers særpræg	indgå i et mangesproget samfund og tilegne sig andre sprog
	forstå at tekster og andre udtryksformer kan udtrykke holdninger og værdier	forholde sig til holdninger og værdier i litterære tekster og andre udtryksformer	finde og forholde sig til udtryk for værdier i andres udsagn og i tekster og andre udtryksformer i	vurdere og perspektivere værdier og værdiforestillinger i andres udsagn samt i tekster og andre udtryksformer	
	vide at sprog og tekster fra gamle dage kan være forskellige fra vores tids tekster	opnå kendskab til, hvordan sprog og litteratur fra forskellige tider afspejler den periode, den er blevet til i	kende til litteraturens foranderlighed gennem tiderne og til, at litteratur afspejler den tid, den er blevet til i	anvende viden om litteraturens foranderlighed gennem tiderne og om, at litteratur afspejler den tid, den er blevet til i	
	udtrykke sig i billeder, lyd og tekst samt i dramatisk form	udtrykke sig i billeder, lyd og tekst og i dramatisk form	udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i forskelligartede produktioner samt i dramatisk form	udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i komplekse produktioner samt i dramatisk form	
	finde information i trykte og elektroniske medier	søge information på en systematisk måde	søge information på en systematisk og kritisk måde	søge og anvende information og dokumentere kendskab til kritisk anvendelse af søgeresultaterne	
	forstå, at der er mange sprog, og at de rummer forskellige udtryksmuligheder	iagttage forskelle og ligheder i sprog fra forskellige kulturer	forstå samspillet mellem sprog og kultur og betydningen af sproglig mangfoldighed	udvikle sproglig og kulturel kompetence til brug i en globaliseret verden	

Bilag 1

Dansk litteraturs kanon

Folkeviser

Ludvig Holberg

Adam Oehlenschläger

N.F.S. Grundtvig

Steen St. Blicher

H.C. Andersen

Herman Bang

Henrik Pontoppidan

Johannes V. Jensen

Martin Andersen Nexø

Tom Kristensen

Karen Blixen

Martin A. Hansen

Peter Seeberg

Klaus Rifbjerg.

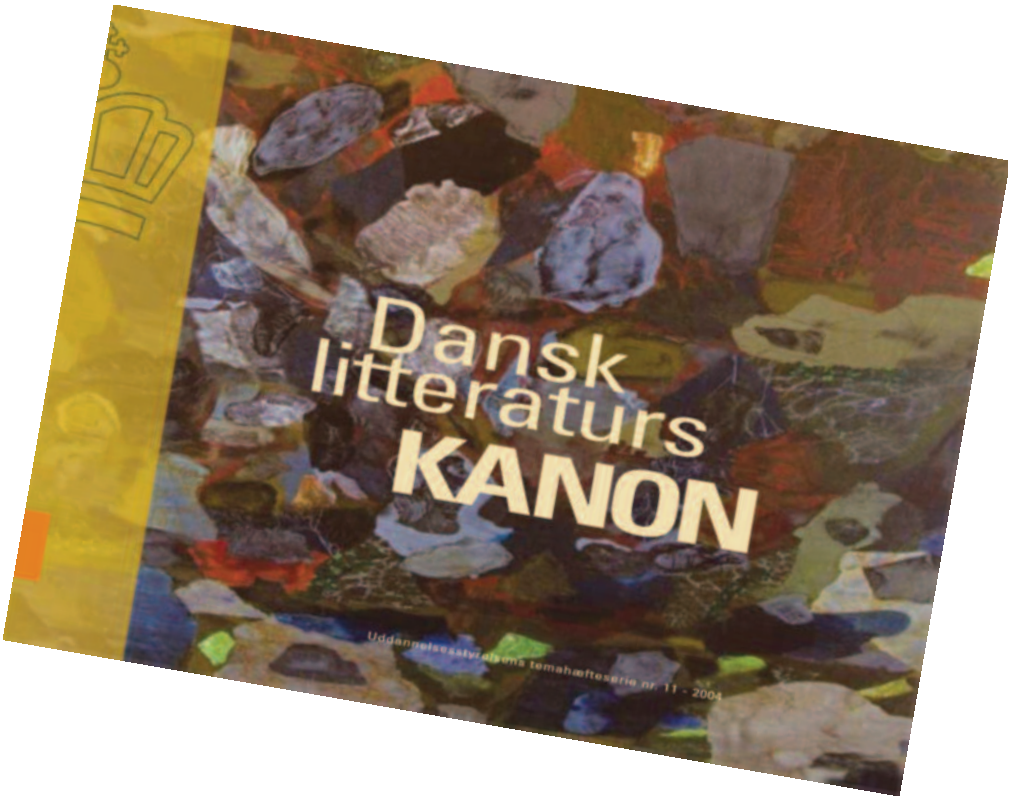

Find Kanonudvalgets rapport her.

Læseplan for faget dansk

Læseplanen danner grundlag for en helhedspræget undervisning, hvor faglige aktiviteter og fagligt stof indgår i forskellige kombinationer. Den indeholder en angivelse af de aktiviteter, som eleverne skal arbejde med, og af undervisningens progression i de fem danskfaglige forløb. For at skabe overskuelighed er teksten inddelt i mindre enheder ud fra de centrale kundskabs- og færdighedsområder, slutmål og trinmål.

Med Fælles Mål 2009 skal dansk – og især læsning styrkes. Regeringen har indført en ekstra times danskundervisning om ugen i 1.-3. klasse, og et læseekspertudvalg har lagt grunden til en national handleplan for læsning.

Grundlaget for undervisningen er dels de faglige dimensioners indbyrdes sammenhæng og deres betydning for elevernes personlige, sociale og kulturelle liv, og dels elevernes egne og fælles erfaringer, oplevelser, fantasi, tanker, følelser og viden. Centralt i faget står arbejdet med sprog og litteratur.

1. forløb – 1.-2. klassetrin

Den enkelte elev og eleverne i fællesskab arbejder med sproget i mange forskellige situationer: Ved at tale, ved at lytte til andre, ved at skrive og læse samt ved at udforske sproget og udvikle ordforrådet, bl.a. gennem leg og eksperimenter.

Hovedvægten lægges på arbejdet med de elementære læse-, skrive- og stavefærdigheder.

Læsning og skrivning er parallelle processer, der udvikles i en sammenhængende progression. Eleverne udvikler deres skrivefærdigheder ved også at læse og læsefærdigheder ved også at skrive.

Der arbejdes med at stimulere læse- og skrivelyst og oparbejde gode læse- og skrivevaner.

It integreres og anvendes undervejs i arbejdet med fagets forskellige områder.

Det talte sprog

Elevernes umiddelbare sproglige forudsætninger danner udgangspunkt for undervisningen. Eleverne har før første forløb og i børnehaveklassens ikke-fagopdelte undervisning gjort mange og differentierede erfaringer med talesprog – gennem at tale og lytte og via forskellige medier. Undervisningen sigter på gradvist at udbygge og udfordre disse erfaringer.

Lærerens oplæsning af forskellige teksttyper er central for udviklingen af elevernes lytteforståelse.

Eleverne opøver efterhånden deres færdighed i at udtrykke sig mundtligt ved at lytte og ved at arbejde med gode fortælle- og samtalevaner, herunder at tage ordet efter tur, være opmærksomme og udtrykke sig i forhold til situationen. Stoffet hentes fra ældre og nyere børnelitteratur og fra elevernes og lærerens egne tekster ud fra egne og fælles erfaringer.

Arbejdsformerne veksler, så eleverne efterhånden vænner sig til at tale og lytte i små grupper og større forsamlinger som klasse eller årgang.

Eleverne skal arbejde med at
- udvikle ordforråd, begreber og faglige udtryk
- lege og eksperimentere med ord, sprog og tekster
- samtale, fx om fælles oplevelser, fælles undervisningsstof, elevernes hverdag i og uden for skolen
- fortælle om egne oplevelser, tanker og følelser
- lytte til andre elever og til lærerens oplæsning og fortælling
- læse enkle tekster op for hinanden
- anvende computeren og andre mediers muligheder
- dramatisere fortællinger og oplevelser.

Det skrevne sprog – læse

Centralt står elevens tilegnelse af læsestrategier, herunder såvel afkodnings- som læseforståelsesstrategier. Undervisningen tager udgangspunkt i elevernes erfaringer med læsning og skrivning. Eleverne skal erfare, at læsning både kan give oplevelser og viden.

Der arbejdes med læsning individuelt, parvis, i små grupper og i hele klassen. Computeren kan med sine muligheder for digital oplæsning bruges som støtte for enkelte og for alle elever.

Elevernes læseudvikling ses i samspil med skriveudviklingen og evalueres løbende med henblik på tilrettelæggelse af varierede og målrettede aktiviteter.

Eleverne læser korte og vedkommende nyere og ældre skønlitterære og faglige tekster, der er skrevet for aldersgruppen, og som giver den enkelte udfordringer. Fokus er i begyndelsen på sikkerheden i læsningen af de enkelte ord og på forståelse af tekstens sammenhæng. Efterhånden beskæftiger eleverne sig med flere detaljer i læseforståelsen.

Den fagfaglige læsning prioriteres gennem en begyndende anvendelse af hensigtsmæssige strategier. Der arbejdes med før-læseaktiviteter, under-læseaktiviteter og efter-læseaktiviteter.

Computeren bruges som redskab i læse- og skriveundervisningen. Orientering på skærmsider introduceres.

Eleverne skal arbejde med at
- anvende bogstavernes navn, form og lyd, og de skal præsenteres for forskellige afkodningsstrategier som lydstavning, stavelsesdeling og ordbilleder
- læse lette tekster med stigende hastighed
- læse tekster med almindeligt brugte ord
- læse trykte og elektroniske tekster
- bruge enkle læseforståelsesstrategier som at kunne forudsige tekstens indhold ud fra overskrift og illustrationer, stille spørgsmål til teksten og genfortælle tekstens indhold
- læse sprogligt udfordrende tekster
- læse forskellige typer af tekster
- formidle forståelse af det læste, fx gennem illustration, fortælling og skrivning
- søge forklaringer på ord og vendinger, de ikke umiddelbart forstår i trykte og digitale tekster
- læse enkle tekster højt for hinanden og for læreren
- finde bøger og andre tekster til egen læsning
- læse dagligt for at opnå god læserutine
- forstå, hvad de lærer af at læse
- anvende computeren som støtte i læsningen
- iagttage forskelle og ligheder imellem ord og enkle sætninger på dansk, norsk og svensk.

Det skrevne sprog – skrive

Eleverne skal erfare, at skrivning både er en aktiv kommunikationsform, hvor man formidler et budskab, og et redskab til at fastholde og udvikle tanker.

Eleverne skal opøve deres færdighed i skrivning ud fra en forståelse af, at der er sammenhæng mellem mundtlighed, skrivning og læsning.

Der arbejdes med bogstavernes navn, form og lyd i forlængelse af arbejdet i børnehaveklassen.

Udgangspunktet for skrivningen er elevernes egne og fælles oplevelser og tanker. Små berettende individuelle tekster kan varieres med længere tekster, der skrives i fællesskab. Efterhånden stilles der stigende krav til en enkel disponering af teksterne, gerne med afsæt i en samtale om iagttagelser i læste tekster.

Eleverne bør skrive meget og i mange forskellige sammenhænge. Der arbejdes med at motivere til skrivning og med at udvikle stavestrategier og skriftligt udtryk. Fra at skrive bogstaver og lege og eksperimentere med ord, sætninger og lydstavning uden krav om formel korrekthed kan der gradvist indføres formel stavning af de lydrette og hyppige ord.

I håndskrivning skal eleverne i begyndelsen opøve deres sikkerhed i at skrive store og små bogstaver og derefter fortsætte med den sammenbundne skrift.

Der arbejdes med skrivning på tastatur og anvendelse af enkle funktioner i tekstbehandling.

Computeren bruges som redskab i læse- og skriveundervisningen. Orientering på skærmsider introduceres.

Arbejdsformen er i første omgang individuel skrivning af bogstaver, ord og små tekster, men der skrives også tekster i fællesskab.

Eleverne skal arbejde med at
- udvikle deres aktive ordforråd
- skrive fiktive og ikke fiktive tekster ud fra fantasi, oplevelser og erfaringer
- bruge læseerfaringer i deres egen skrivning
- bruge skrivning som et redskab i hverdagen til at fastholde tanker og ideer
- stave almindelige og lydrette ord i egne tekster og efterhånden anvende enkle staveregler til ikke-lydrette ord
- håndskrive små og store bogstaver i rigtig form med funktionelt greb, skrivestilling og -bevægelser
- skrive små og store bogstaver på computer
- foretage enkel informationssøgning i digitale medier
- kommunikere enkelt via forskellige elektroniske medier
- anvende tekstbehandling og kunne orientere sig på skærmsider.

Sprog, litteratur og kommunikation

Elevernes erfaring med sprog, litteratur og medieoplevelser er udgangspunktet for arbejdet. Eleverne har fra tiden før første forløb og i børnehaveklassens ikke-fagopdelte undervisning oplevet en mangfoldighed af sproglige og andre former for udtryk, som de nu i stigende grad vil kunne beskrive og beherske.

Arbejdet med sprog, tekster og andre udtryksformer støttes af samtale om, hvad sprog, tekster og andre udtryksformer er, hvordan de fungerer, og hvad de betyder for mennesker.

Der arbejdes løbende med forholdet mellem udtryk og indhold, mellem tale og skrift samt mellem tekst og billede. Der lægges vægt på samværet og den frie samtale om forskellige tekster og andre udtryksformer med udgangspunkt i elevernes egen oplevelse og forståelse af dem. Der arbejdes med oplevelse, meddigtning, forståelse og fortolkning.

Den overvejende del af arbejdet foregår i større fællesskaber, fx klassen, men eleverne skal også vænne sig til at samtale om indhold og udtryk i mindre grupper og til at skrive i fx logbog om deres oplevelser og iagttagelser.

Eleverne skal arbejde med at
- lege og eksperimentere med ord og sprog
- samtale om eget og andres sprog, som de oplever det i tale, tekst og andre udtryksformer
- undersøge enkle forhold i litterære tekster, fx genre, handling og sproglige virkemidler
- samtale om indholdet i forskellige trykte og digitale tekster
- samtale om samspillet mellem tekst, billede og lyd
- fremstille lyd- og billedproduktioner i mindre grupper
- bruge skolebibliotekets tilbud og muligheder
- anvende internettet og andre kommunikationsformer til søgning af oplysninger og kontakt med andre elever og klasser.

I første forløb omfatter undervisningen især

- ordforråd og begrebsdannelse
- elementær sprogiagttagelse af bl.a. tekst, ytring og sætning
- sprogets æstetiske muligheder, bl.a. rim, rytme, ordspil og symboler
- elevernes og lærerens egne tekster, fx fortællinger, historier, beretninger, sagsfremstilling, digte, breve, arbejdsbøger og logbøger
- nyere og ældre børnelitteratur, fx billedbøger, historier, eventyr, sagn og myter, sange og salmer, rim og remser
- dansk litteraturs kanon
- sagtekster, fx fagbøger og håndbøger med billedmateriale
- ordbøger og opslagsværker i bogform og på nettet
- andre udtryksformer, fx drama, billeder, lyd, film, tegninger, billedbøger, præsentationer og computerspil
- skærmtekster, fx hjemmesider, undertekster, sms og e-mail
- indskannede tekster
- digitale bøger og lydbøger fra internettet
- dagbog og logbog
- layout og illustrationer
- billeder og billedkunst
- mediepræsentationer
- små tekster på norsk og svensk.

2. forløb – 3.-4. klassetrin

Hovedvægten lægges i dette forløb på udvikling af elevernes ord- og begrebsforståelse og på, at de skal opnå praktiske færdigheder gennem oplevelse, udforskning og erfaring. De danskfaglige dimensioners indbyrdes sammenhænge er grundlaget for undervisningen.

De elementære læse-, skrive- og stavefærdigheder udvikles og automatiseres. Læsning og skrivning betinger fortsat hinanden og skal udvikles i et tæt samspil.

Der lægges vægt på, at eleverne mundtligt og skriftligt kan give udtryk for egne tanker og oplevelser.

Arbejdet med it og elektroniske medier indgår naturligt i mange forskellige dansksammenhænge.

Det talte sprog

Elevernes stigende erfaring med og erkendelse af talens og lytningens karakter er udgangspunkt for en mere nuanceret anvendelse af talesproget og for en øget bevidsthed om egen tale, udtale og brug af virkemidler.

Lærerens oplæsning af forskellige teksttyper er central for udviklingen af elevernes lytteforståelse.

Der arbejdes med elevernes begrebsdannelse og færdighed i mundtlig fremstilling. Samtalen i klassen er stadig central, og elevernes indlæg og fortællinger bliver gradvist mere strukturerede og sammenhængende. Samtalens grundvilkår respekteres, og eleverne tager ordet efter tur, lytter opmærksomt og styrer efterhånden selv dialogen i mindre grupper.

Udgangspunktet for aktiviteterne er elevernes oplevelser og erfaringer, egne og fælles tekster samt ældre og nyere børnelitteratur og andre udtryksformer.

Eleverne skal arbejde med at
- øge ordforråd og begrebsverden
- artikulere tydeligt og bruge kropssprog i deres mundtlige udtryk
- samtale og fortælle i improviserede og indøvede situationer
- skabe sammenhæng mellem egne og andres spørgsmål og svar
- planlægge og gennemføre formidling af et fagligt stof
- lytte til andre elevers og lærerens oplæsning, indlæg og fortælling
- læse tekster op med vægt på artikulation og betoning
- anvende computeren og andre mediers muligheder
- udtrykke sig frit i ord, tekst og drama
- høre norsk og svensk sprog og samtale om ligheder og forskelle i betydning og udtale.

Det skrevne sprog – læse

I 3. og 4. klasse konsolideres og automatiseres læsningen ved, at eleverne læser meget og læser mange varierede teksttyper med differentierede læseopgaver. Der introduceres forskellige læseteknikker, og der arbejdes efterhånden mere målrettet med læseforståelsesstrategier.

Elevernes læselyst stimuleres ved præsentation af og adgang til mange og forskelligartede tekster af stigende omfang og sværhedsgrad. Læsestoffet hentes fra et alsidigt og varieret udbud af trykte og digitale tekster.

Der arbejdes kontinuerligt med, at eleverne bliver mere og mere opmærksomme på, at tekster læses med forskellige formål og i forskellige situationer. Læseforståelsesstrategi, læsemåde og læseteknik afpasses derefter.

Den fagfaglige læsning prioriteres gennem en anvendelse af hensigtsmæssige strategier. Der arbejdes med før-læseaktiviteter, under-læseaktiviteter og efter-læseaktiviteter.

Arbejdsformen veksler mellem individuel læsning og læsning i mindre og større grupper.

Eleverne skal arbejde med at
- automatisere læsningen og gradvis øge læsehastigheden
- udvikle ordforråd gennem læsning af sprogligt udfordrende tekster
- læse trykte og elektroniske tekster
- videreudvikle læseforståelsesstrategier til at strukturere det læste ved brug af fx nøgleord, noter og begrebskort og forholde sig spørgende til det læste
- læse forskellige genrer og blive bevidste om karakteristiske træk og blandingsformer
- benytte forskellige læseteknikker som punktlæsning, skimming og nærlæsning
- udtrykke forståelse af det læste, fx gennem illustration, fortælling og i forskellige skriftlige genrer
- søge forklaringer på ord og vendinger
- forberede og gennemføre oplæsning for andre
- finde bøger og andre tekster til egen læsning
- læse dagligt for at opnå god læserutine
- være bevidste om egen forståelse af det læste
- anvende computeren til støtte i læseindlæringen og orientere sig på websider
- læse lette norske og svenske tekster.

Det skrevne sprog – skrive

Eleverne skal erfare, at skrivning både er en aktiv kommunikationsform, hvor man formidler et budskab, og et redskab til at fastholde og udvikle tanker.

Eleverne skal udvikle færdighed i skrivning ud fra en forståelse af, at der er sammenhæng mellem mundtlighed, skrivning og læsning. De skal gennem samtaler om forskelle og ligheder på talt og skrevet sprog, sammenligninger af egne skriveopgaver og læste tekststykker udvikle kendskab til sproglige virkemidler og sproglig variation.

Der arbejdes med skriveprocessen i både fiktions- og fagtekster. Eleverne skal opfordres til at søge og anvende information i trykte og digitale medier. De skal i stigende grad kunne strukturere egne tekster, og her anvendes computeren målrettet til at redigere i tekster, flytte rundt på afsnit og få egen tekst læst op.

Elevernes lyst til at skrive skal stadig stimuleres. Samtidig arbejdes der med at skærpe opmærksomheden på sta-

veregler i såvel de tekster, de læser, som i deres egne produkter. Grundig og fokuseret respons og korrekturlæsning på skriftlige arbejder sikrer, at sproglig formuleringsevne og retskrivning styrkes.

Eleverne skal både arbejde med håndskrivning og skrivning på computer afhængig af opgavens art. Den sammenbundne skrift øves, så den bliver mere og mere funktionel. Det samme gælder skrivning på tastatur, hvor brug af alle fingre introduceres og trænes.

Eleverne skal arbejde med at
- eksperimentere med ordforråd, genrer, litterære virkemidler og komposition
- skrive egne og fælles fiktions- og sagtekster
- bruge læseerfaringer i deres egen skrivning
- bruge skrivning som et redskab i hverdagen til at fastholde tanker og ideer
- indsamle stof i trykte og elektroniske medier før skrivning
- kende forskellige skrivestrategier (fx hurtigskrivning, tankekort og brainstorm) som afsæt for mundtlige og skriftlige forløb
- stave med større og større korrekthed i egne tekster, herunder almindelige ord, samt anvende lydregler og verbers og substantivers bøjningsformer
- anvende punktum, afsnit og replikgengivelse i egne tekster
- skrive en sammenbundet og funktionel håndskrift med øje for skriftens form, binding og hældning
- anvende stavekontrol og ordforslagsprogrammer med oplæsningsmulighed og udvikle egne ordlister
- bruge ordbøger – trykte og elektroniske
- skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik
- bruge computeren til redigering af egne tekster
- foretage enkel informationssøgning i digitale medier
- kommunikere via forskellige elektroniske medier
- layoute egne tekster med enkle grafiske udtryk.

Sprog, litteratur og kommunikation

Elevernes stigende erkendelse af sprogets og andre kommunikationsformers muligheder er udgangspunktet for arbejdet med læste, hørte og sete tekster fra et bredt spekter af genrer og medier.

Undervisningen i arbejdet med litteratur og andre udtryksformer bygger på samvær og samtale med udgangspunkt i elevernes umiddelbare oplevelse og forståelse af litterære tekster og andre udtryksformer – både fælles, oplæste og selvlæste. Efterhånden kobles flere fagudtryk på.

Arbejdet med ikke-fiktive tekster og andre udtryksformer foregår med udgangspunkt i elevernes interessefelter og med et begyndende blik for de forskellige genrers særkende.

I arbejdet med det sproglige udtryk og med sprog og sprogbrug inddrages elementer af sproglæren. Der arbejdes efterhånden med sætningers opbygning, ordklasser, bøjningsformer og sammensætninger.

Der arbejdes såvel fælles som individuelt med oplevelse, meddigtning, forståelse og fortolkning.

Eleverne skal arbejde med at
- undersøge og eksperimentere med ord og sprog
- iagttage og forholde sig til eget og andres sprog i tale, tekst og andre udtryksformer
- undersøge genre, handlingsforløb, person- og miljøskildring i tekster og andre udtryksformer
- samtale og forholde sig til kommunikation, herunder afsender, modtager og situation i forskellige genrer
- samtale om og forholde sig til forskellige tekster
- forholde sig til samspillet mellem billede og tekst i egne og andres produktioner
- producere tekster og andre udtryksformer
- optage planlagte lyd- og billedproduktioner i mindre hold
- bruge skolebibliotekets tilbud og muligheder
- anvende internettet og andre kommunikationsformer til søgning af oplysninger og kontakt med andre
- forholde sig til god opførsel ved brug af elektroniske kommunikationsmidler
- samtale om indhold og betydning i lette norske og svenske tekster.

Undervisningen i 2. forløb omfatter især

- ordforråd og begrebsdannelse
- ældre og nyere dansk sprog, varianter af dansk sprog, let og svært sprog
- talt og skrevet sprogs æstetik
- elevernes egne og fælles skriftlige og mundtlige tekster, fx fiktive og ikke-fiktive handlingsforløb, fortællinger, beskrivelser, redegørelser, referater, drama, breve, anmeldelser, dagbog og logbog
- nyere og ældre danske og udenlandske fiktionstekster, fx romaner, digte, noveller, eventyr, myter og sagn, sange og salmer
- dansk litteraturs kanon
- litterære sammenhænge, fx forfatterskab, genre og tema
- sagtekster, fx aviser og blade, fagbøger og internet
- andre udtryksformer, fx drama, billeder, lyd, film, tegninger, billedbøger, præsentationer og computerspil
- skærmtekster, fx hjemmesider, undertekster, sms og e-mail
- indskannede tekster
- digitale bøger og lydbøger fra internettet
- notater, dagbog og logbog
- layout og illustrationer
- billeder og billedkunst
- mediepræsentationer
- norske og svenske tekster og andre udtryksformer.

3. forløb – 5.- 6. klassetrin

Hovedvægten lægges på elevernes fortsatte arbejde med udvikling af ordforråd, begreber og danskfaglige færdigheder gennem oplevelse, udforskning, erfaring og begyndende analyse. De danskfaglige dimensioners indbyrdes sammenhænge er grundlaget for undervisningen.

Læse-, skrive- og stavefærdigheder udvikles og konsolideres.

Læsning og skrivning udvikles og forbedres i et fortsat samspil. Eleverne vænnes til at iagttage bestemte genretræk og reproducere dem i egne tekster.

Der lægges vægt på, at eleverne lærer at drøfte og vurdere skønlitteratur med udgangspunkt i egne oplevelser og med forståelse for sammenhængen mellem sprog og indhold.

It og forskellige elektroniske medier og muligheder anvendes målrettet i mange varierede dansksammenhænge.

Det talte sprog

Elevernes mere nuancerede opfattelse af talesprogets karakter og muligheder danner afsæt for det videre arbejde med udtale, artikulation og stemmeføring, med særlige genrekendetegn og med forskellige virkemidler og medier, så de kan udvikle et både produktivt og analytisk forhold til talesproget.

Der arbejdes med fortsat udvikling af elevernes begrebsdannelse og færdighed i mundtlig fremstilling. Dialogen i klassen og i mindre grupper er central, og i denne forbindelse bliver kravene til struktur, disponering og argumentation stadig større. Der fokuseres på den mundtlige udtryksform gennem arbejdet med kropssprog, artikulation og frasering. Både samtaler, fortællinger og forberedt mundtlig fremstilling står centralt i undervisningen.

Elevernes egne og fælles tekster, fiktive og ikke-fiktive tekster og andre udtryksformer er centrale stofområder.

Eleverne skal arbejde med at
- videreudvikle ordforråd, begreber og faglige udtryk
- udtrykke sig med ord, sprog, tekster og andre udtryksformer
- samtale og deltage i drøftelser og diskussioner i klassen og i grupper
- udforske sprog og tekster gennem samtale, øvelser og eksperimenter
- planlægge og fremlægge en længere mundtlig præsentation
- lytte til andre elevers og lærerens oplæsning og fremlæggelse
- læse op med vægt på artikulation og fortolkning
- iagttage, vurdere og udarbejde medieproduktioner
- udtrykke sig frit i ord, tekst og drama
- lytte til og finde ligheder og forskelle i betydning og udtale på dansk, norsk og svensk.

Det skrevne sprog – læse

Der arbejdes fortsat med udvikling af elevernes tekniske og forståelsesmæssige læsefærdigheder. Læselyst, læsevaner og læsehastighed er centrale begreber, hvorfor der arbejdes med et stort og varieret udbud af læsestof til elevernes selvstændige læsning. Læsevaner og læseinteresser drøftes løbende med og mellem eleverne.

I den fælles læsning arbejdes der fokuseret med læseforståelse. Termer som læseformål, læsemåder og genrekendskab er centrale begreber i arbejdet med sprogligt udviklende tekster. Her arbejdes med såvel kortere tekster som større værker.

Bearbejdningen af teksterne foregår skriftligt og gennem samtaler. Som læseteknik arbejdes med brug af notater som fx læselog. Grafiske modeller kan være med til at udvikle elevernes overblik og tekstindsigt.

Elevernes kendskab til det litterære sprog og dets begrebsverden udvikles gennem arbejdet med fælles skønlitterære tekster.

Eleverne øger deres kendskab til skøn- og faglitterære genrers karakteristiske træk og erfarer, at de kan læse sig til danskfaglig viden. Der arbejdes endvidere med elevernes bevidsthed om udbyttet af egen læsning.

Den fagfaglige læsning prioriteres gennem en systematisk anvendelse af hensigtsmæssige strategier. Der arbejdes med før-læseaktiviteter, under-læseaktiviteter og efter-læseaktiviteter.

Arbejdsformerne varieres, så der både læses individuelt, parvis og fælles.

Norske og svenske tekster af passende sværhedsgrad inddrages i trykt og elektronisk form. Teksterne læses med henblik på forståelse og sproglig iagttagelse af enkle ligheder og forskelle mellem de tre nabosprog.

Eleverne skal arbejde med at
- udvikle deres læsefærdigheder
- øge deres læsehastighed – med bevidsthed om læseformål og teksttype
- udvikle ordforråd gennem læsning af sprogligt varierede og udfordrende tekster
- æse trykte og elektroniske tekster
- benytte forskellige læseforståelsesstrategier som at stille sig spørgsmål undervejs i læsningen, opsummere tekstindholdet med egne ord, sammenligne det nye, man møder i teksten med allerede kendt information og anvende forskellige visualiseringsteknikker som ord- og begrebskort

- vælge læsemåde ud fra bevidsthed om forskellige genrer
- blive fortrolige med varierede læseteknikker (oversigtslæse, nærlæse og punktlæse) afhængigt af læseformål og genre
- udtrykke forståelse af det læste, fx gennem illustration, fortælling og i forskellige skriftlige genrer
- søge forklaringer på ord, begreber og vendinger
- forberede og gennemføre oplæsning for andre
- søge bøger og andre tekster til egen læsning og opgaveløsning
- udvikle god læsekultur
- forholde sig til udbyttet af egen læsning
- anvende computeren til støtte for læsning og orientere sig på websider
- læse enkle norske og svenske tekster i forskellige genrer.

Det skrevne sprog – skrive

Eleverne skal bevidst anvende skrivningens to funktioner: dels som aktiv kommunikationsform, hvor man formidler et budskab, dels som et redskab til at fastholde og udvikle tanker.

Eleverne stilles over for varierede skriveopgaver i forskellige fiktive og ikke fiktive genrer og af forskelligt omfang og til forskellige modtagere. Der sættes i stigende grad fokus på at kunne indsamle og disponere stof og kunne udvikle en tekst fra ide til færdig tekst. I skriveprocessen indgår arbejdet med respons og redigering af tekster – med brug af computerens mange muligheder.

Der arbejdes med at få teksterne til at hænge sammen såvel indholdsmæssigt som sprogligt. I læsning af tekster kan der sættes fokus på sproglige virkemidler, tekstbinding eller andre udvalgte områder, som eleverne efterfølgende kan eksperimentere med i skrivning af egne tekster. Samtaler om tekstens formside kan foregå enten i hele klassen eller i forbindelse med respons.

Der bruges i stigende grad notater, læselogbog og andre måder at fastholde tanker om tekster. Elektroniske skrivekonferencer mellem lærer og elever eller mellem eleverne indbyrdes kan inddrages i udvalgte forløb.

Der stilles nu krav til, at alle almindelige ord staves korrekt, at de korrekte bøjningsformer anvendes, og at tegnsætning i stigende grad kommer på plads.

Der arbejdes både med håndskrift og skrivning på computer. Det bør i stigende grad være valgfrit, om eleven vil skrive i hånden eller på computer. Håndskrivningen kan især koncentreres om særlige forløb, hvor der er fokus på tekniktræning i forhold til sammenbundet skrift eller på æstetik i forbindelse med præsentation af et skriftligt arbejde. Computeren anvendes til større skriftlige arbejder, hvor redigering af teksten dermed forenkles, eller i forløb, hvor der eksperimenteres med layout, skriftformer, billedredigering og lignende.

Arbejdsformerne varieres, så eleverne både arbejder individuelt og fælles med deres tekster, og således at teksterne anvendes i forskellige sammenhænge.

Eleverne skal arbejde med at
- skrive selvstændigt og varieret med et udviklet ordforråd i forskellige genrer
- forstå sammenhængen mellem situation, formål og tekst
- bruge læseerfaringer i deres egen skrivning
- bruge skrivning som et redskab i hverdagen til at fastholde tanker og idéer
- disponere tekster
- indsamle og udvælge stof i trykte og elektroniske medier før skrivning
- kende og bruge forskellige skrivestrategier (fx hurtigskrivning, tankekort og brainstorm) som afsæt for mundtlige og skriftlige forløb
- give respons på andres tekster og bearbejde tekster ud fra modtaget respons

- stave korrekt i egne tekster, samt kunne redegøre for lydregler og forskellige ordklassers bøjningsformer
- anvende periodeadskillelse (punktum og andre fuldpausetegn) og kommatering
- skrive en funktionel sammenbundet håndskrift med øje for skriftens form, binding og hældning
- anvende stavekontrol og ordforslagsprogrammer med oplæsningsmulighed og udvikle egne ordlister
- bruge ordbøger – trykte og elektroniske
- skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik og bruge computeren til redigering af egne tekster
- foretage informationssøgning i digitale medier
- kommunikere via forskellige elektroniske medier med bevidsthed om afsenders og modtagers ansvar
- layoute egne tekster med enkle grafiske udtryk.

Sprog, litteratur og kommunikation

Elevernes alsidige sproglige erfaringer kan i stigende grad danne baggrund for arbejdet med at udvikle et sprog om sproget, herunder de litterære udtryksformer og medietekster. Eleverne tilegner sig en mere omfattende beherskelse af de digitale medier og udvikler både et analytisk og produktivt forhold til dem.

Elevernes iagttagelser, oplevelser og eksperimenter danner grundlag for et bredt arbejde med sprog og talte og skrevne tekster samt andre udtryksformer. Begreber fra sproglæren inddrages i arbejdet med sproglige udtryksformer.

Undervisningen i litteraturforståelse bygger på samvær og samtale om litteratur med udgangspunkt i elevernes umiddelbare oplevelse og forståelse af litterære tekster, både oplæste og selvlæste. Begyndende analytisk forståelse af sammenhænge mellem sprog, genre, handlingsforløb, personer og miljø samt synsvinkel spiller en vigtig rolle i arbejdet med litteratur og andre udtryksformer.

Der arbejdes med indhold, udtryk og æstetik.

Arbejdsformerne varierer mellem fælles samtale om stoffet i klassen, individuelt arbejde og samarbejde parvis eller i mindre grupper. Der arbejdes med oplevelse, meddigtning, analyse, fortolkning og forståelse.

Eleverne skal arbejde med at
- undersøge og beskrive ordenes opbygning, sammensætninger og afledninger
- undersøge og beskrive grammatiske udtryk og deres anvendelse og betydning i sproget
- iagttage og analysere sproglige forhold, fx ældre og nyere dansk, skriftsprog og talesprog, ligheder og forskelle mellem dansk og andre sprog og sproglig variation
- undersøge genre, handlingsforløb, komposition og person- og miljøskildring i tekster og andre udtryksformer
- vurdere og beskrive teksters kommunikationsforhold, herunder afsender, modtager, medie og situation
- undersøge litterære sammenhænge, fx forfatterskab, genre, tema og motiv
- fortolke og meddigte
- forholde sig til samspillet mellem billede og tekst i egne og andres produktioner
- optage planlagte lyd- og billedproduktioner i mindre hold
- benytte skolebibliotekets tilbud og muligheder, herunder søge i bøger og på internet
- anvende internettet og andre kommunikationsformer til søgning af oplysninger og til kommunikation
- forholde sig til god opførsel ved brug af elektroniske kommunikationsmidler
- bearbejde norske og svenske tekster og andre udtryksformer med henblik på kendskab til sproglige ligheder og forskelle.

Undervisningen i 3. forløb omfatter især

- ordforråd og begrebsdannelse
- grammatiske begreber
- sprogets sammenhæng med kultur og litteratur
- sprogs og teksters opbygning og æstetik
- elevernes individuelle og fælles mundtlige og skriftlige tekster, herunder fiktive og ikke-fiktive handlingsforløb, fortællinger, beskrivelser, redegørelser, referater, digte, drama, breve, anmeldelser og rapporter
- nyere og ældre danske og udenlandske fiktionstekster, fx romaner, noveller, eventyr, digte, myter og sagn, sange og salmer, børne- og ungdomslitteratur
- dansk litteraturs kanon
- litterære sammenhænge, fx forfatterskab, genre og tema
- ikke-fiktive tekster, fx aviser og fagblade, fagbøger, brugsanvisninger, opskrifter
- andre udtryksformer, fx drama, billeder, lyd, film, dokumentarfilm, tegninger, præsentationer og computerspil
- skærmtekster, fx hjemmesider, undertekster, sms, e-mail, e-bøger og spil
- indskannede tekster
- digitale bøger og lydbøger fra internettet
- notater, dagbog og logbog
- layout og illustrationer
- billeder og billedkunst
- faktaprogrammer i elektroniske medier og film
- mediepræsentationer
- norske og svenske tekster og andre udtryksformer.

4. forløb – 7.- 9. klassetrin

De forskellige danskfaglige dimensioner integreres i videst muligt omfang i arbejdet med sprog, tekster og andre udtryksformer. Tilegnelsen af et varieret og sikkert ord- og begrebsforråd står centralt i faget, og bearbejdelsen af oplevelser og erfaringer støttes i stigende grad af analytisk virksomhed.

Læse- og skrivefærdigheder er fortsat vigtige elementer i danskarbejdet. Der arbejdes med disse områder både fokuseret og integreret i det øvrige arbejde. Genrearbejdet er centralt med opmærksomhed over for de forskellige genrers karakteristika – både i det skriftlige og mundtlige arbejde.

Der lægges vægt på, at eleverne lærer at drøfte og vurdere skønlitteratur med udgangspunkt i egne oplevelser og anvendelse af faglige og litterære begreber.

It og elektroniske medier anvendes målrettet og varieret i undervisningen.

Det talte sprog

Elevernes analytiske og produktive forhold til talesproget danner afsæt for arbejdet med en stigende refleksion over talesproglige valg og virkemidler samt med en nuanceret og genrebevidst anvendelse af talesproget i både fremlæggelse, fortolkning og sociale sammenhænge.

Der arbejdes med samtale og længere mundtlig fremstilling samt med mødeteknik og forskellige former for debat. I forbindelse med fremlæggelser og præsentationer anvendes forskellige hjælpemidler til støtte for den mundtlige fremstilling, fx præsentationsprogrammer, whiteboard, tavle, overheadprojektor og lyd.

Kropssprog, artikulation, stemmestyrke, tempo og rytme indgår centralt i elevernes arbejde med sikkerheden i mundtlig fremstilling.

Eleverne skal arbejde med at
- udvikle ordforråd og begreber på et højere fagligt niveau
- gennemføre en længere mundtlig fremstilling, fx fortælling, redegørelse og foredrag med brug af forskellige udtryksformer
- samtale om og debattere forskellige emner i klassen og i grupper
- udforske og benytte sproget gennem samtale, øvelser og eksperimenter
- tilrettelægge og gennemføre præsentationer på varieret måde
- tage notater og referere
- argumentere, dokumentere og begrunde
- lytte til andre elevers og lærerens oplæsning og fremlæggelse
- videreudvikle oplæsning med vægt på artikulation og fortolkning
- iagttage, vurdere og udarbejde medieproduktioner
- udtrykke sig i ord, tekst og drama
- lytte til norsk og svensk sprog og deltage i samtale om indhold og betydning samt sproglige forskelle og ligheder.

Det skrevne sprog – læse

Der arbejdes med litterær og faglig læsning af såvel trykte som elektroniske tekster. Læsehastighed, læsesikkerhed, læselyst og læsevaner er centrale områder i arbejdet med læsning.

Elevernes selvstændige læsning udvikles, så de læser stadigt mere krævende tekster sikkert og flydende og med god forståelse. Læsevaner og læseinteresser drøftes ud fra deres individuelle læsestandpunkt.

Der læses nu et større antal fiktive værker af stigende sværhedsgrad og kompleksitet. Elevernes forståelse af det læste konsolideres og udvikles gennem varieret arbejde med læsestoffet.

Bevidstheden om hensigtsmæssige læsemåder – afhængig af genre, krav og læseformål – er med til at udvikle eleverne til at blive sikre og selvstændige læsere.

Bearbejdningen af de fælles tekster foregår med vægt på fortolkende, kreativ og kritisk forståelse af forskellige genrer.

Den fagfaglige læsning prioriteres gennem en bevidst og systematisk anvendelse af hensigtsmæssige strategier. Der arbejdes med før-læseaktiviteter, under-læseaktiviteter og efter-læseaktiviteter.

Eleverne skal arbejde med at
- udvikle og vedligeholde læsefærdigheder
- øge og afpasse deres læsehastighed efter læseformål og teksttype
- udvikle deres ordforråd gennem læsning af sprogligt varierede tekster
- læse trykte og elektroniske tekster
- benytte forskellige læseforståelsesstrategier
- vælge læsemåde ud fra bevidsthed om forskellige genrer
- anvende varierede læseteknikker (oversigtslæse, nærlæse og punktlæse) afhængigt af læseformål og genre
- udtrykke forståelse af det læste, fx gennem illustration, fortælling og i forskellige skriftlige genrer
- undersøge og anvende forklaringer på ord, begreber og vendinger
- forberede og gennemføre oplæsning for andre
- søge bøger og andre tekster til læsning, projekter og opgaveløsning
- holde læsekulturen ved lige
- vurdere eget udbytte af det læste
- forstå, bruge og bedømme forskellige kilder på en hensigtsmæssig måde
- anvende computeren til støtte for læsning og orientere sig på websider
- anvende digitale bøger og lydbøger
- undersøge ligheder og forskelle i udtale, betydning og stavning i dansk, norsk og svensk.

Det skrevne sprog – skrive

Eleverne skal anvende skrivningens to funktioner; dels som en aktiv kommunikationsform, hvor der formidles et budskab, dels som en metode til at fastholde og udvikle tanker.

Eleverne skal udfordres i de skriftlige opgaver ved at møde mange og forskellige skriveopgaver og autentiske skrivesituationer. Modtageren skal veksle og være årsag til bevidste valg i kommunikationen såvel sprogligt som indholdsmæssigt.

Skrivning anvendes som et selvfølgeligt redskab i læseprocessen til at fastholde refleksioner over det læste. Eleverne vænnes til at tage noter, skrive logbog og blive mere og mere bevidste om skriftsproget som refleksionsmiddel.

Skrivearbejdet tilrettelægges, så sproget gøres til genstand for fælles opmærksomhed i klassen både i de tekster, der læses, og i de tekster, eleverne skriver. Eksperimenter med sproglig variation og præcision, ordforråd eller sætningsbygning kan skærpe og udvikle det sikre, forståelige, klare og varierede sprog.

I skriveforløbene indgår responsfaser, redigering af tekster og korrekturlæsning, og eleverne skal kunne forholde sig til korrekt sprogbrug i egne og andres tekster.

Der arbejdes stadig med udvikling af en personlig håndskrift, og computeren anvendes som et arbejdsredskab i alle skriveforløb.

Eleverne skal arbejde med at
- skrive selvstændigt og varieret med sproglig fantasi, variation, præcision og korrekthed i forskellige fiktive og ikke-fiktive genrer
- skrive med bevidsthed om sammenhæng mellem situation, formål og tekst
- bruge læseerfaringer i deres egen skrivning
- bruge skrivning som et redskab i hverdagen til at fastholde tanker og ideer
- disponere tekster afpasset efter genre
- indsamle og udvælge stof i såvel trykte som elektroniske medier og disponere indholdet med bevidsthed om kommunikationen
- anvende forskellige skrivestrategier (fx hurtigskrivning, tankekort og brainstorm) som afsæt for mundtlige og skriftlige forløb
- vurdere og bearbejde egne og andres tekster – i forhold til indhold og udformning
- stave korrekt
- anvende korrekt tegnsætning i egne tekster
- skrive læseligt, tydeligt og hurtigt – med en personlig håndskrift
- anvende stavekontrol og relevante hjælpemidler og programmer på computer
- bruge ordbøger – trykte og elektroniske
- skrive hurtigt og hensigtsmæssigt på computer
- foretage kritisk informationssøgning i digitale medier
- kommunikere via forskellige elektroniske medier med bevidsthed om afsenders og modtagers ansvar
- layoute egne tekster med relevante illustrationer og grafiske udtryk.

Sprog, litteratur og kommunikation

Eleverne kan nu raffinere deres arbejde med sprog og en mangfoldighed af teksttyper. De udvikler en sikkerhed i den sproglige og litterære analyse, de kan i stigende grad forholde sig fortolkende til tekster af enhver art fra ældre og nyere tid, og de kan produktivt kombinere de forskellige udtryksformer.

Eleverne anvender de digitale medier og forholder sig kritisk til dem i både analyse, kommunikation og produktion.

Med udgangspunkt i sammenhængen mellem indhold, betydning og form arbejdes der med samspillet mellem genre, teksttype, sprog, indhold og situation, sprogets muligheder og sprog og teksters æstetik. Sproglære indgår i arbejdet med sprog, sprogbrug og sprogrigtighed.

Ud fra elevernes oplevelse og forståelse af litterære tekster og andre udtryksformer arbejdes der med analyse, fortolkning, perspektivering og vurdering af både indhold og udtryk.

Arbejdet foregår i små og større fællesskaber, men også elevernes individuelle tekstarbejde prioriteres.

Eleverne skal arbejde med at
- undersøge og beskrive sproglige udtryk og forhold, herunder sprogbrug, sprogfunktioner og sprogets udvikling og etymologi
- beskrive og anvende sætningens opbygning og de vigtigste sætningsled
- analysere sproglige forhold
- iagttage, beskrive og vurdere tekster, bl.a. genre, kontekst, komposition, udtryksform, layout og andre grafiske virkemidler
- undersøge og vurdere kommunikation, herunder kommunikationsformer og mediebegrebet
- undersøge, beskrive, vurdere og perspektivere litterære sammenhænge, fx periode, forfatterskab, persontegning, miljøbeskrivelse, komposition, sproglige udtryk, genre, tema og motiv
- undersøge og vurdere samspillet mellem tekstens udsagn og læserens oplevelse
- analysere, meddigte og fortolke tekster og andre udtryksformer
- forholde sig til samspillet mellem forskellige udtryksformer
- iagttage, udarbejde og vurdere medieproduktioner
- benytte skolebibliotekets muligheder, herunder samlinger og databaser

- anvende internettet og andre kommunikationsformer til søgning af oplysninger og til kommunikation
- forholde sig kritisk til elektroniske mediers forskellige værktøjer og muligheder
- undersøge og beskrive ligheder og forskelle i betydning, stavning og udtale i dansk, norsk og svensk.

Undervisningen i 4. forløb omfatter især

- grammatiske begreber samt forhold vedrørende ordforråd og orddannelse, faste udtryk og vendinger
- sprogets sammenhæng med kultur og litteratur
- billedsprog, rim og rytme
- elevernes mundtlige og skriftlige tekster og medieproduktioner, fx fiktive og ikke-fiktive handlingsforløb, fortællinger, redegørelser, procesbeskrivelse, logbog og dagbog
- nyere og ældre danske og udenlandske fiktionstekster, fx romaner, noveller, digte, folkeviser, fabler, eventyr, essays, fortællinger, sagn og myter
- dansk litteraturs kanon
- litterære perioder
- trykte og elektroniske sagtekster, fx fagtekster, avistekster, leksika, wikier, ordbøger og andre håndbøger
- andre udtryksformer, fx drama, billeder, lyd, film, dokumentarfilm, tegninger, præsentationer og computerspil
- skærmtekster, fx hjemmesider, sms, e-mail og tekst-tv
- indskannede tekster
- digitale bøger og lydbøger fra internettet
- referat, resume og interview
- manuskripter, dispositioner og notater
- layout og illustrationer
- billeder, fx fortællende og informative billeder, billedkunst og billedforløb
- faktaprogrammer i elektroniske medier og film: nyhedsudsendelser, dokumentarfilm og reportager
- mediepræsentationer
- tekster og medieproduktioner eller andet stof med norsk og svensk tekst og tale.

5. forløb – 10. klassetrin

Faget dansk i 10. klasse består af den obligatoriske undervisning og – for nogle elevers vedkommende – dansk som tilbudsfag. Slutmålene skal anvendes både i den obligatoriske undervisning og i tilbudsfaget, og ud fra undervisningens varierede tilrettelæggelse og tydelige planer for den enkelte elev arbejdes der frem mod disse.

Hovedvægten i undervisningen lægges på samspillet mellem analytisk virksomhed, vurdering og valg af handlemuligheder – selvstændigt og i fællesskab med andre.

Med udgangspunkt i elevernes øgede modenhed og omverdensforståelse arbejdes der med bredere sammenhænge og mere komplicerede strukturer i analysen og i fordybelsen i sprog, tekster og andre udtryksformer.

De danskfaglige dimensioner integreres i videst muligt omfang, og de indgår i sammenhænge med andre fag og fagområder.

It og elektroniske medier anvendes naturligt, varieret og kritisk i undervisningen.

Det talte sprog

Der arbejdes med forskellige mundtlige fremstillingsformer i varierede situationer og sammenhænge. Analyse og vurdering af samtale- og fremstillingsformer spiller en væsentlig rolle i det fælles arbejde, og anvendelse af forskellige elektroniske og andre hjælpemidler og fokus på kropssprog og personlig fremtræden indgår centralt i elevernes arbejde med sikkerheden i mundtlig fremstilling.

Arbejdet med at planlægge og tilrettelægge mundtlige fremstillingsforløb foregår både individuelt og i mindre grupper.

Eleverne skal arbejde med at
- tilegne sig et ord- og begrebsforråd på et højere niveau
- præsentere en længere mundtlig fremstilling, fx fortælling, redegørelse og foredrag, evt. med efterfølgende debat
- deltage i emne- og paneldiskussioner
- udforske og benytte sproget gennem samtale, øvelser og eksperimenter
- tilrettelægge og gennemføre præsentationer på varieret måde
- tage notater og referere
- argumentere, dokumentere og begrunde
- lytte aktivt til oplæsning og fremlæggelse
- videreudvikle oplæsning med vægt på artikulation og fortolkning
- iagttage, vurdere og udarbejde medieproduktioner
- udtrykke sig i ord, tekst og drama
- lytte til norsk og svensk sprog og deltage i samtale om indhold og betydning samt sproglige forskelle og ligheder.

Det skrevne sprog – læse

Der arbejdes med litterær og faglig læsning af tekster i skrevne og elektroniske medier. Læsehastighed, læsesikkerhed og læsevaner er centrale områder i arbejdet med læsning.

Elevernes læselyst og deres forståelse af det læste kvalificeres, udvikles og vedligeholdes gennem varierede samtaler om indhold og form og gennem præsentation af alsidigt læsestof. Der tilrettelægges individuelle, målret-

tede læseforløb med udgangspunkt i den enkelte elevs niveau.

Arbejdet med og bevidstheden om hensigtsmæssige læsemåder – afhængig af genre, krav og læseformål – er med til at sikre, at eleverne bliver rutinerede og selvstændige læsere.

Eleverne skal arbejde med at
- læse sikkert og selvstændigt i mange varierede teksttyper
- videreudvikle ordforråd og begrebsdannelse
- læse trykte og elektroniske tekster
- benytte forskellige læseforståelsesstrategier
- vælge læsemåde ud fra bevidsthed om forskellige genrer
- anvende varierede læseteknikker (oversigtslæse, nærlæse og punktlæse) afhængigt af læseformål og genre
- udvikle hensigtsmæssig studieteknik
- udtrykke forståelse af det læste i forskellige skriftlige og mundtlige genrer
- undersøge og anvende forklaringer på ord, begreber og vendinger
- forberede og gennemføre oplæsning for andre
- søge bøger og andre tekster til læsning, projekter og fordybelsesarbejde
- holde læsekulturen ved lige
- vurdere eget udbytte af det læste
- forstå, bruge og bedømme forskellige kilder på en hensigtsmæssig måde
- anvende computeren til støtte for læsning og orientere sig på websider
- anvende digitale bøger og lydbøger
- undersøge ligheder og forskelle i udtale, betydning og stavning på dansk, norsk og svensk.

Det skrevne sprog – skrive

Eleverne skal anvende skrivningens to funktioner; dels som en aktiv kommunikationsform, hvor der formidles et budskab, dels som en måde at fastholde og udvikle tanker på.

De forskellige skriftlige udtryksformer indbygges i større selvstændige eller gruppevise arbejdsforløb, fx projektarbejde og den obligatoriske selvvalgte opgave. Der er særligt fokus på at styre skriveprocessen fra ide til færdig tekst. Færdigheden i skriftligt at fastholde og bearbejde faglig viden og egne tanker, refleksioner og følelser trænes.

Der arbejdes med tekstens klarhed og forståelighed og samspillet mellem genre, indhold, layout og situation. Responsarbejde, redigerings- og korrekturfaser er integrerede dele af skriveprocessen.

Der arbejdes med udvikling af den personlige skrift samt skriftformer til særlige formål. Computeren anvendes naturligt og hensigtsmæssigt i forbindelse med skriftligt arbejde.

Eleverne skal arbejde med at
- anvende sproglig fantasi, variation, præcision og korrekthed tilpasset skriveformål og genre
- skrive med bevidsthed om sammenhæng mellem situation, formål og tekst
- bruge læseerfaringer i deres egen skrivning
- bruge skrivning som et redskab i hverdagen til at fastholde tanker og ideer
- disponere og organisere både kortere og længere tekster og publikationer
- indsamle og udvælge stof i såvel trykte som elektroniske medier og disponere indholdet med bevidsthed om kommunikationen
- anvende forskellige skrivestrategier (fx hurtigskrivning, tankekort og brainstorm) som afsæt for mundtlige og skriftlige forløb
- udarbejde målrettede skriftlige henvendelser til fx offentlige myndigheder, private virksomheder eller medierne
- vurdere og bearbejde egne og andres tekster i forhold til indhold og udformning
- stave korrekt
- anvende korrekt tegnsætning i egne tekster
- skrive læseligt, tydeligt og hurtigt – med en personlig håndskrift
- anvende alle computerens muligheder
- bruge ordbøger – trykte og elektroniske
- skrive hurtigt og hensigtsmæssigt på computer
- foretage kritisk informationssøgning i digitale medier
- kommunikere via forskellige elektroniske medier med bevidsthed om afsenders og modtagers ansvar
- layoute egne tekster med relevante illustrationer og grafiske udtryk.

Sprog, litteratur og kommunikation

Eleverne skal nu selvstændigt og i grupper arbejde analytisk, fortolkende og produktivt med større, afgrænsede, ofte selvvalgte faglige aktiviteter. De skal blive sikre i at beherske en lang række fiktive og ikke-fiktive udtryksformer og rette deres kritiske opmærksomhed på sprog, genre, situation og udtryksform, som de kender det fra samfundslivet og fra det litterære univers.

Ud fra elevernes oplevelse og forståelse af litterære tekster og andre udtryksformer arbejdes der med analyse, fortolkning, perspektivering og vurdering af både indhold og udtryk.

Sproglære indgår i arbejdet med sprog, sprogbrug og sprogrigtighed.

Eleverne anvender de digitale medier og forholder sig kritisk til dem i både analyse, kommunikation og produktion. Der arbejdes ligeledes målrettet med at træffe

bevidste valg mht. medier, sproglig fremstillingsform og stil.

Eleverne skal arbejde med at
- undersøge, analysere og beskrive sproglige udtryk og forhold, herunder sprogbrug, sprogfunktioner og sprogets udvikling og etymologi
- beskrive og anvende sproget med fokus på grammatik
- iagttage, beskrive og vurdere tekster, bl.a. genre, kontekst, komposition, udtryksform, layout og andre grafiske virkemidler
- undersøge og vurdere kommunikation, herunder kommunikationsformer og mediebegrebet
- analysere, meddigte og fortolke tekster og andre udtryksformer ved hjælp af fagudtryk og med en personlig tilgang
- forholde sig til samspillet mellem tekstens udsagn og læserens oplevelse
- forholde sig til samspillet mellem forskellige udtryksformer
- iagttage, udarbejde og vurdere medieproduktioner
- benytte og vurdere skolebibliotekets muligheder, herunder samlinger og databaser
- anvende internettet og andre kommunikationsformer til søgning af oplysninger og til kommunikation
- forholde sig kritisk til elektroniske mediers forskellige værktøjer og muligheder
- undersøge og beskrive ligheder og forskelle i betydning, stavning og udtale i dansk, norsk og svensk.

Undervisningen i 10. klasse omfatter især

- grammatiske begreber samt forhold vedrørende ordforråd og orddannelse, faste udtryk og vendinger
- sprogets sammenhæng med kultur og litteratur
- billedsprog, rim og rytme
- elevernes egne og fælles mundtlige og skriftlige tekster, fx fiktive og ikke fiktive handlingsforløb, fortællinger, redegørelser, personbeskrivelse, logbog og dagbog
- nyere og ældre skønlitterære tekster, fx romaner, noveller, digte, værker som har fået klassikerstatus, ungdomskulturens tekster, folkeviser, sagaer, eventyr, essays, fortællinger, sagn og myter
- dansk litteraturs kanon
- litterære perioder, herunder træk af litteraturens historie
- trykte og elektroniske sagtekster, fx fagtekster fra magasiner, avistekster, opslagstekster, reklamer, erindringer, biografier, rejsebeskrivelser, dagbøger, breve, læserbreve, debatindlæg, anmeldelser, dagsordner, brugsanvisninger, pjecer, love og henvendelser til offentlige og private institutioner
- andre udtryksformer, fx drama, billeder, lyd, film, dokumentarfilm, tegninger, præsentationer og computerspil
- skærmtekster, fx hjemmesider, e-mail og e-bøger
- indskannede tekster
- digitale bøger og lydbøger fra internettet
- referat, resume og interview
- manuskripter, dispositioner og notater
- layout, illustrationer og forhold vedrørende indhold og udtryk
- billeder, fx fortællende og informative billeder, billedkunst, billedforløb, illustrationer
- faktaprogrammer i elektroniske medier og film: nyhedsudsendelser og fx reportager, montager og oplysende og debatterende udsendelser
- mediepræsentationer
- tekster og medieproduktioner eller andet stof med norsk og svensk tekst og tale.

Undervisningsvejledning for faget dansk

Indhold

Indledning **35**

Det talte sprog **35**
Den mundtlige dimension **35**
Tale og lytte **35**
Længere mundtlig fremstilling **36**
Fortælling **36**
Oplæsning **37**

Læse **37**
Ordafkodning **37**
Definitioner **38**
Læsestrategier **38**
Læseforståelse **38**
Læseformål **38**
Læsemåder **38**
Læseteknikker **38**
Sprog og syntaks **39**
Baggrundsviden **39**
Læseforståelsesstrategi **39**
Hukommelsesstrategi **39**
Organiseringsstrategi **39**
Elaboreringsstrategi **39**
Overvågningsstrategi **40**
Den første læseundervisning **40**
Den funktionelle læser **40**
Læseaktiviteter **41**
Hastighed og sværhedsgrad **42**
Faglig læsning **44**
Digitale tekster – multiple tekster **45**

Skrive **45**
Skriveprocessen **46**
Hurtigskrivning **47**
Læreren som vejleder **47**
Stavning **48**
Håndskrivning, computerskrivning og layout **48**

Sprog, litteratur og kommunikation **49**
Sprog **49**
Sprog og tekster **50**
Elevernes eget sprog **50**

Dansk og andre sprog **51**
Sproglære **51**
Litteratur **52**
Arbejde med litteratur **53**
Sammenhænge i litteraturen **54**
Ældre tekster **54**
Tekster fra elevernes egen tid **56**
Anden fiktion **56**
Sagprosa og andet faktastof **56**
Sagprosa **57**
Andre udtryksformer **58**
Lyd **58**
Billeder **58**
Film **59**
Multimedier **60**
Teater og drama **60**
Det nordiske perspektiv **60**
Det internationale perspektiv **62**

Generelle synspunkter **62**
It og medier i danskundervisningen **63**
Analyse **63**
Internettet – informationssøgning og indsamling **63**
Undervisningsmaterialer **63**
Produktion og formidling **64**
Kommunikation **64**
Elever med særlige behov **64**
Planlægning og tilrettelæggelse **64**
Eleven og danskundervisningen **66**
Mål og evaluering **66**
Eksempel på evaluering efter et lyrikforløb i 9. klasse **67**
Elevplaner **67**
Undervisningsdifferentiering **68**
Tosprogede elever **69**
Dansk i samarbejde **69**
Specialundervisning i dansk **69**
Skolebiblioteket – det pædagogiske servicecenter **70**
Afrunding **71**

Indledning

Undervisningsvejledningen er en redigeret udgave af Undervisningsvejledning for Fælles Mål, 2003. Den er samlet omkring fagets tre centrale kundskabs- og færdighedsområder: Det talte sprog, Det skrevne sprog samt Sprog, litteratur og kommunikation, som også er i slutmål, trinmål og læseplan. De tre kerneområder beskrives først. Det er de to sprog (det talte og skrevne sprog), som eleverne skal tilegne sig som modtagere (lytte og læse) og afsendere (skrive og tale) af, og det er sprog, litteratur og kommunikation, der bl.a. rummer fagets stofområder.

Derefter følger et afsnit om generelle synspunkter. Der gøres rede for, hvordan Fælles Mål 2009 i dansk kan bruges i arbejdet med at planlægge, tilrettelægge og evaluere danskundervisningen, og hvordan den enkelte elev kan udfordres i fællesskabet vha. en differentieret undervisning i danskfaget. Desuden udfoldes it og medier i danskundervisningen under denne del af undervisningsvejledningen. I et afsnit om specialundervisning beskrives sammenhængen mellem normalundervisningen og specialundervisningen.

Danskfagets rolle i skolens flerfaglighed præciserer, at det er det danskfaglige arbejde og fx den faglige læsning, der her skal tilgodeses. I dansk lægges grundlaget for, at eleverne udstyres med faglige læsestrategier, men den faglige læsning er et anliggende for alle lærere og et område, der ofte skal være på dagsordenen til klasseteammøder.

Læsningen er opprioriteret i danskfaget – og dette afspejler sig også i denne undervisningsvejledning. Der er givet flere timer i begynderundervisningen i dansk, og sammen med den løbende evaluering af eleverne og udviklingen af undervisningsdifferentieringen betyder det, at alle elever skal besidde solide læsefærdigheder, når de forlader grundskolen. Dette sikres også gennem kvalificeret planlægning og tilrettelæggelse af danskundervisningen med trinmålene som tydelige pejlemærker.

Det talte sprog

Den mundtlige dimension

Det mundtlige er det mest basale og det mest dominerende element i skolens undervisning.

Mundtlighed er karakteriseret ved nærhed, smidighed, samtidighed og flygtighed, begreber der i øvrigt præger børns leg og hele deres dagligdag.

En væsentlig del af mundtligheden opstår i situationen, af det aktuelle samvær og af den personlige udstråling. Arbejdet i skolen må derfor bygge på denne helhed, både når der arbejdes med fælles stof, og når den enkelte elevs personlige brug af sproget er i fokus. Der skal mod og sikkerhed til at lege med og udfordre sproget, og har man sans for virkemidler og for pointen, får det mundtlige en særlig gennemslagskraft.

Det mundtlige arbejde skal skærpe elevernes sans for sproglig variation og præcision og for enkle måder at fortælle på, men skal også tage hensyn til kropssprog, mimik og selve fremførelsen.

Eleverne skal på alle klassetrin eksperimentere med sproget. De skal fortælle, formulere sig, dramatisere og fremlægge, og de skal have respons fra både kammerater og lærere, så de får øje på, hvad der virker bedst og mest hensigtsmæssigt i forskellige situationer.

Ved at høre mange eksempler og selv eksperimentere med fx video- og lydoptagelser om alle mulige emner vil eleverne opfange og udnytte forskellige mundtlige virkemidler. Arbejdet kan varieres dag for dag eller udgøre længere forløb, hvor eleverne selv producerer mundtlige tekster som materiale til undervisningen. Lydhørheden skærpes og trænes gennem oplæsning, genfortælling og dramatisering af læste tekster. De kan gætte kendte stemmer og lytte til forskellige perioders sprog og sammenligne det hørte med deres eget sprog. Ved fx at vise gamle danske spillefilm og sammenligne med nye kan det blive tydeligt for eleverne, hvordan sproget er i konstant forandring.

Mobiltelefon, computer, webcam m.m. kan inddrages i arbejdet med mundtligheden.

I litteraturen, i dramaet og i digitale medier findes overalt dialoger, samtaler, enetaler osv., som kan bruges som grundlag for undersøgelse af mundtlighed – og som kræver kendskab til mundtlighedens variationer for at blive forstået.

Tale og lytte

Samtalen er kernen i mundtligheden. Heri er bl.a. vejen til viden, kundskab og identitet, og den er grundlaget for menneskeligt samspil af enhver art. Det gælder for alle niveauer og typer af samtale, at man udtrykker sig bedst, når man har noget på hjerte, og at kvaliteten hænger sammen med opmærksomhed og nærvær. Hvad der i øvrigt betinger en dynamisk kommunikation, er fx stemningen i klassen, klasseværelsets indretning og udsmykning og ikke mindst muligheden for, at man kan have øjenkontakt med hinanden og ikke kun med læreren.

Skolen er medansvarlig for at lære eleverne, at et ægte fællesskab og et ægte demokrati er afhængigt af, at man kan tale sammen med hinanden på en ordentlig måde.

Det betyder, at eleverne både skal kunne udtrykke sig med et levende og nuanceret sprog og også være i stand til at lytte åbent og interesseret til hinanden.

Skolen må give plads til børns behov for at fortælle og tale om deres oplevelser og følelser på godt og ondt. Lydhørhed og refleksion fra både lærere og klassekammerater skal følge eleverne i hele deres skoleforløb samtidig med, at talefærdighederne udvikles.

I undervisningen er samtalen ofte emnerelateret og fælles med læreren som den styrende, men i dansk bør der varieres og differentieres i undervisningens form. Antallet af ja/nej-spørgsmål må reduceres til fordel for en samtaleform, der gør eleverne aktive. Der kan lægges mere op til åben debat, hvor det gælder om at præsentere et stof, gennemskue en sag, forstå et indhold og argumentere for de synspunkter, eleven har.

Eleverne skal have lejlighed til at afprøve flest mulige, gerne autentiske, samtalesituationer, fx elevsamtale, ansættelsessamtale, samtale om forløbet af praktik, forskellige henvendelser og forespørgsler på offentlige institutioner og arbejdspladser.

Det er givende at evaluere klasse- og gruppesamtaler ofte. Herved får eleverne mulighed for at finde frem til, hvad der får en samtale til at fungere.

Det gælder primært om at rette elevernes opmærksomhed mod kommunikative processer mere end detaljer. Og det handler om at skærpe deres kritiske sans for kommunikationen i klasseværelset, ikke blot i undervisningen, men også i det sociale liv. Træning i at høre, når kommunikation fungerer og ikke fungerer, vil give dem erfaring og opmærksomhed på de nuancer, der kan få en samtale til at ændre karakter.

En velegnet ramme for at forberede og bearbejde samtaleforløb er rollespil. Den aktive medskaben i spillet holder såvel intellekt som følelser virksomme og opøver den sproglige præcision.

Arbejdet med forskellige samtaletyper kan indgå som en regulær forberedelse af de henvendelser, eleverne nødvendigvis må foretage, hvis de i en opgave behøver yderligere research, information eller viden. Et interview kræver et godt forberedelsesarbejde, hvor eleven skal vide, hvad han eller hun vil spørge om i relation til, hvad et sådant interview skal bruges til.

Længere mundtlig fremstilling

Det er af stor betydning, at eleverne vænner sig til at formulere deres tanker og synspunkter på en måde, der får andre til at lytte og blive inspirerede til at argumentere. Ethvert mundtligt arbejde må betragtes som en øvelse i at formulere sig, hvor man bearbejder og forbedrer. Oplæg til samtalerne kan fx for en tid hænge sammen med klassens aktuelle emne. Efter hvert oplæg er det de andres opgave at kommentere indholdet og formen og til at fremhæve, hvad der fungerede godt, og hvad der kunne gøres bedre. Klassens varierede respons er drivkraften til at kvalificere arbejdet og give det mening.

Dette princip lægges også til grund for den længere mundtlige fremstilling. Her må responsgruppen eller makkeren undervejs i forberedelsen af et foredrag, oplæg eller fremlæggelse vurdere, om argumentationen og/eller konklusionen holder, om sproget er rammende, formen og stilen inspirerende. Eleverne må vænnes til at forholde sig eksperimenterende også til mundtlige tekster og udsagn, hvor hver genre har sine egne kendetegn og spilleregler.

Eleverne må endvidere have træning i at præcisere og anskueliggøre deres fremlæggelse med forskellige hjælpemidler såsom it-præsentationer, illustrationer/grafer, dias, transparenter, materialeprøver, varieret oplæsning, interview og klip fra radio- og tv-udsendelser. Det er vigtigt at opbygge elevernes mod på at eksperimentere med forskellige fremlæggelsesformer og give dem bevidsthed om deres egen fremtræden i forsamlinger, fx ved hjælp af filmoptagelser, som kan indgå i responsarbejdet.

Tilsvarende må der arbejdes med debatformen. En debat eller diskussion er ofte fyldt med overraskelser, fordi personlige indfald løfter og inspirerer deltagerne undervejs. Det er svært at få styr på, når man er nybegynder, men mindre øvelser i at udtrykke synspunkter og kommentarer begynder i de små klasser og udvides senere med brug af forskellige let tilgængelige tekster til øvelser i referat, resume, genfortælling og kommentering.

Forskelligt billedmateriale, reklamer, annoncetekster og anden sagprosa er velegnede oplæg til arbejdet med at formulere og argumentere for personlige overvejelser og holdninger. Eleverne skal lære at anvende teksterne som et arbejdsmateriale, hvor de kan fremhæve det væsentlige, supplere med nøgleord, overskrifter og præcise, kortfattede kommentarer. Dette arbejde kan ofte foregå i et naturligt samspil med skriftlige opgaver.

Fortælling

I skolen rummer den mundtlige fortælling to aspekter: at få fortalt og at fortælle selv. At høre, fortælle og producere selv indgår som mundtlige aktiviteter i hele skoleforløbet. De mundtlige genrer er endvidere relevante som en del af litteraturarbejdet, når eleverne arbejder med fx forskellige kulturers myter, eventyr, legender og fabler, sagn og skrøner, bibelske fortællinger, rim og remser, gamle og moderne børnesange og anekdoter. Pointen i forbindelse med fortællingen er at fastholde det unikke ved mundtligheden: her og nu-oplevelsen som en stemning, et billede, der står tilbage i erindringen.

Man lærer at fortælle ved at høre mange fortællinger og ved at fortælle selv. Jo større repertoire, jo mere frihed i valget af indhold og fremførelse. Mundtlig og dramatisk tekstproduktion foregår på samme måde som tekstproduktionen i et procesorienteret skriveforløb, og den kan måske være en forberedelse hertil. Børns fortrolighed med de mundtlige og folkelige fortællinger får dem til at

genkende og genbruge strukturer, genrer og indholdselementer herfra – fx eventyrets struktur: Der var engang …, gentagelser – ofte tre – og de levede lykkeligt til deres dages ende. Undervisningen skal hjælpe dem til variation i tekstvalget og til præcisering af det sproglige og det fortælletekniske udtryk.

Elevernes egne historier kan være en guldgrube af stof til videre brug og bearbejdelse.

Oplæsning

Gennem hele skoleforløbet er voksnes oplæsning kimen til oplevelse, indlevelse og fortolkning. Heri ligger en væsentlig motivation for elevernes egen læsning.

Oplæsning betyder, at man i en klasse kan arbejde med tekster af en sværhedsgrad, der ligger over, hvad mange i klassen kan læse, men som de indholdsmæssigt sagtens kan forholde sig til. Oplæsningen vil da ofte være elevernes første møde med nye ord og syntaks – et sprog, der åbner for nye sammenhænge og problemstillinger, og lærerens oplæsning får da en værdi som et fælles erkendelsesmiddel og som en ramme om individuelle og fælles fortolkninger af tekstens indhold og kraft, som er af afgørende betydning for udviklingen af nyt sprog. Oplæsning kan fungere som underholdning, men har først og fremmest sin berettigelse i forhold til at møde litteraturen. Også i de ældre klasser bør læreren give sig tid til oplæsning, hvor fælles, korte og måske svære tekster kan introduceres til hele klassen.

Elevernes egen oplæsning har mange funktioner i dansktimerne og er en værdifuld del af deres læreproces i læsning, tekstproduktion og i arbejdet med sprog og litteratur. Oplæsning er ikke som højtlæsning en mekanisk gengivelse af læste ord, men en form for fortolkning af det læste. Oplæsning letter derfor også tilgangen til tekster, der ofte opfattes som vanskelige, fx digte og ældre tekster.

Oplæsning er ikke en færdighed, der automatisk følger læsefærdigheden, hverken hos børn eller voksne. Den kræver forberedelse og træning og er en naturlig del af dansktimen gennem hele skoleforløbet. Forberedelsen kan med fordel finde sted i en gruppe, der gennem eksperimenter og afprøvninger finder frem til den bedste måde at læse en given tekst op på. Øvelser i udtale, tonefald, rytme, betoning og frasering er skridt på vejen til god oplæsning og til en nuanceret forståelse af samspillet mellem teksten, oplæseren og tilhørerne.

Læse

Skriveudviklingen og læseudviklingen supplerer hinanden gennem hele skoleforløbet. Der bygges kontinuerligt videre på elevernes kendskab til genrer, fremstillingsformer, syntaks, staveregler og ortografi. Elevernes viden og bevidsthed på disse områder udvikles gennem arbejdet med de tekster, de læser og skriver.

Det er vigtigt, at elevernes lyst til at skrive fastholdes. Samtidig arbejdes der grundigt og differentieret med respons og korrekturlæsning, sådan at den sproglige formuleringsevne og retskrivning hele tiden udfordres og styrkes.

I den procesorienterede skrivning i forskellige genrer anvendes brainstorm og mindmaps, og andres respons på både form og indhold bruges i tekstarbejdet. Via skolernes forskellige former for intranet kan lærerne give elektronisk respons vha. kommentarer og ændringsforslag.

Ordafkodning

Ordafkodningen kræver, at eleven forstår, at bogstaver repræsenterer lyde i de talte ord. De skrevne ord består af bogstaver, der har et navn og én eller flere lyde. Sættes disse lyde sammen, får vi ord, der kan sættes sammen til sætninger, som igen kan blive til større tekster. I den første læseundervisning skal lege og øvelser, der stimulerer den fonologiske bevidsthed, prioriteres. Børnene skal lære fonologisk afkodning: At de kan lytte sig frem gennem et ord ved at bruge den lyd, der er knyttet til et bogstav, og koble den med lyden af det næste bogstav osv. Læsningen af ord skal gerne blive flydende, så forståelsen etableres.

For at fremme den flydende ordafkodning kan arbejde med sproglyde, sproglig opmærksomhed, stavning af nonsensord, udskiftning af forlyde i en række ord (kål, mål, sål, bål, nål) eller vokaler (mål, mil, møl, mel) fx indgå i undervisningen. Computeren er her en stor hjælp til at få læst de nye ord op.

Men det danske sprog består af en stor del ikke-lydrette ord, og derfor må andre afkodningsstrategier også tages i brug. En del højfrekvente ord kan hurtigt læres som ordbilleder, fx *de, jeg, mig, og,* der ikke har lydret stavning. Andre ikke-lydrette ord kræver viden om orddannelse eller ords oprindelse.

At stave sig gennem et ord kan også være en metode til at afkode et ord. Bogstavets navn vil i mange tilfælde være en hjælp, fordi det kan lede på sporet af lyden.

Det er langt vanskeligere at afkode enkeltstående ord end at læse dem i en kontekst. Det kræver en velfungerende afkodning. Læser man derimod ord i en kontekst, understøtter overskrifter, billeder eller viden om tekstens indhold kvalificerede gæt på ordet.

Definitioner

I fagets Fælles Mål-tekster bruges forskellige begreber i forbindelse med læsning. I faglitteratur om læsning anvendes udtrykkene forskelligt, og for at gøre det klarere følger her en definition af de enkelte begreber, sådan som de anvendes i Fælles Mål 2009.

Læsestrategier
Læsestrategier er bevidst anvendte fremgangsmåder og teknikker, som anvendes med henblik på at tilgodese et bestemt formål og/ eller en bestemt læsemåde. Læsestrategier kan betragtes som det overordnede begreb med to underordnede kategorier, afkodningsstrategier og læseforståelsesstrategier.

- Afkodningsstrategier
  Afkodningsstrategier anvendes med den hensigt at genkende det enkelte ord. Der kunne være tale om lydstrategier, visuelle strategier og meningsstrategier.

- Læseforståelsestrategier
  Læseforståelsesstrategi er en mental aktivitet, som læseren sætter i værk for at forstå en tekst før, under og efter læsning. Den gode læser anvender ubevidst en række forståelsesstrategier ved læsning af en tekst: Det kan være at aktivere sin baggrundsviden, at stille spørgsmål til teksten, at anvende sin viden om teksttypen for derved lettere at kunne forstå den sproglige opbygning og koblingerne i teksten.

  Den svage læser har et meget lille repertoire af læseforståelsesstrategier og vælger ofte i stedet at læse videre i teksten, selvom forståelsen svigter.

Læseforståelsesstrategierne kan intensiveres for begge grupper gennem undervisning.

Læseforståelse
Læseforståelse involverer såvel sproglige som kognitive processer som interagerer under læsningen, mens læseren søger at uddrage og skabe mening med skrevet tekst.

Læseformål
Det er vigtigt – og nødvendigt, at alle tekster ikke læses ens. Læsemåde, læseteknik og læseforståelsesstrategien afhænger af, hvad formålet er med læsningen. Er det at skaffe sig et hurtigt overblik over indholdet i en tekst for at se, om det er relevant at fordybe sig i den? Er det at søge efter ny viden og lære nyt? Eller er teksten valgt for at få en god oplevelse?

Læsemåder
En læsemåde er den måde, læseren vælger at læse en tekst på. Ud fra sin baggrundsviden og forventninger om genrer vil det være forventeligt, at man for eksempel læser en kageopskrift som en anvisning og ikke som et digt, eller en novelle som fiktion og ikke som en virkelighedsbeskrivelse.

Man kan også vælge at gå på tværs af traditionelle konventioner for at tilgodese bestemte læseformål. Man kan for eksempel vælge at læse en novelle med det formål at afdække, hvordan en bestemt epoke beskriver børn, eller man kan vælge at læse flere digte af en lyriker for at undersøge særlige sproglige forhold.

Læseteknikker
En læseteknik er en metode, læseren kan anvende i sin læsning for at tilgodese forskellige læseformål. Læseteknikker er fx

- at skimme en tekst for at undersøge, om den kan bruges til et bestemt formål
- at tage notater for at huske en tekst
- at opstille vigtige informationer fra teksten i grafiske modeller for at skabe sig overblik over sammenhænge i teksten
- at punktlæse for at finde ud af, om en tekst handler om det, man søger efter
- at nærlæse passager for at fokusere på tekstens sprog og detaljer
- at fragmentlæse når det gælder skærmtekster, fx hjemmesider, hvor den grafiske opsætning leder en rundt i forskellige dele af teksten.

Sprog og syntaks

Syntaktisk bevidsthed er om ikke medfødt, så indlært fra de tidligste faser i sprogindlæringen. Dansk er et rækkefølgesprog, hvor betydningen afhænger af placeringen i sætningen, og det lille barn ved godt, hvem der bliver slået, når Viggo slår Peter. I andre sprogkulturer er det ikke en selvfølge, at det er Peter, det går ud over. Vi opbygger gradvist en pragmatisk syntaktisk viden om sproget, der gør, at vi reagerer, hvis der er syntaktiske fejl i en sætning, vi læser. Alle de regler, vi skal til at lære i tilegnelsen af et fremmedsprog, vil være en del af barnets modersmål. Det gør ikke, at vi blot skal tage det som en selvfølge, at børnene behersker viden om sprogets syntaks. Det bør være en del af omgangen med sprog at standse op og undres. Især hvis man i klassen har tosprogede elever, hvis sprog kan være skruet sammen på en anden måde. Allerede i de yngste klasser kan sammenligning af to sprog blive genstand for studier og samtaler.

God sprogforståelse er også betinget af evnen til at skabe sammenhæng i en tekst. Det gælder både sammenhæng mellem sætninger, hvor det er betydningsfuldt at vide, hvem han, det, de eller den refererer til, men det gælder også de større tekstbånd, hvor der er huller i tekstens handling. Men der er grænser for, hvor store hullerne kan være, før forståelsen går fløjten. Det gælder derfor i såvel de tekster, eleverne læser, men især også i de tekster, de selv skriver eller fortæller, om at skærpe deres opmærksomhed på tekstens sammenhæng. Det kræver tid og stor opmærksomhed at arbejde med sprogets kohæsion, kohærens og inferens. En måde at arbejde med disse tekstlige forhold er at lade eleverne udføre et stykke detektivarbejde på tekster, der er klippet i stykker og derfor mangler inferens, eller på tekster med forkert syntaks.

Baggrundsviden

Vejen til viden er viden. Jo mere, du ved i forvejen, desto lettere er det at finde ny viden. En tekst kan være aldrig så enkel, men hvis indholdet er fuldstændig ukendt, kan det være endog særdeles vanskeligt at forstå det. Viden om verden skabes ikke på en dag eller i et fag, men dansklæreren kan bidrage ved samtaler om mange emner og ved at skabe en forforståelse for de tekster, eleverne skal læse. Ved man, hvad teksten handler om, hjælpes forståelsen på vej. Det er en krævende kognitiv proces at skulle koble ny viden med den eksisterende, men det bør i undervisningen gøres til genstand for en bevidst proces, hvor læreren tydeliggør elaboreringsprocessen for eleverne med sit eget eksempel.

Læseforståelsesstrategi

Læseren iværksætter forskellige mentale aktiviteter for at forstå en tekst før, under og efter læsning. Den gode læser anvender ubevidst en række forståelsesstrategier ved læsning af en tekst: forudsiger, hvad teksten kan handle om, genlæser, hvis teksten ikke blev forstået, kobler informationerne med allerede kendt viden, opsummerer teksten og vender tilbage og læser et afsnit igen, hvis det ikke blev forstået. Den svage læser har et meget lille repertoire af læseforståelsesstrategier og vælger ofte i stedet at læse videre i teksten, selvom der er ukendte ord, ryster måske lidt undrende på hovedet over et uforståeligt indhold, men undlader at undres over manglende sammenhæng i teksten. Resultatet er, at teksten ikke bliver forstået.

Ofte vil svage læsere benytte en og samme strategi på en hel tekst, mens gode læsere vil kunne variere deres strategivalg i forhold til teksten. Læseundervisningen må derfor indeholde undervisning og træning i at benytte flere forskellige læsestrategier på tekster af voksende kompleksitet og sværhedsgrad, og det er af afgørende betydning, at læreren varierer valget af strategier i forhold til elevernes behov og forudsætninger.

Læseforståelsesstrategier kan læres. Strategierne kan inddeles i fire hovedkategorier: hukommelsesstrategier, organiseringsstrategier, elaboreringsstrategier og overvågningsstrategier.

Hukommelsesstrategi
Hukommelsesstrategier bruges for at kunne huske tekstens indhold. Det kan være at genlæse teksten, understrege væsentlige formuleringer, notere nøgleord eller tage noter undervejs.

Undervisning i hukommelsesstrategier handler om, at eleverne øver sig på de nævnte eksempler. Man kan vælge at bruge en af strategierne på en given tekst og efterfølgende diskutere, om det var til hjælp for at huske teksten.

Organiseringsstrategi
Organiseringsstrategier bruges for at sammenfatte og ordne tekstens indhold og skaffe sig overblik over betydningen. Til det kan bruges begrebskort, tankekort og fortælleansigter, der hjælper til at få orden på indholdet. Afhængig af tekstens genre kan læreren vælge at præsentere eleverne for de forskellige skabeloner.

Elaboreringsstrategi
Med elaboreringsstrategi kombinerer læseren den nye viden med allerede eksisterende viden. Det læste skal føjes til en kendt viden. Det kan være personlige oplevelser eller tidligere læst stof, som bruges til at forstå det nye indhold.

For at øve elaboreringsstrategi kan man i undervisningen stille spørgsmål til teksten før læsning: Hvad ved vi om området? Hvad vil vi gerne vide? Det noteres ned enten for hele klassen eller af den enkelte elev. Efter læsningen kan man så besvare: Hvad ved jeg nu? Skrivning hjælper her med at fastholde den nye viden.

Overvågningsstrategi
Det er vigtigt, at eleven lærer at læse en tekst med bevidsthed om egen forståelse. At kunne stille sig selv forståelsesspørgsmål: Forstår jeg rent faktisk det, jeg lige har læst? Hvis ikke – hvordan kan jeg så komme til at forstå det? Det kan for eksempel være ved at læse teksten igen. Hjælper det ikke, kan det være, at ord skal slås op i ordbogen, eller supplerende viden skal hentes i andre kilder, eller der må søges hjælp hos andre med viden på området. Svage læsere overvåger ikke deres egen læsning på den måde. De skal have hjælp til at undres. Også her har skrivningen stor betydning. Man skal skrivelæse med blyanten i hånden hele tiden, notere sine spørgsmål og slutte sin læsning af med at søge svar på dem.

Ofte vil den uerfarne læser benytte en og samme strategi på en hel tekst, mens den mere erfarne vil kunne variere sit strategivalg i forhold til teksten. Læseundervisningen må derfor indeholde undervisning og træning i at benytte flere forskellige afkodnings- og læseforståelsesstrategier på tekster af voksende kompleksitet og sværhedsgrad, og det er af afgørende betydning, at læreren varierer valget af strategier i forhold til elevernes behov og forudsætninger. Elever med lydlige eller sproglige vanskeligheder har ofte problemer med rene lyd- eller stavemetoder, elever med dårlig hukommelse med andre strategier.

Den første læseundervisning

Det er oplagt i den første læseundervisning at tage udgangspunkt i de erfaringer, børnene har med læsning og skrivning fra børnehaveklassen. Mange af dem har en god forståelse af skriftsproget, som de også er begyndende brugere af. Mange af børnene kender de fleste bogstaver allerede – og vil gerne bruge dem aktivt. De har i børnehaveklassen arbejdet med kendskab til bogstavernes navn, form og lyd i funktionelle sammenhænge og med at lege sig ind i rollen som læsere ved at sidde med bøger og eksperimentere med at læse for sig selv eller andre.

De fleste børn har set voksne læse aviser og bøger, skrive breve, beskeder, huskesedler osv. Elever, som imiterer de voksnes læse- og skriveaktiviteter, har gode muligheder for hurtigere at udvikle funktionelle læse- og skrivefærdigheder.

Elevernes baggrund er imidlertid meget forskellig. Derfor er det vigtigt at skaffe sig kendskab til elevernes forudsætninger, opstille læsemål for den enkelte og for gruppen, evaluere undervisningen løbende og foretage justeringer af den. Hertil kan fx en dagbog og mere strukturerede iagttagelsesmaterialer være nyttige redskaber: Kan barnet læse? Hvad kan det læse? Hvordan? Kender det bogstaverne? Kan det rime? Høre forlyd i ord? Har det erfaringer med forskellige genrer gennem oplæsning hjemme eller på institutionen? Hvilke? Hvad tænker barnet om læsning? Hvordan tror barnet, man gør, når man læser? Afdækningen må være så bred som mulig, så forskellige aspekter ved barnets forudsætninger belyses bedst muligt. Her kan fx anvendes læseudviklingsskemaer (LUS) med de tre læsefaser.

Begynderundervisningen må lægge op til, at eleverne læser og skriver funktionelt med den skrift, de hver for sig indtil da har udviklet – og som måske kun de selv kan læse – uden krav om konventionel læse- og skrivefærdighed. Der skal være bøger og andet læsestof samt skrivematerialer til rådighed i klassen, og eleverne skal opfordres til at benytte sig af læsning og skrivning i deres rollelege (butik, posthus, cafe, forfatter, journalist mv.).

Eleverne må arbejde med de tre alfabeter: bogstavernes navn, tegn og lyd. Mange elever kan hele eller dele af alfabetet ved skolestart, og man må derfor overveje, om alle skal følges ad i bogstavindlæringen.

Leg med sprogets formside ved læsning af rimbøger, hvor eleverne selv rimer med, er med til at opbygge deres læseforudsætninger. Det samme gælder oplæsning af bøger med bogstavrim og spil og lege med lydene i ordene. Sammensatte ord kan skilles ad og sættes sammen på nye og sjove måder i spil og lege.

Børn er vant til computerspil – og hermed 'læsning', tale og oplæsning på computer. Dette må udnyttes og udbygges, således at det er naturligt at 'lytte' til en tekst som en del af læseindlæringen. Den auditive støtte, som kan gives til afkodningen via computeren, bør indgå naturligt for alle i den første læseundervisning.

Den funktionelle læser

Alle elever skal opmuntres til at læse meget. De skal læse i mange forskellige genrer og erfare, at de gennem bøger eller digitale tekster kan hente oplevelser og ny viden. Et godt læsemiljø på skolen, der rummer læsning hver dag, er en af forudsætningerne for en god og alsidig læseudvikling. Det skabes med meget og alsidigt læsestof og gode vaner omkring læsningen i alle fag.

I hele skoleforløbet må der sættes tid af til at gå på skolebiblioteket. Dansklærer og skolebibliotekar har det fælles ansvar for, at eleverne udvikler gode læserutiner. De må vejlede eleverne og opmuntre dem til selvstændig læs-

ning og give tid og rum til læsning i skolen. Læseindlæring, automatisering, konsolidering og fortsat læseudvikling tager tid, og titler kræver sin væsentlige del af den samlede undervisningstid. I begynderlæsningen kan eleverne læse en mindre bog om dagen. Når bøgerne bliver længere, tager det flere dage at læse én, og på et tidspunkt aftaler lærer og elev, at der læses fx en titel om ugen eller over længere tid. Der må differentieres i tilrettelæggelsen af den enkelte elevs læsning, men eleverne bør i hvert fald læse mindst en roman eller tilsvarende tekstmængde om måneden gennem hele skoleforløbet.

Læsning på og med computer er nye veje til læsning. Læsning af digitale tekster, internetlæsning med spring, links m.m. er nye læseformer, der bør inddrages i undervisningen. Computeroplæsning af enkelte svære ord eller sætninger kan bruges som en stimulerende faktor fra skolestarten for alle elever, og det er en afgørende hjælp for svage læsere. E-bøger kan inddrages i undervisningen, så elever kan få oplevelser og viden fra bøger, også før afkodningen er helt på plads.

Elevernes selvstændige læsning følges op med fx samtale, fremlæggelse, om- og gendigtning, anmeldelse og omtale, dramatisering, og titlerne registreres fx i læselog eller portefølje.

Det er vigtigt, at forældrene støtter læsningen, at de går på biblioteket, at de accepterer, at barnet kan være opslugt af en bog, og at de viser interesse for det, barnet læser. Et godt samarbejde med hjemmet om læseindlæringen er uvurderligt. Det kræver bl.a., at forældrene får at vide, hvordan man arbejder i skolen, hvorfor man gør det på netop den måde, og hvordan de selv kan understøtte. Skolen bør være særlig opmærksom på de elever, der ikke får denne støtte i hjemmet. De vil ofte tilhøre den kategori af elever, der dropper læsningen, hvis ikke skolen stiller krav og støtter specielt med passende og udfordrende titler, nærvær og med tid og rum i situationer, hvor andre elever beskæftiger sig med andre områder af faget eller indgår i tværfaglige projekter. Læsningen bør gives førsteprioritet for denne gruppe.

Der er utallige muligheder for at inddrage det omgivende samfund i arbejdet med at skabe læselyst og -interesse hos eleverne. Bl.a. kan et kulturcenter og folkebiblioteket tilbyde læseaktiviteter for elever, forældre og lærere, og der kan samarbejdes om forfatterbesøg, læsetemauger og læsearrangementer.

Læseaktiviteter

Der er tre læseaktiviteter, som er grundlæggende for læseudviklingen hele skoleforløbet igennem: lærerens oplæsning, elevens læsning af kendt tekst og elevens læsning af ukendt tekst.

Gennem oplæsning viser læreren eleverne glæden og udbyttet af læsning og bøger. Eleverne får erfaringer med fortællestrukturer og genrer og med syntaks, semantik, indhold, sprogmelodi, rytme, betoning og tryk. De udvider deres forråd af ord og begreber, og de oplever mange nuancer i sproget.

I arbejdet med fælles læsetekst er fællesskabet og samtalen om teksten af stor betydning. Her vækkes elevernes nysgerrighed, her undrer de sig, her møder de kendte og ukendte livssituationer og anderledes universer. Teksten kan være udgangspunktet for en ikke på forhånd defineret samtale, men også genstand for en fælles undersøgelse, der får eleverne til at involvere sig og inddrage deres egen erfaringsverden. Ved valget af læseteksterne må læreren være opmærksom på teksternes sværhedsgrad, læseværdighed og læsbarhed. En tekst skal have et indhold, som udfordrer, og som appellerer til eleverne, en typografi og et layout, som gør den tilpas let at læse, og en sproglig form og en begrebsverden, som er passende i forhold til elevernes udvikling. Illustrationer af forskellig art kan støtte læseforståelsen.

Elevernes egen oplæsning af tekster bør også have en naturlig plads i undervisningen. Som en del af den individuelle læsning kan forberedelsen af oplæsning af korte tekststykker indgå. Der kan eksperimenteres med forskellige situationer; hvor der læses op i grupper, hvor eleverne selv vælger tekststykke – og begrunder valget, hvor oplæsning bruges for at resumere indholdet i fx en roman, hvor der læses op i par – fx ved tekster med dialog etc.

Andre læseaktiviteter kan være makkerlæsning, korlæsning, læsning med støtte (lyd-cd), læsevenner, hvor ældre og yngre elever arbejder sammen.

Læsearbejdet skal ikke foregå isoleret fra den øvrige undervisning. Hvis læsestoffet er skønlitteratur, bør litteraturarbejdet integreres i arbejdet med læseforståelse. Her spiller valget af læsestof en vigtig rolle. Det skal være god og vedkommende litteratur, og den skal være varieret.

Hvis læsestoffet er faglitteratur, må der ligeledes tænkes en målrettet bearbejdning af disse tekster ind i arbejdet.

Kendskabet til de mange forskellige genrer udvides i takt med, at eleverne møder mere og mere nuanceret og varieret læsestof. Overblik over de forskellige genrers karakteristika er en stor støtte i læsningen. Når eleven er bevidst om læseformål og genre, er grundlaget for forståelsen og valget af læseteknik sikrere.

Efterhånden skal eleverne opnå en funktionel læsekompetence, dvs. at de bliver i stand til at læse mange forskellige tekstgenrer hurtigt med forståelse og indlevelse. Forudsætningen herfor er, at deres læsning bliver så automatiseret, at al deres energi ikke skal bruges på den elementære afkodning af ord, og at de efterhånden lærer at beherske en række forskellige læseteknikker. Her kan læsningen tilrettelægges på forskellige niveauer. Derved møder alle elever udfordringer i både ordforråd og ind-

hold i teksterne og kan undervises og vejledes, så der sker en udvikling.

Et par gange i løbet af året kan der derfor med udbytte arbejdes med et samlet læsekursus for hele klassen. Rammen kan fx være en periode på 3-4 uger med 1-2 timers daglig læsning i klassen og evt. hjemme. Der skal være mange tekster til rådighed af forskellig sværhedsgrad, og der skal være både skønlitterære bøger og fagbøger. Der findes vejledende lister over klassesæt til formålet, men læreren må kende de enkelte titler, sådan at kurset kan skræddersys til hver enkelt elev.

Før læsekurset undersøges det, hvor de enkelte elever befinder sig i deres udvikling, og hvilke behov de har, ligesom der efter den intensive læseperiode foretages en evaluering, evt. ved hjælp af diagnostiske prøver. I denne sammenhæng kan de nationale test også være til gavn www.evaluering.uvm.dk. Det centrale i perioden er imidlertid elevernes selvstændige læsning med opgaver før og under læsning og efterfølgende små arbejdsopgaver såsom korte handlingsreferater, beskrivelser af personerne eller illustration af et centralt sted i teksten.

I klasser, som generelt har stort udbytte af et læsekursus, er der af og til elever, som endnu ikke kan læse selvstændigt med udbytte. Det må overvejes, hvordan de tilgodeses bedst muligt metode- og materialemæssigt, eller om de overhovedet skal deltage i læsekurset. Læreren kan læse for og med dem. Der kan benyttes tekster, der er indlæst på cd-rom, så eleven kan følge med og evt. læse forud og få kontrolleret sin læsning. Eller man kan benytte et it-værktøj med digitaliseret tale med oplæsning af tekst, der i forvejen er indtalt, eller med syntetisk tale, der kan omsætte enhver tekst på skærmen til tale. www.adgangforalle.dk

Hvis der er for stor forskel mellem undervisningens fælles mål for læsefærdighed og elevens færdigheder og forudsætninger, må det overvejes at give eleven specialundervisning.

Hastighed og sværhedsgrad

Gennem hele skoleforløbet, også i de ældste klasser, skal der arbejdes med elevernes læseudvikling – både hvad angår læseforståelse og læsehastighed. Den fortsatte læsning – også efter at læsningen for de fleste elever er blevet automatiseret – er grundlaget for udvikling af bl.a. studiekompetencer. Ved arbejdet med både skønlitterære og faglige tekster skal der tales om genre, teksttype, layout, læseformål etc., og det må være accepteret, at eleverne læser forskelligt og derfor ikke altid skal have den samme læseudfordring. Der må skabes situationer, hvor der læses individuelt, i par og i grupper, og eleverne må dels have fælles læsestof, og dels støttes og vejledes i forhold til valg af individuelt læsestof. Ikke mindst i de ældste klasser har eleverne stort udbytte af at træne forskellige læseteknikker, så de med deres genreoverblik og bevidsthed om læseformål kan tilrettelægge læsearbejdet i forhold til forskellige opgaver – både i dansk og i de øvrige fag. Også læsehastigheden må have opmærksomhed, og der må med forskellige teknikker og øvelser fokuseres på, at hastigheden afpasses efter det læste – og øges hensigtsmæssigt.

Læsestrategier skal være i fokus gennem hele skoleforløbet, ligesom der må være stor opmærksomhed på gode læsesituationer, så eleverne både af skolebiblioteket og af dansklæreren opfordres til at fastholde og udvikle deres læseberedskab og læserutiner.

Læreren er også i læsearbejdet både vejleder og evaluator. Der skal vejledes og undervises ved at sætte mål for læsningen – både for klassen og for den enkelte elev. Efterfølgende skal der evalueres, så eleverne – og deres forældre – bliver bevidste om og forholder sig til deres læsefærdigheder. Læreren må tilrettelægge denne evaluering, så de forskellige dele af læseområdet tilgodeses. Således må der anvendes diagnostiske prøver og test, der fokuserer på både læseforståelse og læsehastighed.

Elevernes træning i læsehastighed og evne til at beherske tekster af stigende sværhedsgrad er af afgørende betydning for den kontinuerlige læseudvikling. En rettesnor for udviklingen kan se således ud:

Efter 2. klassetrin	Efter 4. klassetrin	Efter 6. klassetrin	Efter 9. klassetrin
Læsehastighed			
• kunne læse let børnelitteratur for aldersgruppen med ca. 100 ord pr. minut	• kunne læse let børne - litteratur for aldersgruppen med ca. 150 ord pr. minut	• kunne læse let børne - litteratur for alders - gruppen med ca. 200 ord pr. minut	• kunne læse let skønlitteratur med ca. 250 ord pr. minut
• kunne læse udfordrende tekster med ca. 60 ord pr. minut	• kunne læse sprogligt udfordrende tekster for aldersgruppen med ca. 100 ord pr. minut	• kunne læse sprogligt udfordrende tekster for aldersgruppen med ca. 140 ord pr. minut	• kunne læse udfordrende tekster med ca. 170 ord pr. minut

Efter 2. klassetrin	Efter 4. klassetrin	Efter 6. klassetrin	Efter 9. klassetrin
Teksters sværhedsgrad			
• lettere, delvist illustrerede børnebøger • letlæselig typografi	• let skønlitteratur • fagbøger og sagprosa skrevet for børn • almindelig læselig typografi	• middelsvær ældre og nyere børnelitteratur • fagbøger og sagprosa skrevet for alders-gruppen • almindelig læselig typografi	• middelsvær ældre og nyere skønlitteratur • middelsvær faglitteratur og sagprosa • almindelig typografi
1.-2. klassetrin	**3.-4. klassetrin**	**5.-6. klassetrin**	**7.-9. klassetrin**
Eksempler på tekster til selvstændig læsning			
Jens Sigsgaard: *Palle alene i verden* (1942) Ole Lund Kirkegaard: *Gummi-Tarzan* (1976)	Astrid Lindgren: *Mio, min Mio* (1954)	Cecil Bødker: *Silas og den sorte hoppe* (1967) Bjarne Reuter: *Busters verden* (1979)	J.R.R. Tolkien: *Hobbitten* (1937) Leif Panduro: *Rend mig i traditionerne* (1971)
Eksempler på tekster til udviklende læsning			
H.C. Andersen: *Klods-Hans* (1855)	Halfdan Rasmussen: *Børnerim* (1964)	Cecil Bødker: *Hungerbarnet* (1990)	Martin Andersen Nexø: *Pelle Erobreren* (1906-10) (evt. i uddrag) Svenske og norske tekster for unge.
Eksempler på nyere børne- og ungdomslitteratur til oplæsning, læsetræning, litteraturundervisning eller selvstændig læsning			
Kim Fupz Aakeson: *Sallies historier* (1992) – til oplæsning, på cd eller som filmfortælling) Katrine Marie Guldager: *Frøken Ignora –bøgerne* (2002 og frem) Hanne Kvist: *Hund i himlen* (2004) Benni Bødker: *Sarin-serien* (2006 og frem) Josefine Ottesen: *Drageherre-serien* (2004), *Heltemod og kragelort* (2008) Dingo – bøgerne	Bodil Bredsdorff: *Krageungen* (1993) Ulf Stark: *Guldhjertet* (1997) Bjarne Reuter: *En som Hodder* (1998) Erik Barfoed: *August går i glemmebogen* (2005), *August tager billetten* (2009) Gerd Rindel: *Allemands dat-ter* (2006) Kim Fupz Aakeson: *Engel-berth H og den sidste chance* (2006) Manu Sareen: *Iqbal Farooq og kronjuvelerne* (2007) Dingo – bøgerne	Louis Jensen: *Skelettet på hjul* (1992) Lene Kaaberbøl: *Skammerens datter* (2000) Hanne Kvist: *Drengen med sølvhjelmen* (2000) Bent Haller: *Hønsepigen* (2005) Birgit Strandbygaard: *Drengen der samlede på ord* (2005) Lilja Scherfig: *Louie, Louie* (2007) Cato Thau-Jensen: Et *hjem med gevær* (2007)	Martin Petersen: *Med ilden i ryggen* (1998) Anders Johansen: *Supernova* (2002), *Sult og svig under Sydkorset* (2005), *Stjerneskælv* (2008) Jesper Wung-Sung: *En, to, tre – nu!* (2004) Kenneth Bøgh Andersen: *Himmelherren: drengen med de violette øjne* (2004) Søren Jessen: *Den hule pige* (2007) Ronnie Andersen: *Date med en engel* (2008)

Teksters sværhedsgrad kan bedømmes på mange forskellige måder. Der kan bruges lixtal, hvor man ser på sætningslængde og ordlængde, let-tal med mere nuancerede iagttagelser af en tekst eller RR-tal med betragtning af endnu flere elementer, fx fortællingens konstruktion. Tilgængeligheden afhænger mest af alt af bekendtheden med ordene og miljøerne, ikke bare af ord- og sætningslængde. Det vigtigste er at finde præcis de tekster, der løfter, interesserer og udfordrer de enkelte elever – hverken for svære eller for lette.

http://www.dansklf.dk/multimedia/Artikel_om_Lettal.pdf

http://www.dansklf.dk/multimedia/Boegers-l_sbarhed.pdf

Faglig læsning

I samfundslivet er der i dag brug for, at alle er kompetente læsere af fagtekster. Elever, der læser alderssvarende, når det drejer sig om skønlitterære tekster, kan have svært ved at læse en faglig tekst, selv om den faglige læsning sprogligt og begrebsmæssigt svarer til læserens udviklingstrin. De skal ofte på én gang læse blandingstekster med forskellige former for tekst, illustrationer, grafer, diagrammer mv. – og bearbejde og samle de forskellige typer af informationer.

Den faglige læsning stiller derfor nye og anderledes krav til læseprocessen og dermed til læseundervisningen. Der indføres efterhånden nye læseteknikker som punktlæsning, skanne- og skimmeteknikker, oversigtslæsning, nærlæsning og undervises i læsning af billeder, billedtekster, grafer og kurver, hjemmesider, hypertekster, leksikon og indeks, stikordsregistre og ordbøger. En af vor tids vigtige læsefærdigheder er at finde ud af, hvad man ikke skal læse. Netop ved faglig læsning må man arbejde koncentreret med, at eleven lærer at læse bevidst og med et bestemt formål, og læreren må vejlede eleven omhyggeligt med udgangspunkt i de enkelte teksttyper.

Eleverne må kontinuerligt oparbejde en fortrolighed med forskellige mediers muligheder og begrænsninger med hensyn til at formidle information. Færdighed i læsning af skærmtekster og søgning i store mængder af data på computeren, fx på hjemmesider og på cd-rom, udvikles fra starten fx gennem arbejde med klassens opgaver og i forbindelse med biblioteksbesøg og arbejde med individuelle emner.

Forpligtelsen til at udvikle elevernes faglige læsning er et fællesanliggende for hele lærerteamet. Alle lærere skal undervise i at anvende de tekster og faglige begreber, som er typiske for deres fagområde i hele skoleforløbet. Dette område må løbende drøftes på klasseteamets møder.

Man må især være opmærksom på, at den fagfaglige læsning kræver en speciel indføring, fx ved at nye begreber præsenteres inden læsningen, så det ikke er forståelse af disse, der blokerer for elevens tilegnelse af fagligt stof.

I arbejdet med at læse fagtekster må eleverne lære, at det ikke kun handler om at finde svar på konkrete spørgsmål i det stof, som teksterne handler om, men også om at forholde sig aktivt til indhold, form og sprog – altså måden stoffet er formidlet på. Refleksionen er væsentlig – også i forhold til fagtekster.

Det kan være godt at inddele svære tekster i mindre afsnit og så standse op og drøfte indholdet i det enkelte afsnit og sammenholde det med det tidligere læste. Derefter kan man drøfte formidlingen, fx sætningslængde, ordvalg – om det læste er til at forstå, og om det evt. kunne formuleres på en anderledes måde. Ved den fremgangsmåde får eleverne et mere aktivt forhold til fagteksterne – også de svære tekster.

Der kan læses mere om faglig læsning i publikationen *Lyst til faglig læsning* – en udgivelse fra læselystkampagnen: http://www.bs.dk/publikationer/andre/faglig/index.htm eller i bogen *Faglig læsning – fra læseproces til læreproces* af Elisabeth Arnbak.
http://www.emu.dk/sem/stu/forside/anmeldelser/faglig.html

I skitseform kan arbejdet med den faglige læsning se sådan ud:

FAGLIG LÆSNING
Hvad er læseformålet?
Hvad ved jeg i forvejen?
Hvad skal jeg lære?
Hvilken læsestrategi skal jeg anvende?
Hvilken læseteknik skal jeg vælge?
Er der nogle fagord, jeg skal have forklaret?
Hvordan er teksten struktureret?
Hvordan skal jeg holde rede på det, jeg læser?
Har jeg fået det forventede udbytte af teksten?

I takt med, at den faglige læsning placeres i fagene, tilbyder også danskfaget sin egen faglige læsning i form af sproglære, litteraturhistorie, biografier og andet danskfagligt stof.

Handler det fx i 8. klasse om en saglig tekst om regler for kommatering (se uddrag nedenfor), skal eleverne før, under og efter læsningen:

- vide, hvad de skal søge oplysning om i teksten
- overveje, hvad de allerede ved om komma i forbindelse med ledsætninger
- gøre sig klart, hvad de mangler viden om
- anvende en elaboreringsstrategi
- anvende en nærlæsningsteknik
- lægge mærke til fagudtryk som fx slutkomma, startkomma og underordningskonjunktion
- undersøge, hvordan teksten er bygget op med fx kursivering af særlige udtryk
- understrege nøgleord og vise, at det kan anvendes i praksis på uddelte eksempler på sætninger
- samtale om forståelse af komma i forbindelse med ledsætninger.

§ 4-5. Ledsætninger

Med komma kan man afgrænse ledsætninger. Det sker dels ved hjælp af kommaer efter ledsætninger, de såkaldte *slutkommaer*, dels ved hjælp af kommaer før ledsætninger, de såkaldte *startkommaer*. Der skal normalt altid sættes *slutkomma* ved en ledsætning, hvorimod det som hovedregel er valgfrit om man vil sætte *startkomma* eller ej.

I de tilfælde hvor det er valgfrit om man vil sætte startkomma, anbefales det at man undlader at sætte dette komma, dvs. at man som hovedregel undlader at sætte startkomma foran *at, der, som* og *hv*-ord (*hvem, hvad, hvilken, hvornår, hvorfor* osv.) samt underordningskonjunktioner som *når, da* og *fordi* mv. Men uanset om man vælger at sætte startkomma eller ej, bør man følge samme praksis inden for samme tekst.

Her i kommareglerne er der i overensstemmelse med anbefalingen ovenfor gennemgående ikke sat startkomma ved ledsætninger. Der er dog sat startkomma i de eksempler i § 4-5 der skal vise brugen af startkomma.
(www.dsn.dk)

Digitale tekster – multiple tekster

En del af de fagfaglige tekster findes fortsat i lærebøger, men meget ofte vil elever (og lærere) søge oplysninger i flere forskellige typer af kilder. Mange af dem er netbaserede – og der er brug for, at vi forholder os til, hvorledes disse multiple tekster læses, bearbejdes og forstås.

Multiple tekster fremtræder i en kompleks form, hvor tekst kombineres med mange andre fremtrædelsesformer (lyd, billeder, film og animationer etc.), og disse fremtrædelsesformer indvirker både på budskabet og på læserens forståelse af indholdet. Desuden søger eleverne ofte oplysninger i flere forskellige multiple tekster, der benytter sig af varierede fremtrædelsesformer, som man må forstå, integrere og kritisk forholde sig til informationen fra. For at kunne danne sig en helhed må man forstå og forholde sig til den mosaik af meninger og udsagn, som de elektroniske medier tilbyder. Dette stiller særlige krav til undervisningen, og ud over de forhold, som gør sig gældende ved læsning af fagtekster (forforståelse, ordforråd, formål etc.), så må man i arbejdet med multiple tekster også være særligt opmærksom på fx kilde, afsender, opbygning, virkemidler (pædagogiske og æstetiske) og kvalitet.

Læsning af multiple tekster, som belyser samme tema fra forskellige synsvinkler, giver eleverne muligheder for at skaffe sig dybere og mere fuldstændig forståelse af det givne tema.

Som lærer må man forholde sig til denne opgave – og være åben over for den intertekstuelle læsekompetence, som arbejdet med webtekster, skærmtekster – digitale tekster i bred forstand fordrer. Det vigtigste er elevens forkundskaber og forståelse af teksterne og elevens bevidsthed om og evne til at vurdere de forskellige kilders troværdighed.

Skrive

Læsning og skrivning er parallelle processer. Eleverne udvikler deres skrivefærdigheder ved at læse og deres læsefærdigheder ved at skrive. Det skal udnyttes i undervisningen. Genrearbejde er for eksempel både en læse- og skriveaktivitet. Som introduktion til at skrive i en bestemt genre er læsning af gode eksempler med en efterfølgende drøftelse af sprog og virkemidler den bedste inspiration. Omvendt får man lettere øje på genretræk i en læsetekst, hvis man selv har skrevet opgaver med genrekrav.

Eleverne skal, også før de behersker den konventionelle stavning, opleve at skrivning dels er en kommunikationsform, hvor man kan meddele sig til andre om det, man har på hjerte, dels er en metode til at fastholde ideer og tanker. Eleverne skal skrive i forskellige genrer med forskelligt formål og til forskellige modtagere. De skal bruge skrivningen til at fastholde og udvikle deres tanker og ideer.

Det må ikke betragtes som en hindring, at eleverne ikke kan stave korrekt. De skal skrive alligevel. I begyndelsen kan det være et enkelt bogstav, der repræsenterer et ord eller en hel sætning, men der går ikke længe, før teksterne vokser, mens eleverne således arbejder funktionelt med sammenhængen mellem lyd og bogstav. Der kommer flere og flere bogstaver med i de enkelte ord. Det kan være vanskeligt både for barnet og den voksne at læse, hvad der står i de første tekster, og det kræver, at børnene læser deres tekst højt flere gange, mens den bliver til for at fastholde det skrevne.

Eleverne oplever, at de kan skrive, og det er meget motiverende. Den oplevelse må ikke forstyrres af, at de fra forældre eller andre voksne får at vide, at de ikke gør det rigtigt. Det skal være legalt at skrive børneskrivning. Selvfølgelig skal de også lære at skrive og stave korrekt, men det bedste udgangspunkt for det er, at de tror på, at de kan. Så skal stavereglerne gradvist indføres, og det gøres bedst i forbindelse med de tekster, eleverne skriver.

Der må derfor etableres et tæt samarbejde med forældrene. De må informeres om, at de ikke bør rette børnenes stavning, men skal koncentrere sig om at rose indholdet.

Et udgangspunkt for skrivning kan være en fælles oplevelse i klassen. Det kan være en tur i teatret, en tur til mosen eller en god bog eller film. Alle kan skrive om oplevelsen på hvert deres niveau, og alle har en ramme at skrive inden for. Det kan være mere befordrende end en helt fri opgave: skriv en historie. Det vigtige er, at skrivningen har et reelt udgangspunkt og ikke begrænses til udfyldningsopgaver af forskellig art. Klassen kan lave en fælles læsebog, hvor hver elev har tegnet og skrevet en tekst. I begyndelsen kan hver elev producere en enkelt side, men hurtigt kan eleverne selv skrive deres egne små bøger. Det kan både være fiktive fortællinger, men også faktabøger, hvor emnerne i de første tekster fx kan være kæledyr, heltefigurer eller højtider. Her må eleverne søge oplysning i andre bøger, på internettet eller i film og tv.

Hvis man under elevens tekst "oversætter" teksten til voksenskrivning, kan bøgerne bruges som de første læsebøger.

Skrivning skal blive en måde at fastholde tanker og ideer på. Eleverne skal vænnes til at bruge blyant eller tastatur som et dagligt redskab. I forbindelse med læsning af tekster kan skrivningen hjælpe til at fastholde indholdet.

Som forberedelse til en skriveaktivitet eller et projektarbejde kan det være en fordel at finde blyanten eller tastaturet frem og lave brainstorm.

Klassens dagbog, logbøger, dialogbøger og alle andre former for tankebøger bør være en fast del af programmet. Ikke nødvendigvis til lange, sammenhængende tekster, men som et redskab til at fastholde ideer, løse tanker, gode ord og sætninger.

På computeren kan eleven finde mange muligheder for støtte i skriveprocessen: ordbøger, stavekontrol, ordforslagsprogrammer m.m., og det er vigtigt, at de anvendes som en accepteret og naturlig støtte i skrivningen.

Skriveprocessen

Skriveprocessen består af en række faser, fx: inspiration, forskellige udkast, elevrespons, lærerrespons, korrektur, færdig tekst. I undervisningen må man skifte mellem nogle gange at gennemløbe hele processen og andre gange kun at arbejde med dele af den.

Forud for selve skrivningen er det godt med forskellige impulser. Man kan klæde eleverne på ved at samtale om det, man skal til at skrive om. Man kan dramatisere, lave brainstorm og tankekort, og eleverne kan tale sammen om det, de skal skrive. De kan finde oplysninger om det, fx ved at læse bøger og aviser, ved at søge på internettet, via tv og radio og gennem interview.

Eleverne kan arbejde sammen, fx lave en rundehistorie, hvor en begynder, og de andre fortsætter historien, eller de kan arbejde med historierouletter, hvor de opbygger en historie ud fra nogle oplysninger, de får ved lodtrækning. Man kan stoppe oplæsningen af en bog og lade eleverne alene, parvis eller i grupper digte videre på historien ud fra spørgsmålet: Hvad tror I, der sker nu?

Eleverne må lære at skrive løs. De første uforpligtende udkast er vigtige, de sætter gang i skriveprocessen. Ved spontan hurtigskrivning trækker sproget tankerne med sig – ideer og tanker kommer myldrende, uden at man nødvendigvis har tænkt det hele igennem på forhånd. Denne følelse er i sig selv befordrende for elevernes lyst til at skrive. I næste omgang kan eleverne så undersøge deres udkast og finde frem til, hvad de kan bruge til at skrive videre på.

Når der foreligger et udkast, følger en fase, hvor eleverne hjælper hinanden med at gøre teksterne bedre. De må lære at give hinanden respons på en konstruktiv måde: at give konkret kritik af skriftligt udtryk og at lytte til kritik uden straks at forsvare sig.

Ofte rummer skriveprocessen mere end én responsrunde. I den første hjælper eleverne først og fremmest hinanden med indholdet. Fremtræder det klart? Er genrekendetegnene tydelige? Kan tilhøreren forstå skribentens hensigt? Er rækkefølgen – kompositionen – velvalgt?

Når eleverne igen har gennemarbejdet teksten på indholdsplan, kan de hjælpe hinanden med en række mere formelle forhold: syntaks, stavning og tegnsætning.

Responsen må ikke være helt fri, men heller ikke for bundet. Det er vigtigt, at responsen er konkret, så også den usikre elev kan anvende den i sit videre skrivearbejde. Generelle opgaver til gruppen kan fx være: Hvad er godt? Hvilke forslag til ændringer har du? Men der kan også i forhold til skrivegenren fokuseres på bestemte sproglige forhold, fx verberne i forhold til at give en beretning liv, adjektiver og sanseord i digte og afsnit og overskrifter i en artikel.

Efter responsen må eleven tage stilling til, hvilke forslag til rettelser han vil bruge. Det er hans tekst, og han beslutter selv udformningen af den endelige tekst.

På denne måde kan eleverne igennem skoleforløbet opbygge en viden om sprog og tekster, der sætter dem i stand til at gøre deres tekster bedre. Efterhånden lærer de at reflektere over deres egne tekster og bearbejde dem kritisk på samme måde, som de forholder sig til deres kammeraters tekster. Desuden styrker responsarbejde deres bevidsthed over for tekster, de læser.

Arbejdet med respons indebærer, at eleverne skal bearbejde deres tekster meget. Gennem brug af computer kan eleverne redigere deres tekster og arbejde med deres disposition, flytte rundt på ord og afsnit og i den sidste fase skabe layout, der passer til deres tekst og den valgte skrivegenre.

Klassens produkter kan fx være en digtsamling, en novellesamling eller en del af et produkt i en flerfaglig sammenhæng osv. Undertiden kan 8. klasse skrive eventyr på en sådan måde, at de kan bruges som læsestof for en 3. klasse.

Elevernes færdighed i at arbejde med deres egen skriveproces er ikke bare af stor betydning inden for danskfaget, men også i andre fag – først og fremmest fremmedsprog – og i flerfaglige og projektorienterede forløb. At skrive hurtige udkast, at samle og strukturere ideer og stof, at vælge genre og at bearbejde sin tekst bør indgå i det skriftlige arbejde i en hvilken som helst sammenhæng.

Hurtigskrivning

Korte spontane skriveforløb på 5-10 minutter kan være en god vej til det at skrive tekster. Det gør arbejdstiden overskuelig for eleverne. Der ligger ikke et bjerg af arbejde forude og venter på dem. Specielt elever, der lider af skriveblokeringer, kan have glæde af korte forløb, der kan være både saglige og fiktive – eller leg med alle mulige sider af sproget. Efterhånden kan kravene til indholdssiden og dermed også til det sproglige udtryk øges, selv om man stadig arbejder med den korte form.

Der kan laves tekster, hvor man beskæftiger sig med de enkelte sanser, eller man kan lade eleverne gå parvis ud i skolens omgivelser – centeret, skoven, stranden, skolegården etc. – for i et aftalt tidsrum at beskrive det sted, de befinder sig, ved hjælp af sanserne.

Korte ekspressive skriveprocesser er vigtige, fordi de gør eleverne sprogbevidste og bidrager til, at arbejdet med skriftlig fremstilling bliver lystbetonet, således at eleverne kan opleve og erfare, at det er sjovt at skrive.

Læreren som vejleder

Det er vigtigt, at læreren i det daglige arbejde vejleder, giver respons og kommer med gode råd til form og indhold i elevernes tekster. Af og til skal læreren rette elevernes produkter. Hvad, der kommenteres og rettes, kan og bør variere fra gang til gang.

Allerede inden eleverne begynder at skrive, kan læreren give dem differentierede indfaldsvinkler til opgaven. Når første udkast foreligger, kan han derefter variere sine krav til dem. Nogle elever skal måske have respons på noget ganske fundamentalt på indholdssiden, andre elever får respons på tegnsætning og atter andre på forhold omkring genre etc.

Eleverne skriver tekster i forskellige genrer, og læreren må være opmærksom på mange lag i deres tekster: valget af genre og opfyldelsen af genrekravene, sammenhængen med hensyn til både kompositionen og sammenbindingen mellem de enkelte sætninger og ordvalget i relation til det indhold, de vil formidle. Det samme gælder elevernes stilfornemmelse og deres brug af stilistiske virkemidler.

Stavning

Retstavning er en væsentlig faktor i skriftlig udtryksfærdighed. Jo mere automatiseret stavefærdigheden er, jo mere energi kan eleven bruge på overvejelser om indholdet. Selv om eleverne ikke er bevidste om det, foregår der staveindlæring sideløbende med læseindlæringen gennem hele skoleforløbet. Denne ubevidste staveindlæring har sammenhæng med elevernes læsevaner.

Stavefærdigheden udvikles i meget forskelligt tempo. Nogle elever kan allerede i første forløb være nået langt, mens andre stadig kan have problemer med elementære fonetiske forbindelser sent i skoleforløbet. I alt retteardbejde må man derfor rette målrettet ud fra det niveau, hvor den enkelte elev befinder sig.

Når elever udfolder sig i fri skriftlig fremstilling, må læreren især i første forløb være tilbageholdende med at rette stavefejl for ikke at hæmme elevernes skrivelyst. Det betyder ikke, at elevernes fejl er ligegyldige, men blot at læreren må kunne skelne mellem fejl, som er betingede af elevens udviklingstrin, og fejl, som kan skyldes særlige problemer hos eleven. Fx er bogstavombytning og spejlvending af bogstaver ikke noget faresignal i de første klasser, mens det i de senere forløb kan være tegn på vanskeligheder.

Den store indsats på staveområdet skal ligge på mellemtrinnet. Ved at læse meget danner eleverne sig ordbilleder, og ved at skrive meget kan de automatisere stavningen, sådan at de almindeligste ord efterhånden kan skrives uden besvær.

Meget af indlæringen kan foregå i sammenhænge, hvor stavningen ikke er i egentlig fokus. Der kan fx arbejdes med stavning i forbindelse med elevernes skriftlige arbejde eller med udgangspunkt i sproglige iagttagelser i en fælles læsetekst. Udvikling af stavefærdighed hænger sammen med udvikling af bevidsthed om sprog.

Indimellem kan der være brug for en koncentreret retstavningsindsats, fx grundigt fonologisk arbejde, ordbilledtræning eller indarbejdelse af faste regler, fx at dobbeltkonsonant kun forekommer mellem to vokaler. Hvis man vælger i perioder at træne staveord, bør de indgå i sammenhænge med det øvrige danskarbejde.

På lang sigt må arbejdet give indsigt i, at der er tre principper for stavning, at de af og til virker sammen, men at de også kan trække i forskellige retninger. Helt fra starten arbejdes der med princippet om, at bogstaverne gengiver enkeltlyde. Men lige så vigtigt er det, at eleverne får kendskab til, at en betydningsbærende enhed skrives på samme måde hver gang, den forekommer, også selv om udtalen ændres (som fx i ordene seks og seksten). Endelig må de kende det princip, der tager hensyn til ordenes oprindelige form, fx i det sprog de stammer fra.

Brugen af ordbog bør have en høj placering i undervisningen i retstavning. Ordbogen må være tilpas let at finde rundt i for hver enkelt elev, sådan at de alle betragter den som et hjælpemiddel, det kan betale sig at bruge. Derfor må klassen have forskellige ordbøger til rådighed, fra den enkleste til den mest udbyggede. Ordbøgerne kan være både digitale og i papirudgave, og læreren bør ved selv ofte at slå op i ordbogen være en god rollemodel.

Håndskrivning, computerskrivning og layout

Eleverne skal skrive både i hånden og på computer. Arbejdet med de to skriveformer bør supplere hinanden. Gennem arbejdet med håndskrivning udvikler eleverne en formopfattelse, der også gør dem til kvalificerede brugere af elektronisk skrift. Igennem hele skoleforløbet må eleverne vænne sig til at vurdere skriveformernes egnethed i forhold til aktuelle skriveopgaver.

Den første skriveundervisning foregår i sammenhæng med læse- og staveundervisningen, når eleverne former bogstaverne på alle mulige måder. I løbet af første forløb

arbejder eleverne desuden med at skrive bogstaverne i hånden både i forbindelse med skriftlig fremstilling og gennem særlige øvelser med vægt på bogstavernes form, skrivemåde og højdeforhold.

Det er også her, der arbejdes med elevernes greb, og eventuelle håndethedsproblemer afklares.

Når eleverne behersker bogstaverne, kan de fortsætte med at indøve en sammenbundet skrift. Arbejdet med denne grundskrift kan fx foregå i intensive træningsperioder fulgt op af skriftlige arbejder, så grundskriften hurtigt bliver den daglige brugsskrift. Samtidig arbejder eleverne med deres skriveteknik, bl.a. gennem øvelse af samspillet mellem skrivefingre og armflytning.

På basis af grundskriften udvikler eleverne deres personlige håndskrift. For at den kan blive hurtig og læselig, må dens kvaliteter plejes, eventuelt ved periodiske kurser. I de ældste klasser arbejder eleverne desuden med skriftens æstetiske kvaliteter, fx i forbindelse med opgaver, hvor der skal bruges dekorativ skrift.

Sideløbende med arbejdet med håndskrivning skal eleverne udvikle deres færdighed i computerskrivning. I starten vænner de sig først og fremmest til at bruge computerens tastatur til at skrive tal, store og små bogstaver, formulere ord og sætninger og lave små tekster samt udføre de funktioner, der er nødvendige for at oprette, redigere og gemme en tekst.

For at kunne anvende tekstbehandling til skriftlig fremstilling er det nødvendigt, at eleverne opøver en hensigtsmæssig skriveteknik. Helt fra begyndelsen af skrivearbejdet kan man indlede computerarbejde med korte øvelser for efterhånden at vænne sig til at skrive med alle ti fingre. Derudover udbygges elevernes beherskelse af tekstbehandlingsfunktioner i det væsentlige gennem det almindelige arbejde med skriftlig fremstilling på computer. Det bør ske gennem målrettede og konkrete opgaver, hvor fx tekstbehandlingsprogrammets forskellige funktioner præsenteres og anvendes.

Det er vigtigt, at elevernes opmærksomhed rettes mod betydningen af skriftlige arbejders visuelle fremtræden. Derfor må opsætning, layout og orden være i fokus i for - bindelse med varierede skriveopgaver i forskellige genrer. I dette arbejde er det vigtigt, at det visuelle og æstetiske ses i tæt sammenhæng med genren, sproget, indholdet og ikke mindst den funktion, forfatteren har tiltænkt teksten. Af særlig betydning er samspillet mellem tekst, layout og illustration. Aviser, tidsskrifter og også fiktive bøger kan vise udmærkede modeller, som eleverne kan efterligne og arbejde videre ud fra i en fortsat udvikling af sammenhængen mellem genre, form og indhold og styrkelse af kommunikationen.

I produktionen af tekster er det oplagt, at eleverne vænner sig til at læse korrektur, redigere og give og modtage respons elektronisk. De kan arbejde individuelt og fælles ved computeren, de kan sende til hinanden og læreren, og de kan anvende de forskellige korrekturmuligheder, som ligger dels i tekstbehandlingsprogrammer, og dels i de forskellige digitale kommunikationsfaciliteter.

Sprog, litteratur og kommunikation

Sprog

Det er danskundervisningens opgave at opdyrke og pleje elevernes interesse for sproget. Derfor må dansklæreren skabe et miljø i dansktimerne, hvor sproget altid er på dagsordenen, og ord- og begrebsdannelse må være centralt igennem hele skoleforløbet.

Elevernes opfattelse af sproget må ikke blive låst fast i regler og skemaer. Tværtimod bør deres lydhørhed over for sprogets nuancer og deres opmærksomhed og nysgerrighed over for sproglige fænomener stimuleres mest muligt. Sprog skal være spændende, og undervisningen må bygge på elevernes eksperimenter og lege med sproget, på deres arbejde med at udvikle deres eget sprog, og ikke mindst på samtaler både om sprog, de selv producerer og om sprog, andre har produceret. Spontane og uformelle samtaler om sprog bør være almindelige igennem hele skoleforløbet.

Det kan blot være en bemærkning til en sjov, rammende, usædvanlig eller karakteristisk formulering. Det kan være en diskussion om, hvad der egentlig menes med et ord eller en ytring. Eller det kan være en leg eller et spil med nogle ord, der forekommer i situationer, der pludselig opstår. Ikke mindst som forberedelse til læsning af nye tekster må man have fokus på nye og måske ukendte ord – og tale med eleverne om betydning, oprindelse og anvendelse.

Eleverne må fra starten opmuntres til at stille spørgsmål om sproglige forhold: Kan man sige sådan? Hvad kommer det ord af? Hvordan udtales -? Mange af spørgsmålene kan være svære at besvare, men det er vigtigt, at eleverne får så fyldestgørende svar som muligt – i begyndelsen ved, at læreren søger de svar, han ikke kender på forhånd, senere ved at han hjælper eleverne med at finde svarene selv. Undertiden kan det være nødvendigt – og tilfredsstillende – med en samtale om, hvorfor et spørgsmål ikke kan besvares. Ved helt specielle spørgsmål kan Sprognævnet kontaktes på www.dsn.dk

At der er en ordbog med ordforklaringer bør være en selvfølge, men også ordenes udtale, bøjning og etymologi, synonymer, almindelige forkortelser, stave- og tegnsætningsregler og forklaringer på særlige ord som fremmedord eller sted- og personnavne kan der være brug for at slå op. Enkelte ordbøger samler alle disse oplysninger og kan bruges i klassens håndbibliotek, og specielle ordbøger, opslagsværker og tidsskrifter om sprog og antologier med fx ordsprog, citater og bevingede ord er gode at have stående på skolebiblioteket. Eleverne skal vænnes til at

bruge ordbøger og håndbøger. Det gøres ved, at læreren selv bruger ordbøger i klassen, og ved at læreren hele tiden opfordrer eleverne til at slå op i stedet for at give dem et hurtigt svar.

Sprog og tekster

Når eleverne læser eller lytter, ser de så at sige igennem sproget på indholdet, og når sproget af en eller anden grund bringer sig selv i fokus, er det vigtigt at blive opmærksom på, hvad der er på spil. Eleverne skal forstå, at tekster er sprog bestående af udtryk og indhold, og at udtrykket er bestemmende for opfattelsen af indholdet. Gennem varierede aktiviteter med mange sprogbrugssituationer skal eleverne møde sprogets spændvidde fra hverdagssprog til kunstneriske udtryksformer.

Når man arbejder med sprog og tekster, må iagttagelserne derfor knyttes til indholdsforståelsen og ikke blot indskrænkes til registreringer af sproglige og stilistiske træk. Det har kun mening at udpege metaforer i en tekst, hvis man også prøver at finde ud af, hvordan de påvirker teksten. Sproget kan være med til at afsløre fortællerens holdning og placering i forhold til det, han fortæller. Oplevelsen og forståelsen af indholdet præges af tekstens struktur, sætningsrytmen osv., og sproget i replikker medvirker til at karakterisere personerne.

Sprogets klang har særlig betydning i fx lyrik, rap og reklamer, men kan også spille en væsentlig rolle i prosa, ikke mindst i mundtlige fortællinger. En skuespillers oplæsning eller fortælling kan således helt forvandle en tekst.

I ældre tekster kan stavning, bøjningsformer og særlige ord hjælpe til at bestemme teksternes alder, og det kan lette læsningen at konstatere bøjnings- og staveregler. Man kan bemærke, at nogle ord har en anden betydning end nu. Men at disse træk er iøjnefaldende, bør ikke tage blikket fra, at sproget i øvrigt har samme funktioner som i moderne tekster.

Det er ofte afgørende for måden, man forstår en tekst på, hvordan man inden læsningen har opfattet genren. "Præsten i Vejlbye" har undertitlen "En Criminalhistorie", og så læses den anderledes, end hvis den følgende parentes ("Af Herredsfoged Erik Sørensens Dagbog, tilligemed tvende Optegnelser af Præsten i Aalsøe") bliver taget for pålydende.

Allerede i den indledende læseundervisning må samtalen forud for selve læsningen komme ind på tekstens genre som led i opbygningen af forforståelse, og igennem hele skoleforløbet må samtaler om genrer, deres funktioner, muligheder og karakteristiske træk indgå i arbejdet med konkrete tekster. Det er en god ide, at klassen, inden den læser en tekst, i fællesskab forsøger at bestemme tekstens genre på grundlag af iagttagelser af teksten. Titlen og eventuelt undertitlen kan sammen med nogle illustrationer sige noget om indholdet og være med til at forberede læsemåden.

Nogle genrer har karakteristiske regler for indledning og afslutning, fx breve. Andre genrer, fx essays, kendetegnes mere ved ordvalget og mange beskrivende passager. Atter andre genrer kendetegnes ved den sammenhæng (kontekst), de optræder i.

Når klassen har pejlet sig ind på genren, er det naturligt at fortsætte med overvejelser over, hvad man så kan vente af teksten i retning af indhold, sprog og stil, åbenlyse eller skjulte hensigter osv.

I sagprosa er det hensigtsmæssigt at undersøge forhold omkring kommunikationen, fx sammenhængene mellem afsenderens hensigt, tekstens modtager, valget af genre og tekstens udformning. I fiktive tekster kan kommunikationssituationen være en betydningsfuld del af fiktionen, ikke mindst i jegfortællinger, hvor det ofte er den fiktive fortæller, der er fortællingens egentlige hovedperson.

Tilsvarende kan fiktive tekster antage andre genrers form. En novelle kan fx have form som et brev, en dagbog eller en topografisk beskrivelse. Når det er tilfældet, er selve genren, dens funktioner, dens kontekst osv. en del af fiktionen, der må medtænkes i fortolkningen af teksten.

Med til arbejdet med tekster hører overvejelser over deres sammenhæng og komposition. Man kan sammenligne handlingens kronologi med tekstens forløb, se hvordan et hovedsynspunkt udfoldes eller bygges op, følge en argumentation osv. Man kan inddele teksten i afsnit og give dem overskrifter, der tydeliggør strukturen. Og man kan prøve at forklare brud i teksten, parallelle passager eller modsætninger.

Elevernes eget sprog

Der må være en tæt og kontinuerlig vekselvirkning mellem elevernes arbejde med eksisterende tekster og deres egen tekstproduktion. Eleverne udnytter deres erfaringer fra tekstarbejdet, når de selv skriver eller taler, og det er ofte af stor værdi, at de selv afprøver og eksperimenterer med genrer og sprogformer i forbindelse med tekstlæsning. De skal både kunne genkende genretræk og være i stand til at anvende dem.

Det er en del af forarbejdet til både mundtlig og skriftlig fremstilling at overveje kommunikationssituationen, vælge modtager, gøre sig sin hensigt med teksten klar og vælge genre i forhold hertil. Vurderinger og drøftelser af udkast i løbet af processen må sættes i forhold til disse indledende overvejelser og valg.

Elevernes arbejde med deres eget sprog må først og fremmest rettes mod de muligheder, som sproget rummer. Samtalen må derfor som regel tage udgangspunkt i elevens hensigt med sin tekst og især dreje sig om, hvorvidt og hvordan teksten opfylder denne hensigt.

Grundlæggende i forbindelse med skriftlig fremstilling er elevernes arbejde med at omformulere det talesprog, de ofte umiddelbart skriver, til et mere koncentreret og præcist skriftsprog. Det kræver bl.a. arbejde med ordvalget, sletning af fyld og gentagelser og ændringer af sætningsstrukturen til mere veldefinerede og overskuelige sætninger. Kunsten er samtidig at bevare mundtlighedens flydende og ubesværede karakter i det skriftlige.

Eleverne skal arbejde med at give deres fremstilling fylde og vægt, gøre den almen eller konkret efter behov, bringe den i overensstemmelse med stave-, tegnsætnings-, sætningsbygnings- og andre formelle sprogregler. Af og til kan man som en del af oplægget til arbejdet stille særlige sproglige krav, fx at fremstillingen skal indeholde mange adjektiver, holdes i præsens, være meget værdiladet, at sætningerne skal være korte, eller at teksten – også sprogligt – skal være tilpasset en bestemt modtager.

En god øvelse er at arbejde med at stramme teksten – at skære alt overflødigt væk. I nogle tilfælde kan man ligefrem gøre det til en sport at fjerne så meget som overhovedet muligt, uden at meningen ændres væsentligt. Andre gange kan et bestemt antal ord være et krav, der stimulerer et præcist sprog og en stram disponering.

Dansk og andre sprog

Efterhånden som eleverne begynder at arbejde med andre sprog i skolen, kan det være af stor værdi at drage sammenligninger mellem disse sprog og dansk. Det kan være for at vise sammenhænge mellem sprogene, fx mellem brugen af p, t, k og b, d, g på dansk, norsk og svensk. Tilsvarende regelbundne sammenhænge, både lydmæssige og grammatiske, kan findes mellem dansk og tysk, engelsk eller fransk. Der kan også sammenlignes for at skærpe opmærksomheden over for betydningsnuancer.

Er der tosprogede elever i klassen, giver det muligheder for at sætte sprogforhold, som det måske ellers kan være vanskeligt at få øje på, i relief. Allerede tidligt kan et opslag med det danske alfabet suppleres med alfabeter fra elevernes forskellige sprog. Klassen kan samle på alfabeter. Herved erfarer eleverne, at alfabetet ikke er et entydigt system, men at bogstaverne i høj grad tilpasser sig de enkelte sprog.

En af de vigtigste kilder til de fleste sprogs udvikling er lån af ord fra andre sprog. Derfor kan man finde ord, som er fælles for dansk og de tosprogede elevers modersmål, enten det er ord, som begge sprog har fået fra et tredje sprog, eller ord, som dansk – måske ad omveje – har fået fra indvandrerelevernes sprog, fx skak fra persisk, mat fra arabisk, kiosk fra tyrkisk. Sådanne iagttagelser kan give anledning til overvejelser over, hvorfor sprog importerer nye ord.

Selv om kernebetydningen af ord som fx træ eller hund er fælles for alle eleverne, afhænger det af bl.a. de enkelte elevers kulturelle, geografiske og samfundsmæssige baggrund, hvad ordene siger dem. Det viser sig, hvis de fx laver tegninger eller på anden måde associerer til ordene. Noget tilsvarende gør sig gældende med faste vendinger og udtryk. Hvad kan man være "dum som" på dansk, vietnamesisk, tyrkisk? Er uglen lige klog på alle sprog?

Dette har en særlig værdi i forhold til forståelsen af, at vi lever i et samfund, hvor kulturer mødes og påvirker hinanden. Det kan give både sjove og udfordrende undervisningssituationer at sætte fokus på det fælles og nye sprog, som visse ungdomsgrupper udvikler i fællesskab – som et modsprog til det eksisterende. Det kan udvikle en særlig bevidsthed over for ords betydning og signalværdi.

Lige så vigtige som forskellene er lighederne. Sprogene har forskellige lydsystemer, men på langt de fleste sprog kan grafiske tegn erstatte sproglyde og fastholde sproglige udtryk på papir. Sprog har forskellig grammatik, men som regel subjekt, verbum og objekt. Det kan ses, hvis sætninger oversættes ordret fra fremmede sprog til dansk.

Sproglære

Sproglæren omfatter alle forhold i sprog og sprogbrug, fx om sprogsystemets regler og kategorier og sprogbrugens normer og konventioner. Børn kan ligesom alle andre sprogbrugere benytte sig af sådanne regler i deres sproglige praksis. I danskundervisningen drejer det sig om, at eleverne udvikler og bearbejder denne ubevidste beherskelse af sprogregler til bevidst viden, som de kan benytte sig af i deres omgang med sproget. Man må her være særlig opmærksom på elever med andet modersmål end dansk, da de ikke i samme omfang som elever med danskspoget baggrund har den ubevidste beherskelse af sprogreglerne med sig.

Det sker, når de beskæftiger sig med sproget i alle sammenhænge i dansk, men støttes af arbejde, der har som mål, at eleverne erhverver sig viden og erfaringer om sproget og dets brug. Denne undervisning må i høj grad bygge på elevernes egne undersøgelser, eksperimenter og følgeslutninger.

Mange sproglige områder kan med fordel behandles i et "sproghjørne", der i perioder afsættes til dette formål i den daglige danskundervisning. På alle klassetrin kan man samle på ord og udtryk: ord med a, "mærkelige" ord og vendinger, fremmedord, fagudtryk, metaforer, bogstav- og andre rim, ordspil osv. Man kan tale om person- og stednavnes historie og betydning.

Eleverne kan efter tur eller lyst komme med dagens eller ugens reklame, vits, graffiti, digt, ord osv. Man kan undersøge alt om ord tilhørende en bestemt ordklasse i de tekster, der i øvrigt arbejdes med. Man kan gætte, hvor i landet "dagens dialekt" optaget på fx mobiltelefon hører hjemme, gerne suppleret med iagttagelser af karakteristiske træk.

I andre perioder kan større dele af danskundervisningen anvendes til lege og eksperimenter med sproget. Allerede i indskolingen startes der med lege, der støtter udviklingen af elevernes sproglige opmærksomhed, fx lege med stavelsesrim (fx havn/navn), bogstavrim (fx rask og rørig), vokalrim (fx have/lade), ord med samme begyndelses- eller slutlyd, rytme, der stampes eller klappes osv.

Legene kan efterhånden udbygges til mere metodiske undersøgelser af sproget. Eleverne kan lave iagttagelser af, hvordan sproglydene dannes. De kan sortere og kategorisere ord fra avistekster, bøger mv., gerne således at de selv bestemmer sorteringskriterierne. De kan kombinere ord, fx fra en tilfældig side i ordbogen, og se hvilke kombinationer, der er "normale", hvilke der kan forklares, og hvilke der er umulige. De kan udskifte lyde, morfemer, ord, vendinger med andre og finde muligheder og virkninger. Og de kan bytte om på rækkefølgen af ord, led, sætninger og afsnit. I små dramatiske forløb kan de vise deres forestillinger om sprogbrug i forskellige situationer og hos forskellige personer, og bagefter kan de små scener diskuteres i klassen.

I nogle tilfælde er det nødvendigt, at eleverne lærer et stof, fx sætningsanalyse med henblik på tegnsætning, gennem målrettede træningsopgaver, men en levende og nuanceret indsigt i sproget sikres kun gennem et funktionelt arbejde med sproget.

Undervisningen må sigte mod, at eleverne opnår et syntaktisk kendskab med tilhørende terminologi, der også kan benyttes i undervisningen i fremmedsprog. Af samme grund bør dansklærerne sammen med fremmedsprogslærerne planlægge en terminologiindlæring. Her er det hensigtsmæssigt at tage udgangspunkt i de "Anbefalede sproglige betegnelser" som Dansk Sprognævn har udgivet. (www.dsn.dk)

Litteratur

Eleverne beskæftiger sig med litteratur for at få oplevelser og dybere indsigt i sig selv og andre, for at skærpe opmærksomheden over for og glæden ved det digteriske sprog og for at øge deres viden om litteratur og de sammenhænge, litteratur er en del af. Litteraturen giver mulighed for erkendelse gennem æstetiske oplevelser. Samtidig er fiktionstekster karakteristiske ved deres indirekte udtryk. Derfor må de fortolkes.

Det er i fortolkningsfællesskabet, i dialogen om den fælles tekst, tekstlæsning bliver til undervisning. Det er i samtalen om læseoplevelserne, eleverne møder med- og modspil. Og det er her, de kan få indblik i fiktionens særlige karakter.

Litteratur er både børne-, ungdoms- og voksenlitteratur, ældre og nyere litteratur, etablerede klassikere og moderne raptekster, dansk og udenlandsk litteratur, god og dårlig litteratur, poesi, prosa og drama, realisme og fantasy. Og litteratur er ordkunst, en særlig måde at bruge sproget på. Det er vigtigt at holde fast i denne særlige pointe, så litteraturen ikke alene fremstår som formidler af et indhold eller en problemstilling.

Arbejde med litteratur

Eleverne har fra starten af deres skoleforløb mange og vigtige læseerfaringer. Eleverne kender – selv om de måske ikke kan sætte navne på – forskellige genrer, fortælleteknikker og virkemidler. Dette må man tage udgangspunkt i og bruge i arbejdet fra første færd.

I arbejdet med litteratur er analyse, fortolkning, perspektivering og vurdering nøglebegreber. Ved analyse beskæftiger man sig med tekstens elementer, fx personer, miljøer, fortælleteknik, sprog og disses indbyrdes forhold. I fortolkningen, enkeltvis, i grupper eller i hele klassen, søger man at afdække, hvad teksten i sin helhed fortæller og betyder for en. Ved perspektiveringen sætter eleverne teksten ind i bredere sammenhænge med andre tekster, med deres erfaringsverden, med deres syn på tilværelsen. I vurderingen overvejer eleverne tekstens kvalitet, relevans, identifikationsmulighed etc.

Analyse af en tekst kan fx tage udgangspunkt i åbent formulerede spørgsmål, fx *Hvad gør specielt indtryk på dig i novellen, Hvor er tekstens brændpunkter eller Hvad kan du bedst lide i digtet?* Efterfølgende må man drøfte argumenterne for de valg og iagttagelser, eleverne har gjort. Det er vigtigt, at eleverne får mulighed for at reagere individuelt – også når klassen arbejder fælles. De vil ofte fortælle om deres egen oplevelse af teksten, men de kan fx også skrive et digt om en person, en situation eller en følelse, som de har været optaget af under arbejdet med teksten, eller de kan vælge andre udtryksformer til at udtrykke deres oplevelse og forståelse.

Analyse kan også være en mere systematisk afdækning af fx en romans opbygning og romanpersonernes indbyrdes forhold, og det kan være en undersøgelse af tekstens sprog og struktur. Man kan fx tydeliggøre tekstens beskrivende sprog ved at fjerne samtlige adjektiver i en passage og bede eleverne indsætte deres egne forslag. Eller en opgave kan lyde: Lav en ny forside til bogen, du lige har læst, og en ny bagsidetekst. Din forside og bagside skal afspejle det, som bogen siger dig.

Når eleverne er aktive medspillere i tekstlæsningen, opnås større medleven og engagement hos eleverne. Selv helt små børn kan arbejde med litteratur. Teksten åbner og udvider sig, når de bevæger sig ind i dens univers. De oplever, sanser og udfolder sig dér, når de lever sig ind i personerne og deres miljø. De får større indsigt i teksten og dermed en bedre baggrund for at kunne argumentere for deres tolkninger af den – og for at forholde sig til den. Litteratursamtaler og det meddigtende arbejde kan være en del af analysen og fortolkningen.

Ofte kan billedlige udtryk, som eleverne selv skaber, hjælpe med til anskueliggørelsen. De kan fx tegne eller male personerne, som de opfatter dem, illustrere deres indbyrdes relationer med tegninger eller plancher, vælge billeder og illustrationer fra internettet, som kan illustrere handlingsforløb eller særlige situationer, og derefter kan de valgte illustreringer drøftes i klassen.

I nogle tekster er kompositionen det mest interessante. Tekstens afsnit kan skrives på strimler, som eleverne lægger i kronologisk orden. Det skaber overblik over kronologi og episk forløb og giver gode muligheder for at diskutere forfatterens valg.

Dramaforløb, hvor eleverne arbejder videre ud fra en udvalgt episode, er en oplagt mulighed i litteraturarbejdet. Eleverne kan fortsætte en dialog ud over teksten – eller måske selv skabe en helt ny med udgangspunkt i teksten. Eller de kan være personer, som taler sammen om en af de andre personer i teksten, fx forældre, der taler om deres barn. Endelig kan de lave interview med en af tekstens nøglepersoner i "den varme stol" og afdække hans meninger, følelser, tanker og relationer.

Det medskabende arbejde kan få skriftligt udtryk, fx ved at en central person i teksten skriver breve til andre eller fører dagbog. Eller man kan fjerne midterdelen af en novelle eller et eventyr og bede eleverne om at digte begyndelsen og slutningen sammen, så de får en fornemmelse af tekstens struktur og indre logik.

Når eleverne selv skriver fiktion, er der fokus på fx det episke forløb, grundstemning, synsvinkel og sprog. Når eleverne bruger disse centrale begreber aktivt, bliver de mere opmærksomme og kritiske litteraturlæsere. Alle udtryksformerne kræver, at eleverne både oplever, fortolker og vurderer, inden de kan komme videre.

Handling kan genskabes i en anden udtryksform eller med en ny synsvinkel. En jegfortæller kan i en passage udskiftes med en alvidende fortæller. En tekst kan sættes om i en anden genre, eller den kan flyttes til en anden tid. Det kan dreje sig om at omsætte fx et digt eller en novelle til dramatisk form, hvor replikkerne må vendes og drejes, for at dialogen bliver troværdig, og personerne får liv.

Undervejs i arbejdet med litteratur vil bestemte fortælleteknikker og andre litterære virkemidler dukke op gentagne gange – og efterhånden præsenteres eleverne for den relevante fagterminologi. Ikke alle fagtermer skal præsenteres samtidigt, men løbende medtages i arbejdet, så eleverne opnår et grundigt indblik i deres betydning og anvendelse.

Grundlaget for samværet om en tekst og for et fortolkningsfællesskab er, at alle elever i klassen kender teksten. Det kan især være et problem, når der arbejdes med ældre tekster eller større værker. Er en roman bare blevet givet for i sin helhed, er teksten næppe lige nærværende for alle. Nogle elever har læst den med det samme, andre nogle dage før arbejdet påbegyndes, og nogle har slet ikke fået den læst, måske fordi den er for svær for dem rent læseteknisk. Men teksterne kan præsenteres for ele-

verne på mange forskellige måder, fx som selvstændig læsning i klassen eller hjemme, som højtlæsning eller som en blanding.

Adskillige bøger findes indlæst på cd-rom eller via læseværktøjer, nogle læst op i et tempo, så også langsomme læsere kan følge med i den trykte tekst. Et hensyn, der også tages, når læreren læser højt for eleverne. Også mange forældre er villige til at læse teksten højt hjemme.

Sammenhænge i litteraturen

En tekst har én sammenhæng med den tid, den er blevet til i og én med den tid, den læses i. Og tekster har sammenhæng med andre tekster – intertekstualitet. Det er vigtigt at arbejde med eksempler, så eleverne bliver opmærksomme på tråde og forbindelser i litteraturen.

En indfaldsvinkel kan være at fokusere på tekster med fælles emne, og de problemstillinger de rejser. Et sådant emnearbejde vil ofte kunne tilrettelægges som et samarbejde mellem flere fag. Man kan også i en periode vælge genren som indgang og fx arbejde med eventyr eller fabler. Det er korte og overskuelige genrer med faste regler, som til gengæld ofte brydes af forfatterne. Eleverne kender disse genrers kendetegn og kan finde genrebruddene og arbejde med at skrive både eventyr og fabler. I et forfatterskabsforløb kan man finde fælles træk fra bog til bog, men også en udvikling. Tekster, som er skrevet i samme periode, har gerne et fælles præg, hvad angår form og indhold, sprog og forestillingsverden.

Når der arbejdes med en bestemt periode, er det ofte en fordel at arbejde sammen med fagene historie, samfundsfag og billedkunst. Foruden periodens skønlitteratur vil det være naturligt også at beskæftige sig med billedkunst og skulptur, ligesom tekster i forskellige genrer bør inddrages, fx debatindlæg, avisartikler og lovstof. Fokus kan også lægges på opfattelsen af barnet i tidens børnelitteratur og på skildringer af børn i voksenlitteraturen.

I forbindelse med dette arbejde – eller som et helt selvstændigt arbejde – kan man komme ind på periodebegrebet. Man kan give eleverne en kort litteraturhistorisk oversigt med eksempler; på mellemtrinnet fx over børnelitteraturens historie og i sidste forløb over voksenlitteraturens, og dermed sikre, at eleverne over tid opnår et sammenhængende teksthistorisk overblik.

Når der arbejdes med 1900-tallet, kan man forbinde gennemgangen med en præsentation af de mange nye medier, der dukker op i århundredet, bl.a. film, tegneserier, radio, tv, video, computer og mobiltelefon, og man kan komme ind på, hvordan massemedierne og senere de elektroniske medier er blevet opfattet gennem tiderne.

I læserens møde med teksten vil det næsten altid være sådan, at et eller andet fremstår som det vigtigste i teksten, det teksten dybest set ønsker at fortælle, og som aktualiseres i og med læsningen og læserens tolkning. Dette kaldes tekstens tema og vil ofte fremtræde som modsætningspar: godt og ondt, frihed og ufrihed, mand og kvinde, rig og fattig, natur og kultur. Forskellige tekster, ofte også meget forskellige tekster fra forskellige tider, kan have samme tema.

Tekster, som er fælles om samme handlingsmønster, har samme motiv. Et kendt motiv er historien om de unge elskende, der ikke kan få hinanden på grund af forældrenes uoverensstemmelse.

Det er langtfra let altid at holde en teksts emne, tema og motiv ude fra hinanden. Der er tale om bløde overgange, og ofte er tekster fælles om både emne, tema og motiv og i øvrigt også genre.

Heller ikke genrebegrebet er helt entydigt. Somme tider er det formen, der er grundlaget for definitionen, fx roman, novelle og drama, andre gange bruges betegnelsen mere indholdsbestemt, fx science fiction og krimi, ligesom den samme tekst ofte rummer såvel episke, lyriske og dramatiske træk. Flere og flere forfattere benytter sig af genrebrud. De mikser træk fra de etablerede genrer – og nye hybridgenrer opstår. Eleverne skal naturligvis vide, at ikke alle genrer er rene og lette at beskrive, men de er nødt til at kende grundelementerne i de traditionelle genrer for at kunne forholde sig til brud og koblinger af genrer. Denne indsigt – fra litteraturarbejdet – vil være en stor støtte for dem i deres arbejde med selv at skrive i konkrete genrer.

Indimellem skal et stykke litteratur have lov til at stå alene med sine kvaliteter, sine værdier, sin egen æstetik, sin egen fascinationskraft. Og indimellem skal den også have lov til at stå alene uden efterfølgende analyse og fortolkning, blot til lyst og personlig eftertanke.

Ældre tekster

Eleverne skal møde litteratur fra forskellige perioder, så de får en fornemmelse af, at litteraturen er under stadig forandring, og at en tids litteratur afspejler den tid, den er skrevet i.

I forbindelse med arbejdet med litteratur, der har opnået klassikerstatus, kan eleverne diskutere klassikerbegrebet og grunde til, at enkelte værker kan blive stående som klassikere.

Dansk litteraturs kanon indeholder en genre og 14 forfatterskaber i den obligatoriske del, som eleverne gennem deres skoleforløb skal stifte bekendtskab med. Derudover er der en liste med anbefalinger til folkeskolen, som kan være inspirationskilde til arbejdet med klassikere. Lærer-

gruppen må – gerne i samarbejde med skolebibliotekarerne – tilrettelægge, hvorledes arbejdet med kanonforfatterne skal foregå, og hvornår eleverne skal møde – og arbejde med de forskellige forfatterskaber.

Der kan arbejdes med Dansk litteraturs kanon på mange måder. Det kan være forfatterskabslæsning, biografisk arbejde med forfattere, særlige udgivelser af forfattere, filmatiseringer af forfatternes tekster – eller om forfatternes liv, fx dokumentarfilmen 'Karen Blixen – en fantastisk skæbne', og det kan være tekster på snor, dvs. sammenstillinger af træk fra ældre og nyere forfatterskaber, fx Herman Bang og Helle Helle – med fokus på den impressionistiske skrivemåde.
http://pub.uvm.dk/2004/kanon

Den fælles kanon
Folkeviser
Ludvig Holberg
Adam Oehlenschläger
N.F.S. Grundtvig
St. St. Blicher
H.C. Andersen
Herman Bang
Henrik Pontoppidan
Johannes V. Jensen
Martin Andersen Nexø
Tom Kristensen
Karen Blixen
Martin A. Hansen
Peter Seeberg
Klaus Rifbjerg

Tillæg til folkeskolen
Danske folkeeventyr
Johan Herman Wessel
B.S. Ingemann
Chr. Winther
Jeppe Aakjær
Thøger Larsen
H.C. Branner
Egon Mathiesen
Halfdan Rasmussen
Tove Ditlevsen
Benny Andersen
Cecil Bødker
Ole Lund Kirkegaard

I arbejdet med ældre litteratur er det relevant at stille to spørgsmål: Hvad sagde teksten mennesker på det tidspunkt, den blev til? og Hvad siger den os i dag? Jo mere man ved, om den periode teksten blev skrevet i, fx historisk og kulturhistorisk, jo mere omfattende kan man besvare det første spørgsmål. Eleverne vil også opdage, at de møder nogle andre og noget andet end sig selv, andre tænkemåder, bevidsthedsformer og fantasier, betinget af andre livsvilkår og samfundsformer.

Når de søger svaret på det andet spørgsmål, opdager de, at de også møder sig selv. Man kan overraskes over at møde sin egen angst, forelskelse, sine grumme og elskede forældre, sin bundethed og sine frigørelsesmuligheder også i tekster fra en svunden tid.

Ældre tekster defineres ofte som tekster fra før Det moderne gennembrud. Perioden omkring 1870–1920 markerer på mange måder en ændring i både skrivemåden og brugen af litteratur og er derfor et godt bud på en skillelinje mellem nyere og ældre litteratur.

En del ældre litteratur er let at identificere som netop ældre på grund af særtræk i form og indhold. Teksterne kan undertiden ligefrem virke fremmedartede og svært tilgængelige. Som lærer kan man tage højde for disse forventelige elevreaktioner, fx ved at læse teksterne højt for eleverne, ved at lære dem, hvordan de slår gamle ord og begreber op, ved at bruge forholdsvis korte tekster og endelig ved at bruge tekster, som i sin tid er skrevet for børn og unge. Børne- og ungdomslitteraturen er ikke en moderne opfindelse.

Ud over at lade de ældre tekster indgå i sammenhænge, hvori også nyere tekster indgår, kan man indimellem vælge udelukkende at arbejde med ældre litteratur for at skærpe bevidstheden om den. Man kan fx vælge fire-fem korte ældre tekster eller tekstuddrag og bede eleverne om at lægge dem i rækkefølge fra den ældste til den nyeste. Hvad adskiller teksterne? Hvorfor virker nogle af teksterne ældre end andre? Hvornår oplever vi en tekst som "ældre"? Findes der ældre tekster, som kan læses i dag, og som vi synes om – og hvorfor? Kan vi selv skrive en

kort tekst, som virker gammel på andre? Hvorfor ændrer sproget og litteraturen sig?

Tekster fra elevernes egen tid

Ligesom det er vigtigt, at eleverne kender tekster fra andre perioder, er det vigtigt, at de har en viden og en indsigt i tekster, som er blevet til i deres egen tid. Den oplevelse og forståelse, de har af det samfund, de selv er en del af, anvendes til at se disse tekster i et større perspektiv. Dette perspektiv gælder både politiske strømninger, global forståelse, mediepåvirkninger, forfatteres position, sproglig udvikling, genresammenhæng og genrebrud.

Arbejdet med at iagttage og forstå intertekstuelle sammenhænge kan blive særlig interessant, når man sammenligner ældre og nye forfatteres skrivemåder. Hvordan låner de af hinanden med hensyn til motiv, tema, skrivestil, lokaliteter etc.?

Når nye tekster og andre udtryksformer kommer ind i skolens hverdag, glider andre måske ud. Dansklæreren må være den bevidste sprogforbruger, der er opmærksom på, hvornår tekster og andre udtryksformer bliver uaktuelle. Tilbage vil stå de tekster, som er langtidsholdbare, og som man bare ikke vil slippe. De går over i litteraturhistorien som klassikere – evergreens – for ikke at tale om kanoniserede værker.

Anden fiktion

I dag er fiktion ikke kun forbeholdt skrevne tekster. Fiktion kan og bliver i stor udstrækning udtrykt i andre medier som film, computerspil, musikvideoer, PhotoStories, tegneserier osv. Arbejdet med fiktion i andre medier end de skrevne benytter langt hen ad vejen de samme metoder og begreber som arbejdet med litteratur. En fortælling har en forløbsstruktur, nogle personer, et miljø, uanset hvilket medie den fortælles i. Tilsvarende rummer fiktionen i de andre udtryksformer emner, temaer og motiver, vi kender fra den tekstbaserede fiktion. Meddigtning i alle former er en lige så væsentlig analytisk metode i forbindelse med tegneserier, computerspil og film, som når det drejer sig om litteratur. Men hvert medie har sin særlige måde at udtrykke indholdet på, som der må arbejdes med i dansk.

Fra danskundervisningens begyndelse kan fiktion i form af tegneserier, film, video, computerspil og hørespil inddrages i undervisningen. I starten foregår samtalerne stort set ligesom samtaler om litteratur, men naturligvis med vægt på det sete eller hørte. I stedet for at skrive historier kan eleverne fortælle i billeder og lyd, i begyndelsen som små tegneserier eller måske blot enkeltbilleder, der indeholder en hel historie, senere også som enkle hørespil, PhotoStories eller filmede forløb.

Efterhånden inddrages iagttagelser af mediernes form - sprog i arbejdet. Det er vigtigt, at disse iagttagelser hele tiden knyttes til indholdet og fortolkningen. Når der registreres fortælletekniske træk, som fx tale-, tænke-, hviske-, råbebobler i tegneserier, synsvinkelskift i computerspil eller forskellige kamerabevægelser i film, skal det løbende overvejes, hvilken virkning det har.

I de større klasser kan et undervisningsforløb tage sit udgangspunkt i en sammenligning mellem to eller flere mediers måde at fortælle den samme historie på. Hvad er med det ene sted og ikke det andet? Hvad kan det ene medie, som det andet ikke kan eller gør på en anden måde? Hvordan kan filmen fx vise en persons tankeverden, som måske har stor betydning i den oprindelige tekst? Hvilke muligheder og begrænsninger har computerspillet i forhold til filmen eller romanen?

Det er imidlertid vigtigt at holde sig – og eleverne – for øje, at medierne er selvstændige udtryksformer, som hver for sig fortæller deres egne historier og dermed bør analyseres på deres egne præmisser. Også i denne sammenhæng er den gensidige afhængighed mellem udtryk og indhold tydelig. Når eleverne selv skal fortælle, er det derfor også af betydning, at de vænner sig til at overveje, hvilket medie der bedst kan udtrykke netop det, de har på hjerte. En fiktionstekst eller film kan fx springe frem og tilbage i tiden, hvilket er umuligt i et computerspil – her bliver rummet derimod af vital betydning – og her kan arbejdes med synsvinkelhåndtering og plotstruktur på helt andre måder end i den tekstbaserede fortælling.

En særlig form for fiktion er netop computerspil. De kan inddeles i forskellige genrer, om end der ofte er tale om hybrider. De såkaldte adventurespil ligger tæt op ad genrer i de andre medier, og ofte henter de deres univers og handling fra bestemte film, romaner osv., ligesom det modsatte også kan være tilfældet. Det giver mulighed for sammenligninger, som tidligere beskrevet. Af speciel interesse i arbejdet med computerspil er forholdet mellem det handlingsforløb, spildesigneren kan fastlægge på forhånd, og det der er afhængigt af den enkelte brugers valg i situationen. De enkelte spils univers, virkemidler og interaktive muligheder må inddrages i arbejdet.

Sagprosa og andet faktastof

I dansk skal børnene lære at læse tekster og forholde sig til genrer og udtryksformer, der har en anden karakter end fiktionen.

Sagprosatekster handler om faktiske forhold – det er tekster, der formidler autentisk stof, og som har forbindelse med virkeligheden.

En væsentlig del af de fleste menneskers viden om dagsaktuelle begivenheder, informationer om samfundsforhold og informationer generelt stammer fra internet,

aviser, tv, radio osv. Man læser aviser, ser dokumentarprogrammer og møder reklamer, og der læses mange magasiner og blade med forskelligt fokus. I et demokratisk samfund som Danmark er det desuden væsentligt, at man som borger har adgang til og erfaring med at bruge medierne til fx læserbreve, kronikker, blogs og brevskrivning til offentlige myndigheder.

I et moderne informationssamfund skal man kunne vurdere informationernes lødighed, kvalitet, brugbarhed og troværdighed. Sagprosaen har deres egne typer og genrer, hvoraf nogle ligger tæt på grænsen til fiktionen. Man skal kende disse genrer og deres forskellige udtryksmuligheder for både at kunne læse og anvende dem kritisk. Medierne får stadig større betydning, og den information, der tilbydes gennem de forskellige typer af medier, kan efterhånden være vanskelig at skelne fra underholdningsprogrammerne. Det informative ligner i stigende grad det underholdende og omvendt.

Blandingen af sagprosa og fiktion kaldes faktion. Her drejer det sig om tekster på nettet, i fjernsynet og i reklameverdenen, der handler om faktiske forhold, men som bruger fiktionens former og udtryk. Man fortæller fx en fortælling fra et land i krig, viser billeder af personer og begivenheder, som har fundet sted, men rekonstruerer og fortolker dem med virkemidler, som traditionelt hører hjemme i fiktionen: et episk forløb, fortællersynsvinkel, billedsprog osv. Eller faktionen fremtræder med et fiktivt indhold, som formidles gennem faktagenrens former og udtryk, som det kendes fra fx reklamer.

For at kunne skelne mellem virkelighed og fiktion må eleverne udvikle deres genrebevidsthed og deres kendskab til fiktionens fortællende elementer, og de må lære at gennemskue, fx hvordan en journalist vinkler sin historie på en bestemt måde. Man kan jo fortælle en opdigtet historie i en saglig fremstillingsform, så den fremstår helt autentisk, selv om den er opdigtet.

Sagprosa

Sagprosa kan være alle tekster, der behandler et sagforhold. De kan være informerende – rene faktaoplysninger, fx varedeklarationer og vejrmeldinger. Det kan være følelsesladede reportager, debatindlæg eller engageret subjektiv journalistik, eller det kan være reklamens overtalende form, som tydeligt signalerer, hvad modtageren skal mene.

Sagprosagenrerne har deres specielle karakteristika. De optræder ofte på bestemte pladser i aviser, på websider, i radio og tv, og man har som modtager nogle ganske faste forventninger til deres indhold og form. Derfor er det hensigtsmæssigt, at eleverne gennem arbejde med de almindeligste sagprosagenrer, fx artiklen, reportagen, læserbrevet, brugsanvisningen og reklamen, erhverver sig et bredt kendskab til deres genretypiske træk. Derved udvikler eleverne deres færdighed i at gennemskue, hvilke sagforhold teksterne handler om, hvordan de behandler disse forhold, og hvem der henvender sig til hvem.

Samtidig lærer eleverne også selv at udtrykke sig i disse genrer ved at bruge dem til deres egen skriftlige fremstilling. De kan fx lave en journalistisk anmeldelse, hvor de benytter journalistens virkemidler og både meddeler informationer, personlige holdninger og vurderinger samt evt. anbefalinger til en nærmere given modtager.

Det er centralt, at eleverne således selv får lejlighed til at udtrykke sig i sagprosaens genrer, lærer at bruge virkemidlerne, udnytte de genremæssige muligheder og at være bevidste om, hvem de henvender sig til.

At producere sagprosa skærper opmærksomheden for sagtekster generelt. Fx kan eleverne gennem udarbejdelse af tre så forskellige teksttyper som en brugsanvisning, en musikanmeldelse og en jobansøgning erfare, at alle tekster har en funktion, og at funktionen er bestemmende for ordvalg, syntaks, komposition osv.

At vælge en bestemt genre eller teksttype har konsekvenser for både sprog, indhold og valg af virkemidler, ligesom modtagerbevidstheden spiller ind i valget af henvendelsesform. Måden, hvorpå teksten henvender sig, er afgørende. En avisartikels placering, layout, illustrationer, overskrift og opbygning spiller en rolle for tilegnelsen og tydningen af teksten.

Visse artikler i fagblade kræver stor forhåndsviden, men er ikke vanskelige at læse for en indforstået, hvorimod en vanskelig sag kan populariseres så meget, at en læser med stor viden om sagforholdene ikke får noget ud af at læse om den.

Det er altid hensigtsmæssigt at undersøge en sagprosatekst kommunikationsforhold. Gode spørgsmål til teksten kan være: *Hvem er afsender, I hvilket medie bruges teksten, Hvem henvender den sig til, Hvilken type tekst er der tale om? Hvilke virkemidler har forfatteren benyttet, og hvordan argumenteres der evt. for sagen? Hvem siger hvad til hvem – hvordan og med hvilken hensigt?*

I forbindelse med fx tværgående undervisnings- og projektforløb vil eleverne få brug for at udvælge, læse, vurdere og forholde sig til sagtekster af alle mulige genrer. Mange af disse sagtekster får eleverne adgang til gennem internettets uendelige strømme af informationer.

Undervisning i at søge, vælge og læse kritisk er afgørende for, at eleverne lærer at omsætte strømmen af tilgængelig information til brugbar viden.

Andre udtryksformer

I dag kan et budskab udtrykkes i mange forskellige medier. Fortællinger kan fx udtrykkes i tekster, film, musikvideoer, computerspil osv. Den skrevne, tekstbaserede fortælling er med andre ord kun én variant af mange mulige, og i dag har børn såvel som voksne i høj grad taget de andre mediers fortællinger til sig. Derfor må der fokuseres på de forskelligartede mediers måder at formidle et budskab på.

Området andre udtryksformer er komplekst og meget omfattende, og man må udvælge nogle, som man arbejder i dybden med. Derfor kan det være en god ide, at dansklæreren sammen med sit team planlægger omfanget af arbejdet med de forskellige udtryksformer for et år eller evt. et forløb, og derpå sammen med eleverne udvælger nogle udtryksformer, som klassen i særlig grad arbejder med, og som til en vis grad ses som eksemplariske for alle udtryksformer. Mange analyseredskaber er fælles for flere udtryksformer, men det er vigtigt, at eleverne også forholder sig til de særlige virkemidler og det særlige formsprog, som den aktuelle udtryksform benytter sig af. Skal der fx arbejdes med en computerspilbaseret fortælling, vil der i dele af arbejdet kunne anvendes de samme analysemåder, som anvendes i tekstanalysen, mens man i andre dele må trække på redskaber, der specifikt drejer sig om spil.

I starten arbejdes der med enkel teknik og med enkle udtryksformer, således at eleverne ikke for tidligt kastes ud i særligt komplicerede processer. Computerens digitale værktøjer, fx film- og billedredigeringsprogrammer må introduceres og anvendes. Skolebiblioteket – det pædagogiske servicecenter kan med sin indretning, udstyr og vejledningsfunktion støtte arbejdet med film, lyd- og billedproduktioner. Herudover må det tilstræbes, at eleverne ved medieproduktioner får mulighed for at fordybe sig i længere sammenhængende forløb.

Det er lærerens opgave at skærpe elevernes opmærksomhed for de betydningsbærende elementer i film-, lyd- og billedproduktioner, både når det handler om analysen, og når han vejleder eleverne i at nå frem til udtryksformer, der dækker deres udtryksbehov.

Lyd

I begyndelsen må der skabes undervisningssituationer, hvor eleverne arbejder med selv at udtrykke sig i lyd og med at skærpe evnen til at lytte. Dette arbejde er en naturlig del af den mundtlige dimension i faget. Der arbejdes med den menneskelige stemme gennem eksperimenter med at optage lyd. Eleverne kan fx fortælle og fabulere og optage hinanden og andre, der har noget interessant og vedkommende at fortælle. Allerede fra starten vil eleverne kunne beskæftige sig med kendte reallyde og lydsymboler.

Gennem egne produktioner erfarer de, at reallyde er betydningsbærende. Optagelser fra fx skolegården, en tur i skoven, en trafikeret gade eller SFO'en kan modstilles således, at eleverne efterhånden skærper deres bevidsthed om, at reallydene i lydproduktioner ikke bare fungerer som baggrund, men også er en del af budskabet, der bringer lytteren ind i en bestemt situation eller giver konteksten. Speciel opmærksomhed kan rettes mod de reallyde, der i vores kultur ofte tillægges bestemt symbolværdi. Mobiltelefonens alarm og skoleklokken vil således for de fleste symbolisere en bestemt tidsrytme eller livsrytme.

I alle forløb kan der laves hurtige og lette optagelser med mobiltelefon eller digitale kameraer. Redigering kan foregå ved, at eleverne tager optagelsen om og sletter den gamle, til det ønskede resultat opnås, og efterhånden kan der arbejdes med let redigering på computer. Når eleverne er fortrolige med de grundlæggende udtryksformer og den grundlæggende teknik, kan der inddrages mere komplicerede redigeringsformer, hvor fx tale kombineres med reallyde eller musik.

Billeder

Fra begyndertrinnet kan eleverne udtrykke sig i billeder som et led i flere af de danskfaglige dimensioner. Oplevelser fra film, tv, teater og litteratur kan være udgangspunktet for elevernes billedlige udtryk. Samtidig kan elevernes billeder være kilde til samtale om teksternes indhold, virkemidler og betydning samt til samspillet mellem tekst og billeder.

Arbejde med fotografiet kan begynde tidligt. Med digitalkamera kan eleverne eksperimentere med at tage billeder ud fra fx et fælles aftalt emne. Fotografiske begreber som motiv, fokusering, belysning og beskæring kan introduceres i det produktive forløb og uddybes i den efterfølgende samtale. Opmærksomheden kan desuden rettes mod håndværksmæssige færdigheder, som fx skarpt/uskarpt billede, men også mod forholdet mellem fotografi og virkelighed. Der er fx altid noget, der ikke er med på billedet, og noget der ikke er fotograferet.

I det begyndende arbejde med andres billeder, fx tegninger, fotografier og malerkunst, tages udgangspunktet i elevernes umiddelbare oplevelse af billedet. Spørgsmål som Hvad får du først øje på? Hvilken historie fortæller billedet? Hvad skete der, før billedet blev taget? – efter? Hvad tænker personen? Hvad sker der uden for billedet? kan være med til at stimulere fantasien og skærpe iagttagelsen.

Når flere billeder bruges sammen og eventuelt i forbindelse med tekst, fx som illustrationer i billedbøger, ved udstillinger eller på plancher, er det desuden vigtigt at være opmærksom på deres samspil med hinanden og med teksten både på indholds- og udtrykssiden. Væsentlige spørgsmål kan fx være: Hvad fortæller billedet, som

ikke kan læses i teksten – og omvendt? Hvilken rolle spiller en eventuel billedtekst for forståelsen af billedet? Hvordan påvirker billeder og tekster forståelsen af hinanden? Opsætning og layout må i sådanne sammenhænge indgå naturligt i arbejdet. Anvendelsen af billeder og filmsekvenser på websider og i computerprogrammer må også analyseres og vurderes med henblik på en opmærksomhed på og en indsigt i den kompleksitet, de forskellige virkemidler skaber.

De fleste elever har læst tegneserier, inden de begynder i skolen, og kan derfor umiddelbart fortælle små historier ved hjælp af denne udtryksform. I starten vil de som regel blot benytte sig af faste billeder ordnet i rækker, men efterhånden kan de gennem samtaler om deres egne serier og gennem arbejde med professionelle tegneserier danne sig en bevidsthed om udtryksformens særlige måder at skabe sammenhæng og fremdrift i de faste billeder på. Fortælleteknisk har tegneserien meget tilfælles med filmen, og det kan ofte være givende at sammenligne de to medier og benytte de samme begreber, fx indstilling, scene, sekvens og kameraindstillinger og -bevægelser.

Derudover har tegneserien udviklet sine særlige virkemidler, som naturligvis må inddrages i forbindelse med elevernes produktion eller læsning af tegneserier, men det tekniske – fartstreger, lydord, forskellige boble- og rammetyper osv. – må altid ses i sammenhæng med det indhold, der fortælles.

Eleverne kan i relation til arbejdet med den mundtlige dimension lave fortællinger i billeder på fx PowerPoint, og de kan sætte lyd til. Illustrationerne kan knytte sig til fortællingens begyndelse, midte og slutning og dermed være med til at skærpe elevernes opmærksomhed på fortællingens struktur. Eleverne kan fremlægge fortællingerne for resten af klassen og trænes dermed i at give og modtage respons.

Arbejdet med fotografier kan udvikles til, at eleverne laver forskellige digitale præsentationer eller lyd/diasserier om en begivenhed eller et fastlagt emne. På de mindre klassetrin kan man begrænse sig til at lave en enkel speakerkommentar. Opmærksomheden kan rettes mod redigeringsprocessen, hvor man fx beskæftiger sig med billedernes rækkefølge (montagen) og med samspillet mellem billede og lyd. Kommentarerne skulle gerne fortælle mere, end billederne viser.

Film

Allerede fra begyndertrinnet kan eleverne arbejde med filmproduktion. Det sker i små overskuelige opgaver og med enkel teknik, og det kan være en fordel, hvis eleverne har erfaringer fra enkle lydproduktioner.

I den indledende fase kan man lade eleverne optræde foran kameraet, mens det er tilsluttet et tv, så de kan se sig selv på en ny måde fra nye vinkler og vænne sig til at optræde foran et publikum. Desuden kan man introducere enkle billedmæssige virkemidler som billedudsnit og perspektiv ved at afprøve deres virkning. Som et led i gennemgangen af optagemetoden kan man indføre enkle filmiske virkemidler og filmtricks, fx kan man i to indstillinger trylle en elev væk. Det giver inspiration til elevernes egne produktioner og erfaringer, der efterfølgende kan inddrages i analyser af levende billeder og samtaler om fiktion og virkelighed.

De første filmproduktioner bør være meget korte, højst 10 indstillinger, for at eleverne skal kunne bevare overblikket over dem i produktionsprocessen. De skal desuden foregå i et afgrænset rum, så udstyret ikke skal flyttes for meget. Oplægget skal være præcist og afgrænset, og det kan fx være små elevproducerede fortællinger eller eventyr.

Arbejdet med film sker i en vekselvirkning mellem produktion og analyse. Analysen retter sig i begyndelsen især mod elevernes egne produktioner med spørgsmål, der knytter sig til handlingen, anvendte virkemidler og deres betydning samt håndværksmæssige og tekniske færdigheder.

Allerede i de mindre klasser inddrages i et vist omfang professionelle film og tv-udsendelser. Udgangspunktet er en samtale om elevernes oplevelser med efterfølgende uddybende spørgsmål til fx handling, konflikter, personerne og deres egenskaber samt miljøer. Der bør også stilles spørgsmål til de billedmæssige og filmiske virkemidler og deres betydning som Hvor har fotografen stået? Hvornår bruges der zoom? Hvordan har de mon lavet det? Hvordan er klipperytmen? Desuden bør man inddrage lydsiden. Man kan eventuelt spille dele af lydsiden uden billedsiden eller dele af billedsiden uden lydsiden og tale om de forskellige udtryksformer og deres indbyrdes samspil.

I analysen arbejdes der gradvist mere systematisk med genrer, dramaturgi, billedmæssige og filmiske virkemidler samt forholdet mellem de forskellige udtryksformer. Centralt i analysearbejdet er, at eleverne kan udskille de vigtigste betydningsbærende elementer og vurdere både dem og de færdige produktioner.

Senere i skoleforløbet anvendes mere udbyggede og systematiske produktionsmetoder, der kan omfatte synopsis, manuskript, drejebog og produktionsplan. Desuden arbejdes i produktive sammenhænge med dramaturgi og forskellige genrer og deres stiltræk.

Når eleverne har opnået en vis erfaring i filmproduktion, inddrages redigering på computer eller redigeringsanlæg. Det giver flere udtryksmuligheder, og brugt rigtigt højner det kvaliteten af elevernes produktioner. Elevernes erfaringer med selv at redigere fx i interview, i optagelser, der er foretaget på forskellige tider og steder, samt mikse forskellige lydspor, har stor betydning for

deres forståelse af mediets mulighed for manipulation. Samtidig fremmer det deres forståelse af, at tv og film altid er redigeret virkelighed.

I undervisningen indgår – eventuelt i tværfaglige sammenhænge – emner, der kan belyse mediernes funktion og rolle i samfundet.

Multimedier

Multimedier i form af computerspil, websites, "levende billedbøger", musik, animationer, præsentationer, wikier, blogs, kommunikationsfaciliteter etc. er en naturlig og integreret del af elevernes hverdag.

De fleste multimedieprodukter adskiller sig fra andre udtryksformer ved mere eller mindre at være interaktive. Det vil sige, at de ikke har et på forhånd fastlagt, lineært forløb. Man kan i hver enkelt brugssituation vælge mellem forskellige muligheder og kommunikere eller selv være med til at skabe nye forløb. Et af de vigtige områder at beskæftige sig med i forbindelse med multimedier er derfor helt fra starten forholdet mellem det på forhånd fastlagte og brugerens eget frie valg. Hertil er fx computerspil i adventuregenren anvendelige, da en fortælling her først bliver til, i det øjeblik en spiller selv fylder spillet ud med sin egen aktivitet – interaktivitet. Her er man således helt konkret medskaber af værket. Uden spillerens medvirken er der ingen fortælling. *Hvad bestemmer programmet, og hvilke muligheder giver det os som brugere for selv at bestemme?* er spørgsmål, der må overvejes i mødet med multimedier.

I brugen af og i arbejdet med multimedier opbygger eleverne deres erfaringer i et tæt samspil. De kan tidligt begynde at fremstille små historier i billedforløb, hvor deres egne billeder afløser hinanden enten automatisk eller ved klik på en knap. Tekst, fx replikker, kan skrives på billederne eller muligvis indtales i programmet. En enkel udvikling af denne procedure er helt enkel animation af elementer i billederne. Mange tegne- og maleprogrammer indeholder disse muligheder.

Fra dette udgangspunkt kan eleverne efterhånden udvide deres produkter til at omfatte fx tekst, indskannede billeder, billeder de selv har optaget eller tegnet på computeren, animationer, film- og videoklip, indspillet eller kopieret musik, tale og reallyd. Og de kan indlægge forskellige valg- og søgemuligheder. Præsentationsprogrammer giver gode muligheder for at afprøve og drøfte forskellige udformninger af produktet med kammerater og lærer i løbet af fremstillingsprocessen. Derfor kan eleverne starte fremstillingen af et produkt umiddelbart på computeren, men det vil ofte være en fordel, hvis de i forvejen skitserer forløbet – som også kan diskuteres med en responsgruppe.

I arbejdet med selv at producere må der også indgå samtaler om virkemidler – og om den risiko, det kan medføre at eksponere sig selv i det elektroniske univers. Eleverne må lære at være kritiske over for de muligheder og det sprog, der anvendes i det åbne virtuelle univers.

Parallelt med deres egen produktion arbejder eleverne med færdige programmer på computeren, fx computerspil, websider, kommunikationsfaciliteter, wikier og databaser. På skolebiblioteket kan de søge fag- og skønlitteratur i bibliotekets elektroniske katalog, og når de skal bruge oplysninger, fx til skriftlig fremstilling eller i et emne- eller projektarbejde, søger de dem på internettet. Denne søgning må støttes af forskellige redskaber, så den bliver både målrettet og kritisk.

Se også afsnittet om it og medier i danskundervisningen side 63.

Teater og drama

Gennem praktisk arbejde og oplevelser med forskellige former for improvisation, rollespil og teaterforestillinger udvikler eleverne færdigheder i at forstå og udtrykke sig gennem den dramatiske udtryksform.

Det specielle ved den dramatiske fiktion er at spille en rolle – dette at være en anden end sig selv, en figur, inden for en særlig virkelighed, hvis rammer er et fiktivt rum og et fiktivt forløb.

Oftest vil læreren selv nøjes med at kommentere, rette og give gode råd. Men han kan også vælge lærer-i-rolle-teknikken og løse sine vejlederopgaver ved selv at gå ind i en rolle og være med i forløbet.

Arbejdet kan fx udvides med, at eleverne går på jagt i en novelle, de har været optaget af, for at finde ud af, hvordan forfatteren har skabt rum omkring sine figurer. De kan også arbejde med forløb, der tager udgangspunkt i episoder eller historier fra litteraturen eller aktuelle nyheder.

Hvis arbejdet skal munde ud i noget, eleverne viser for et publikum, hvordan vil de så komponere dramaet? Vil de koncentrere sig om miljø og forudsætninger? Eller om konsekvenser og følger? Vil de spille de barndomsoplevelser, de mener, ligger bag de reaktioner, man oplever i den litterære tekst? Eller situationer årtier efter den fortalte tid?

At arbejde med rum, figur og forløb kan således i sig selv være en åbning mod andre faglige områder i dansk.

Det nordiske perspektiv

Det er helt enestående, at de fleste mennesker i de skandinaviske lande kan kommunikere indbyrdes ved hjælp af deres modersmål. Sproglige ligheder og en fælles, demokratisk mentalitet er kernen i, at de nordiske lande

stadig står hinanden nær. Samtidig med at de enkelte lande orienterer sig stadigt bredere internationalt og politisk.

Det betyder meget, at den nordiske dimension i skolen bliver integreret i arbejdet med dansk, hvor det er naturligt, samt i de flerfaglige og tematiske sammenhænge. Fællenordisk samarbejde og bevidsthed har markeret sig synligt i verdenssamfundet i forbindelse med demokrati, velfærd, miljø og menneskerettigheder.

Mange elever vælger at tale på engelsk frem for at forsøge at kommunikere med deres eget sprog og anvende det fælles nordiske sprogfundament.

Gennem undervisningen må man åbne deres øjne for sprog- og kulturfællesskabet og muligheden for at kommunikere med ca. 20 mio. mennesker.

Elevernes færdighed i at forstå talt og skrevet svensk og norsk udvikles ved, at eleverne i hele deres skoletid ofte hører sprogene og ser nordiske tekster. Opmærksomheden skal rettes mod sproglige forhold, og udgangspunktet kan her være ligheden mellem de tre skandinaviske sprog, men det kan også være nyttigt undertiden at sammenligne sproglige regler, der er forskellige for sprogene, fx brugen af ck på svensk, hvor dansk vil have k, eller talordenes konstruktion på alle tre sprog.

I indskolingen og på mellemtrinnet kan rim, vers, små eventyr og digte på norsk og svensk supplere de danske tekster, og det er oplagt at bruge tv-film om Pippi Langstrømpe, Emil fra Lønneberg osv. I overbygningen kan fx Den svenske film Ondskab og den norske kortfilm Dykk indgå i arbejdet. Der kan leges med replikkerne i filmene, så elevernes nysgerrighed over for de sproglige ligheder og forskelle vækkes.

Der er rig lejlighed til at trække på den fællesnordiske folkelige fortælletradition i fx folkeeventyr (Norske Asbjørnsen og Moe og danske Evald Tang Kristensen) og på fællestræk i billedkunsten med fx Carl Larsson, Munch og Skagensmalerne.

Alle lettilgængelige tekster, sange, billeder og fx børne-tv og film på de forskellige skandinaviske sprog kan indgå i danskundervisningen.

På nettet kan man finde gode tekster på norsk og svensk. Nogle er indlæst på de forskellige nordiske sprog, sådan at eleverne kan gå ind og sammenligne teksterne og derved gøre sproglige iagttagelser.

Det kan desuden anbefales at anvende billed- og børnebøger på norsk og svensk til oplæsning og samtale, både om bogens personer og miljø, og om det særligt norske eller svenske i beskrivelserne, i personernes liv og handlinger, i byggestilen og måden at bo på, i familiære eller højtidsbestemte traditioner osv.

Gennem oplæsning af tekster kan man fremhæve enkelte ord fra originalteksten. Det kan være sjove, spændende, anderledes ord – ord, der har en helt anden betydning på nabosproget, eller ord der sætter sproglige associationer i gang. Tekster på cd kan bringe de originale sprog ind i undervisningen. Har man i klassen elever og forældre fra et andet skandinavisk land, er det oplagt at bede dem læse op enten i klassen eller digitalt.

At høre en dansk version af en nordisk børnebog læst op – men med et enkelt kapitel på originalsproget – giver eleverne præcis den fornemmelse af det specifikke og det lidt anderledes, der bidrager til en nordisk bevidsthed. Det må derfor anbefales, at der i alle klassesæt af de mest læste børne- og ungdomsbøger af norske og svenske forfattere indgår et eksemplar af bogen på originalsproget, hvorfra læreren vælger et kapitel til illustration af forfatterens sprog og sprogtone, ordvalg osv. Projektarbejde om fx miljø, minoriteter, børns rettigheder, turisme og natur kan få nogle spændende perspektiver gennem materiale fra nordiske organisationer eller foreninger. De formidler deres arbejde gennem informationsmateriale i form af websider, aviser, hæfter, bøger og blade, som kan rekvireres – ofte gratis. Se fx: http://www.foreningen-norden.dk

I forvejen ligger der i flerfagligt samarbejde om historiske og geografiske emner mange muligheder for at planlægge bredt nordisk, bl.a. ved anvendelse af relevante lære- og læsebøger på de andre sprog. Tekster herfra vil kunne bidrage til en naturlig udbredelse af danske børns kendskab til norsk og svensk folkeeje blandt børn – som fx Alf Prøysen, Thorbjørn Egner, Asbjørnsen og Moe, Selma Lagerlöf, Tove Jansson, Elsa Beskow og Maria Gripe samt børnebogsforfattere fra nyere tid som Tormod Haugen, Gro Dahle, Svein Nyhus, Jan Erik Vold, Einar Økland, Britt Hallqvist, Barbro Lindgren, Per Nilsson og Ulf Stark.

Det mest oplagte fundament for nordisk forståelse vil dog altid bestå i samarbejde og etablering af en personlig kontakt. Her nedbrydes sprogbarrierer, og her får de folkelige værdier mening. Venskabsklasser og kontakt via mail og elektroniske mødesteder samt eTwinning er her en oplagt mulighed. http://www.etwinning.net/da

Udveksling af breve, sange, tekster, lyd, film osv. mellem skoleklasser, lærere eller elevgrupper kan indlede et samarbejde mellem nordiske klasser og deres lærere om forskellige temaer, som spiller en stor rolle i al nordisk kultur og skoletradition.

Kommunikation mellem elever i de nordiske lande bør foregå med alle de elektroniske muligheder. Der må også arbejdes på, at eleverne, der har samarbejdet, får lejlighed til at skabe personlige kontakter med jævnaldrende kammerater og deres familie. Der kan ofte bevilges praktisk og økonomisk støtte til lærer- og elevudveksling gen-

nem kommunale venskabsbyaftaler eller forskellige fællesnordiske institutioner, tilskudsordninger eller fonde.

Hovedvægten ligger på arbejdet med norsk og svensk, men når lejlighed gives, bør eleverne også præsenteres for eksempler på de øvrige sprog i Norden. Det vil her være nemt at se slægtskabet mellem de nordiske sprog: dansk, svensk, norsk, færøsk og islandsk, bl.a. fordi eleverne kan opdage, at de faktisk kan tyde indholdet af meget enkle færøske og islandske tekster. Grønlandsk, finsk og måske samisk vil de efterhånden kunne identificere ud fra skriftbilledet og sprogtonen, når de møder dem.

Der kan via nedenstående link hentes rigtig megen inspiration til nabosprogsundervisningen.
http://nordsprak.dk/site/index.php/kontakt-os
http://www.nifin.helsinki.fi/bibbi/
http://www.sprogpiloter.dk/Nyheder.htm
http://www.nordenibio.org

Det internationale perspektiv

Eleverne skal i danskundervisningen forberedes på at indgå i et mangesproget samfund og tilegne sig andre sprog. Sprog giver identitet, og jo mere eleverne har kendskab til sproglige mønstre og konstruktioner på dansk, jo bedre vil de kunne sætte sig ind i og forstå tilsvarende mønstre og konstruktioner på andre sprog.

De skal gennem mange aktiviteter opnå sproglig og kulturel kompetence til brug i den globaliserede verden, som deres fremtidige liv vil udspille sig i. Også i danskundervisningen må der inddrages litteratur, spillefilm og kunst fra andre dele af verden. Megen kommunikation forgår i dag via nettet, og i skolen er der rig mulighed for at skabe netværk med skoler over hele verden. Eleverne kan maile, chatte og udveksle data og billeder med hinanden, de kan bruge webcam til virtuelt at sidde i klasserum sammen, og den netbaserede kommunikation kan bane vejen for efterfølgende klasseudvekslinger. Sammen med andre fags lærere kan man iværksætte internationale kontakter, fx gennem eTwinning
http://www.etwinning.net/da

Den europæiske dimension kan foregå via fx et særligt fokus på udvalgte landes kultur eller miljø, ved at skabe kontakter til klasser i andre lande og ved udveksling, fx gennem http://www.ciriusonline.dk/. Her findes der også artikler, der kan inspirere til et internationalt fokus i undervisningen. Som et eksempel på et europæisk samarbejdsprojekt indgik en række lande i et projekt om Donau med udgangspunkt i økologisk bevidsthed over for den natur, der omgiver eleverne.

Generelle synspunkter

Dansk er et sprog, og dansk er et fag. Denne dobbelthed må man som dansklærer holde sig for øje – og man må være bevidst både om sprogets og fagets respektive særkende og funktion. Sproget er både abstrakt og konkret. Det er et abstrakt system af normer, regler og konventioner. Men det får først eksistens, når det bruges i konkrete sammenhænge, hvor mening og betydning skabes ved sammenkoblingen af udtryk og indhold. Det er den relation, der er danskfagets særlige pointe. Den findes i selv den enkleste sproglige ytring, men er grundlaget for alle udtryksformer. Med de største og rigeste nuancer viser den sig i litteraturen og andre kunstneriske værker. Sproget er danskfagets overordnede kerne, og litteraturen er fagets midtpunkt, uden at man derfor til hver en tid skal beskæftige sig med litteratur eller referere alt til det kunstneriske udtryk.

Og sproget er både fælles og personligt. Fælles, fordi det blandt de normer og konventioner, der er forudsætningen for, at vi overhovedet kan snakke sammen, rummer elementer af den verdensforståelse, det livssyn, den etik, der igennem historien har udviklet sig i de kulturfællesskaber, som bl.a. sproget gør os til en del af. Og fælles, fordi en meget væsentlig del af vores kontakt og samspil med verden går gennem sproget.

Personligt, fordi så at sige alle mennesker vokser op med et sprog, der får særlig status som modersmål, og som knytter sig til erfaringer, erindringer og sansninger gennem opvæksten. Dette sprog har i højere grad end senere erhvervede sprog mulighed for at skabe helhed i børnenes udvikling, idet det både tilbyder en æstetisk og en intellektuel dybde, en følelsesmæssig, mental klangbund for de mange funktioner, ethvert sprog kan varetage. Alle sprog sætter ord på verden, modersmålet knytter verden til individet.

Faget dansk har det sprog, der er modersmålet for de fleste elever, som sin kerne. For de elever, der ikke har det som modersmål, er det andetsproget, sproget i det samfund, de lever og skal udfolde sig i. Derfor angår fagets grundlæggende færdigheder og kundskaber alle elevernes personlige, sociale og kulturelle liv.

Hermed understreges dannelsestanken i faget. Gennem *sproget dansk* og gennem *faget dansk* gennemlever eleverne en proces, hvor de får viden og erfaring om deres kulturelle og samfundsmæssige baggrund, om situationen i dag og om fremtidsperspektivet. De tilegner sig viden om, hvad der grundlæggende er vigtigt, og de opbygger personlige værdiforestillinger. Ud fra det kan de vurdere deres egne muligheder, tage stilling og handle.

Værdier har med forestillinger om helheder og sammenhænge at gøre. I dansk opstår sådanne helhedsdannelser i bevidstheden i samspillet mellem forstand og følelse, når oplevelser fører til viden, viden til oplevelser. Derfor

har arbejdet i dansk to sider: en musisk side, hvor eleverne oplever, sanser, føler, fantaserer, eksperimenterer, skaber og leger, og en rationel side, hvor de undersøger, analyserer, iagttager, diskuterer, argumenterer og redegør. De to sider forenes i danskfagets centrale områder og indgår i et komplekst samspil.

It og medier i danskundervisningen

Anvendelsen af it og medier er også i danskundervisningen et vigtigt fokusområde. Der skal tænkes både på *brug af*, *læring om* og *læring med* it og andre elektroniske medier. Centralt i overvejelserne for anvendelse af it og medier i undervisningen står fire temaer:

- Informationssøgning og informationsindsamling
- Produktion og formidling
- Analyse
- Kommunikation, videndeling og samarbejde

Først og fremmest skal de forskellige elektroniske medier være integrerede værktøjer i den daglige undervisning og det daglige arbejde. Dels ved at computeren anvendes som et naturligt værktøj i både læse-, skrive-, søge- og kommunikationsprocesser, og dels ved at forskellige fagrettede programmer og digitale læremidler indgår i undervisningen sammen med de skrevne materialer.

Undervisningen med og om it og medier foregår både individuelt og i klassesammenhæng. Eleverne arbejder med computeren, mobiltelefonen, digitale kameraer etc. I klassen anvendes interaktive whiteboards, storskærmsprojektor, tv og andre digitale undervisningsmidler. Man må i det hele taget være åben over for den udvikling, der hele tiden foregår på dette område. Og man må inddrage og vurdere de relevante medier og muligheder undervejs i tilrettelæggelsen af undervisningen.

Et vigtigt område gennem hele skoleforløbet er at forholde sig til medierne som et uformelt læringsområde, der foregår parallelt med den styrede og formelle læring. Eleverne tager en del af de erfaringer, de har fra brug af medier i fritiden, med sig ind i undervisningen, men det er ofte ukritisk og uden overblik over, hvorledes det kan anvendes målrettet. Derfor skal det 'medbragte' bearbejdes og stimuleres i forskellige undervisningssituationer. Det er en udfordring for skolen også at klæde eleverne på i forhold til deres anvendelse af medier i tiden uden for skolen. Her må fx analyse af computerspil, som mange børn beskæftiger sig en del med i deres fritid, indgå.

Analyse

Undervisningsmaterialer er ikke længere en ensartet størrelse, som er udvalgt af skolen og lærerne. Naturligvis er der fortsat et særdeles bredt udbud af lærebøger og andre materialer til undervisningsbrug, men mulighederne på internettet er utallige og hele tiden ekspanderende. De digitale medier benytter sig af komplekse interaktionsmuligheder og forskellige navigationsstrukturer. Nogle af dem kan betegnes som konkrete og åbne værktøjer, fx oplæsningsprogrammet 'adgang for alle' www.adgangforalle.dk og www.sproget.dk, som giver adgang til ordbøger og ordforklaringer. Andre er fagrettede programmer med øvelser og opgaver, der kan anvendes i de enkelte fag, fx www.avistid.dk, www.aiu.dk, www.dronningensgobeliner.dk, og atter andre er oplysende sider, som findes via forskellige søgemaskiner. Derudover er der et utal af informative og underholdende muligheder, som hele tiden udvides og udvikles. Man vil sikkert aldrig få det fulde overblik, og ofte opleves det, at andre kender netop det, man ikke selv havde fundet. I undervisningssammenhæng er begrænsningens kunst væsentlig, og derfor må eleverne tilegne sig kompetencer til at analysere de digitale medier i forhold til fx:

- autenticitet og autoritet
- værdier og ideologier
- synsvinkler og synspunkter
- virkemidler
- aktivitetsmuligheder for modtageren
- afsenderens rolle og synlighed
- målgrupper
- anvendelse i dagligdagen.

Internettet – informationssøgning og indsamling

Eleverne kan meget sjældent bare slippes løs og søge. Man kan opnå en væsentlig højere kvalitet, hvis man afhængigt af opgaven og målet har udvalgt programmer eller hjemmesider, som man ønsker, at eleverne skal benytte. Andre gange må eleverne selv styre denne proces, og i begge sammenhænge må de have relevante redskaber til kritisk at søge, udvælge og sortere.

Man må arbejde målrettet med, at eleverne tilegner sig en bevidsthed om den kompleksitet, som medierne er karakteriseret ved – billeder, tekster, lyd, filmklip etc., der konstant veksler og ændrer sig.

Der må i undervisningen fokuseres på:

- identifikation af behovet for information
- værktøjer til informationssøgning
- strategier til at søge systematisk og hensigtsmæssigt
- vurdering af informationer
- kildekritik
- sortering og valg af information ud fra opgaver og mål
- korrekt citering og referering af kilder.

Undervisningsmaterialer

Mange forlag udgiver særligt webbaseret undervisningsmateriale. Noget af det ligger på cd-rom, noget er gratis via nettet og mere og mere erhverves via licens for en afgrænset periode. Nogle materialer er knyttet til bøger eller andet trykt materiale, mens en del efterhånden fungerer udelukkende elektronisk. Se fx www.laeremiddel.dk

På samme måde som med de trykte læremidler må man være kritisk over for de digitale læremidlers opbygning, sprog, vejledning til eleverne etc. Alle læremidler skal kunne anvendes med et fagligt, pædagogisk og didaktisk sigte.

Produktion og formidling

I danskfaget er der gennem hele skoleforløbet behov for at kunne producere og formidle først og fremmest tekster, men også andre præsentationer af mange former for fagligt stof, PowerPoint, videoklip, billeder etc. Computeren og internettet har gjort det lettere at bearbejde og formidle stof og information, og eleverne må dels lære de mange muligheder – og dels lære at forholde sig kritisk til dem.

I trinmålene er det formuleret, at elevernes skal anvende computeren hensigtsmæssigt, og det kræver, at de lærer, hvilke værktøjer og funktioner der skal bruges, for at formidlingen af viden og budskaber fungerer. Der skal målrettet undervises i detaljer og fokuseres på valg af både teknisk og æstetisk karakter.

Som eksempel kan nævnes, at det især i de ældste klasser forventes, at eleverne har styr på computerens layoutmuligheder i tekstbehandlingsprogrammer fra dagligdagen. Men når de til afgangsprøven afleverer besvarelser i skriftlig fremstilling, viser det sig, at de har svært ved at tilpasse layoutet til den genre, som opgaven lyder på. Dette må der arbejdes vedholdende med, hver gang eleverne arbejder med skriftlige opgaver.

Internettets mange muligheder vil ofte blive anvendt som inspirations- og videnskilde ved elevernes egne produktioner. Her er det tidligere omtalte fokus på hhv. søgning af informationer og kildekritik vigtig, men det er også nødvendigt, at eleverne reflekterer over den sammenstilling af viden, som de arbejder med. Det vigtige bliver altså især deres egne tanker og vurderinger i forhold til forståelse og fortolkningen af det indsamlede stof. Desuden skal der arbejdes med, at indholdet og formidlingsformen afpasses den aktuelle modtagerkreds.

En del af elevernes produktioner formidles via offentlige kanaler (blogs, hjemmesider, wikier etc.), og i den forbindelse er overvejelser og bevidsthed om formål, budskab, identifikation, form og sikkerhed.

Formidlingen af elevproduktioner og kommunikation via forskellige kanaler er også at betragte som videndeling. Der må arbejdes med konkrete eksempler på dette, og fokus må lægges på såvel kvalitet i elevernes egne produktioner – som på krav på kvalitet og originalitet i den viden, som eleverne selv søger og er brugere af. Eleverne må vænnes til at opgive egne kilder og undersøge og vurdere andres.

Kommunikation

De elektroniske mediers muligheder og faciliteter for kommunikation mellem eleverne, mellem lærer og elever og i mange andre sammenhænge i øvrigt må anvendes både konstruktivt og kritisk i danskarbejdet. Eleverne må have kompetencer i at kunne anvende de relevante itressourcer til både kommunikation, videndeling og samarbejde.

Det betyder, at de skal beherske internettets muligheder og konventioner for kommunikation, at de skal kunne forholde sig til både potentialer og faldgruber i et virtuelt univers, hvor deres egen og andres identitet kan varieres, og hvor hensigterne kan være uvisse, og endelig at de kan vurdere konsekvenserne af at ytre sig i det offentlige rum, som internettet udgør.

Der skal i det hele taget arbejdes med god skik og 'opførsel' i brugen af it og medier – net-etikette.

Mulighederne for at kommunikere og samarbejde via internettet udvider og ændrer sig hele tiden, og derfor skal der løbende fokusere på evnen til at overføre kompetencer til nye brugergrænseflader og interaktionsformer.

Elever med særlige behov

For elever med læse- og/eller skrivevanskeligheder giver digitale programmer særlige og gode muligheder. Der findes oplæsningsprogrammer, skriveprogrammer og forskellige kombinationer heraf. Der udvikles løbende nye faciliteter, og også ved de gængse undervisningsmidler knyttes der særlige værktøjer til. Disse må anvendes ud fra en vurdering af den enkelte elevs evner, faglighed, behov og motivation.

Ved folkeskolens afgangsprøver er der for elever med en aktuel PPR-vurdering mulighed for at søge dispensation til bl.a. at anvende de hjælpemidler og programmer, som eleven har benyttet i den daglige undervisning. På Skolestyrelsens hjemmeside www.skolestyrelsen.dk kan der læses mere om dette.

Planlægning og tilrettelæggelse

Teksterne i Fælles Mål for dansk er lærerens udgangspunkt, når undervisningen skal planlægges og tilrettelægges. Folkeskolens formålsparagraf står som overskrift for al undervisning, og dens grundtone danner naturligvis også fundamentet for danskundervisningen. På samme måde er formålet for faget medtænkt i al danskundervisning med understregning af sprogets, litteraturens og de andre udtryksformers grundlæggende betydning for udviklingen af den personlige og kulturelle identitet og elevernes lyst til at bruge sproget personligt og alsidigt i samspil med andre.

Danskfaget er bredt, og vi griber ikke planlægningen an på samme måde. Nogle lader sig inspirere af forlagsproducerede materialer og sammenhænge, andre giver selv overskrifter og finder det faglige stof, de mener passer til deres elever. Vejene mod målet er talrige, og lærerne har frihed til at vælge den måde, der ud fra deres faglige begrundelser bedst opfylder de mål og krav, som er formuleret i Fælles Mål for dansk.

På de fleste skoler skal der udarbejdes en årsplan – for fagene – og måske også for klassen – flerfagligt. Årsplanen angiver overskrifter for året eller det forløb på to eller

tre år, man skal ind i. Overskrifterne kan tage udgangspunkt i forskellige faglige sammenhænge som perioder, emner og temaer, forfatterskaber, udtryksformer eller genrer, men kan også angive gennemgående aktiviteter som dagens fortælling, læsestunder, dagens sang, sprogminutter, ugens ord, grammatiske øvelser, skriftlige afleveringer m.m.

De flerfaglige emner og projekter optræder også i disse planer, der kan opfattes som faglige skitser eller de pejlemærker, der sikrer, at man i danskundervisningen når ud i alle de faglige områder, som læseplanen indeholder. Læreren må vurdere, om de overskrifter, der er sat for året eller forløbet, nu også kan omsættes til en undervisning med vægtning og prioriteringer, der sikrer, at eleverne får mulighed for at tilegne sig de kundskaber og færdigheder, som de fælles trinmål angiver.

Årsplanen kan udformes på flere forskellige måder, og en udførlig årsplan med beskrivelser af mål, aktiviteter, stof og materialer samt evalueringsovervejelser er en stor støtte i det løbende danskfaglige arbejde og i at danne sig overblik over, om målene tilgodeses både på kort og lang sigt.

Årsplanen kan formuleres i et skema med følgende overskrifter:

Periode	**Udvalgte trinmål**	**Danskaktiviteter/ læseplan**	**Stof og materialer/ læseplan**	**Evaluering**
Her inddeles året i perioder, der afgrænser de enkelte forløb.	Trinmål hentet fra Fælles Mål – afstemt efter det valgte forløb.	Forløbsoverskrifter og aktiviteter – evt. beskrevet med aktiviteter fra læseplanen – Eleverne skal arbejde med at … Forløbsoverskrifter kan være: *En genre, Et forfatterskab, En periode, Et tema, En særlig udtryksform* etc. Her overvejes også individuelle planer og aktiviteter.	Her noteres konkrete titler, undervisningsmaterialer, ud-af-huset-aktiviteter, personer, der skal besøge klassen, etc.	Ud fra målene udvælges særlige fokusområder, som evalueres i de beskrevne forløb. Det kan være *oplæsning, staveprøve, vurdering af skriftligt produkt, en film, mundtlig fremstilling, samtale i grupper etc.*

Tilrettelæggelsen drejer sig om, hvordan de store overskrifter omsættes til daglig undervisning med sikring af opfyldelse af undervisningsmål for klassen og læringsmål for den enkelte elev. Samspillet og samarbejdet mellem lærer, elever og forældre træder tydeligst frem i tilrettelæggelsen, hvor man bevæger sig fra målene og overskrifterne ud til de konkrete aktiviteter, hvor mødet mellem udtryksform, tekst, sprog og elev er med til at vise vejen. En del af denne vej formuleres i elevplanen, hvor elevens standpunkter og planerne for de fremtidige handlinger beskrives. Der skal være plads til sproglige og indholdsmæssige afstikkere, og man skal respektere, at fokus på de små detaljer kan føre til målet. Traditionen for, at man i den danske skole kan improvisere og følge spontane indfald, er stærk. Leg og eksperimenter med sprog og ord, der breder sig ud over det planlagte, mødet med nye mennesker og nye synsvinkler, oplevelsen af teksten eller filmen, der åbner øjne og peger i nye retninger, kan være eksempler herpå.

Undervejs evalueres elevens udbytte af undervisningen, og hvis elever ikke kan leve op til forventningerne i trinmålene, må skolen og dansklæreren reagere. Der må differentieres, og særlige hjælpemidler og læringstilgange må anvendes, og i det hele taget må der arbejdes målrettet på at sikre, at elever ikke forlader grundskolen uden solide læsefærdigheder, kendskab til sprog, litteratur og andre udtryksformer, et sikkert og varieret sprog m.m.

Eleven og danskundervisningen

Dansk er karakteristisk ved, at børn, allerede før de begynder i skolen, har gjort sig erfaringer med fagets indhold: sprog, tekster og andre udtryksformer. Langt de fleste har et funktionsdygtigt sprog, som de kan udfolde sig i, og de anvender det i forhold til deres egne hensigter. Desuden får de til stadighed de fleste nye erfaringer om sprog og sprogbrug sideløbende med danskundervisningen, både i skolens øvrige undervisning og – især – i deres fritid.

Elevernes baggrund og forudsætninger er meget forskellige, men de har såvel hver for sig som tilsammen et fagligt beredskab, som danskundervisningen må tage sit udgangspunkt i og hjælpe eleverne til at udvikle. Undervisningen må derfor begynde med, at elevernes beredskab på det aktuelle område aktiveres og gøres bevidst for dem.

Det kan ret problemfrit lade sig gøre, når det gælder elevernes stavning, og i nogen grad, når det gælder deres læsestandpunkt. I andre områder af danskundervisningen kan det være vanskeligt, fordi der er mange forskellige faktorer, der gør sig gældende, når det drejer sig om elevernes erfaringsverden og baggrund for at forstå det indhold, som undervisningen drejer sig om. Læsesvage elever er fx ikke elever uden livserfaring og tanker om de store spørgsmål i tilværelsen.

I forbindelse med danskfaglige undervisningsforløb vil det være frugtbart, at læreren undersøger elevernes forforståelse. Det vil sige den forståelse, eleverne på forhånd har, af det indholdsområde, de skal beskæftige sig med. Det er fx vigtigt, at eleverne får lejlighed til at give udtryk for den viden og de tanker, de på forhånd har om både udtryksformen, genren og indholdet. Dansklæreren kan så både bygge på og styrke elevernes forforståelse. Det vil sige at bygge et stillads op omkring fx den tekst, som eleverne skal i gang med at læse i klassen.

Nogle elever skal have megen hjælp til dette, og abstrakte begreber må konkretiseres gennem eksempler og gennem lærerens fortællen. Ofte vil det vise sig, at elevernes forskellighed ikke nødvendigvis er et problem, men i stedet for kan være en ressource i klassens fællesskab.

Når et undervisningsforløb skal tilrettelægges for den enkelte elev, må læreren i dialog med eleven afdække den enkelte elevs forudsætninger og behov og herudfra beskrive individuelle mål og handleplaner.

Det er betydningsfuldt og nødvendigt, at forældrene bakker op om danskundervisningen. Derfor må de inddrages i drøftelser af planer, indhold og mål. For at eleverne kan følge deres egen læreproces, må de kende målene for undervisningen og deltage i fastlæggelsen og evalueringen af dem. Undervisningsmål hentet fra årsplanen kan med fordel sættes op i klassen på en fast plads, så eleverne for de enkelte undervisningsforløb kan se, hvad de skal lære, og hvad de skal arbejde med allerede fra de første skoleår.

Ud fra Fælles Mål kan læreren aftale og udforme individuelle læringsmål med den enkelte elev eller for mindre grupper af elever, så danskundervisningen tager udgangspunkt i den enkelte elevs behov og forudsætninger. Læringsmålene kan gælde konkrete danskfaglige færdigheder som stavning, læsehastighed, mundtlig fremstilling etc., men også mere generelle kundskaber og færdigheder som presser på for den enkelte elev, fx i forbindelse med deltagelse i projekter, faglige kurser, holddannelse og anvendelse af hjælpemidler. Dermed sikres, at alle elever får det bedst mulige udbytte af undervisningen i dansk.

Mål og evaluering

Elever og forældre må vide, at ikke alle læreprocesser lader sig opstille i konkret beskrevne undervisnings- og læringsmål. Netop de mange evalueringsformer, der er udviklet og anvendes i faget, viser mangfoldigheden i faget og de mange varianter af temaet: mål og evaluering. Både proces og produkt, arbejdsform og indhold evalueres, og dette gøres varieret, alt efter hvilke færdigheder og kundskaber der aktuelt er i fokus.

Inspiration til mange forskellige evalueringsværktøjer hentes bl.a. på www.evaluering.uvm.dk
I planlægningen og tilrettelæggelsen af undervisningen må evalueringsformen overvejes og fastlægges, så den for både elever, forældre og lærer medtænkes som en integreret del af de aktuelle undervisningsforløb. I første omgang kan der skelnes mellem den eksterne evaluering, som kendes fra folkeskolens afsluttende prøver, og så den interne løbende evaluering, som skaber grundlag for og kvalificerer det videre arbejde.

Selvevaluering kan anvendes efter de enkelte undervisningsforløb, hvor eleverne i en klasse skriftligt fortæller om deres forståelse, udbytte og oplevelse af undervisningen. Den skriftlige form giver svar fra alle i klassen i modsætning til den mundtlige klasseevaluering, hvor læreren oftest må vurdere ud fra de mest talende elever. Svarene i selvevalueringerne kan anvendes som en opsamling for både elever og lærere, og de kan desuden fortælle, om eleverne fik lært det, der var opstillet som mål for forløbet.

Eksempel på evaluering efter et lyrikforløb i 9. klasse:

Evalueringsark – LYRIK **Navn:** _____

1. Skriv titler og forfattere på de digte, vi har arbejdet med. Skriv også korte kommentarer til hvert digt.

2. Hvilke analysebegreber vil du bruge, når du arbejder med lyrik? Hvad er vigtigst?

3. Nævn forskellige sproglige billeder – forklar dem.

4. Overvej, hvilke af målene der er nået – og hvordan.

   Mål med forløbet:
   - Kendskab til – og indsigt i den lyriske genre og dens kendetegn
   - Kendskab til de enkelte digtere
   - Analysere og fortolke lyrik
   - Læse op og gengive lyrik
   - Undersøge sproglige virkemidler
   - Arbejde fælles og selvstændigt med analyse og fortolkning
   - Forberede kort præsentation af lyrikanalyse.

5. Hvordan har din arbejdsindsats været – forberedelse/deltagelse i klassesamtaler og gruppearbejde?

6. Hvordan vil du beskrive – og vurdere din egen præsentation af digtet i gruppearbejdet?

7. Hvad har du særligt brug for at lære mere om i denne genre?

Diagnosticerende stave- og læsetests kan anvendes for at vise elevens aktuelle læse- og stavestandpunkt, og de nationale test i læsning gennemføres efter den centrale plan. Eleverne må kende til formålet med testene og inddrages i en opfølgende samtale om resultatet og fastlæggelse af nye læringsmål. Gennem test og prøver dokumenteres elevens udbytte af undervisningen, og gennem samtalen og evalueringen skabes motivationen for at træne danskfærdighederne målrettet.

Den hyppigste form for evaluering er lærerens iagttagelse og vurdering af elevens skriftlige og mundtlige arbejde. Resultatet heraf kan være en karakter i de ældste klasser, en mundtlig eller skriftlig kommentar kombineret med elevens aktive samspil i form af logbog eller portefølje; en personlig samlemappe, der foruden elevens overvejende skriftlige produkter kan rumme trinmål suppleret med læringsmål for eleven. Portefølje og elevens logbog bør indeholde refleksioner over mål, udbytte og særlige problemstillinger og kan bruges som afsæt for samtaler mellem lærer og elev og i forbindelse med skole-hjem-samtaler.

Elevplaner

Elevplanen er et godt redskab til evaluering af elevens udbytte af danskundervisningen. Udformningen af den

kan være på mange forskellige måder. Den kan beskrive elevens kompetencer og potentialer i faget kombineret med beskrivelse af det faglige niveau ud fra standardiserede prøver (fx læseprøver) og en pædagogisk handleplan for, hvordan eleven bringes videre.

En anden måde at udforme planen på kan være at fremhæve specielle trinmål og vurdere, i hvilken grad eleven har nået målene, og hvordan den fortsatte progression i elevens danskfaglige kundskaber og færdigheder bedst muligt udvikles og sikres.

Elevplanen kvalificerer skole-hjem-samtalen og skole-hjem-samarbejdet. Den er et fælles udgangspunkt, som elev, lærer og forældre forholder sig til og samarbejder om.

Undervisningsdifferentiering

Undervisningsdifferentiering er et princip for tilrettelæggelse og gennemførelse af undervisningen i en klasse eller gruppe, hvor den enkelte elev tilgodeses samtidig med, at man bevarer fællesskabets muligheder.

En undervisning, der bygger på undervisningsdifferentiering, tilrettelægges, så den både styrker og udvikler den enkelte elevs interesser, forudsætninger og behov, og så den indeholder fælles oplevelser og erfaringsgivende situationer, der forbereder eleverne til at samarbejde om at løse opgaver.

Afhængig af de fastlagte mål, elevernes varierede behov, undervisningsaktiviteten og materialerne kan undervisningen tilrettelægges med inspiration fra nedenstående overskrifter:

Undervisningsindhold egnet til fælles arbejde i klassen
Lærers og elevers oplæsning, fortællen og anden optræden, klassesamtale, fælles instruktion og gennemgang, ideudveksling, aftale om arbejdsopgaver og fælles oplevelse af tekster og andre udtryksformer.

Undervisningsindhold egnet til individuelt arbejde
Elevens individuelle læsning og skrivning, ofte med særligt fokus på individuelle læringsmål.

Undervisningsindhold egnet til pararbejde
Ideudveksling, parskrivning, parlæsning, fælles forberedelse af paropgaver til evt. fremlæggelse, rollespil, meddigtning, tale- og lyttefærdigheder.

Undervisningsindhold egnet til gruppearbejde
Drama, rollespil, produktion af andre udtryksformer som it-præsentationer, enkle hørespil og filmoptagelser.

Undervisningsindhold der kan give anledning til samtaler med eleverne til støtte for deres forståelse og fortsatte arbejde med indholdet
Lærer-elev-samtaler om ideudvikling, læse- og skrivestrategier, anvendelse af hjælpemidler som computer og forskellige former for lyd- og billedgengivelse, samtaler ud fra portefølje og logbog, individuel respons på opgaver og produkter.

Undervisningsforløb, der giver mulighed for at fremme elevernes sociale forståelse og adfærd
Kontakter uden for skolen, samarbejde inden for faglige rammer, samtaler om handlinger og normer, som man møder i litteratur og eget liv og rollespil.

Opgaver og arbejdssituationer, der bidrager til den enkelte elevs alsidige udvikling
Drama, tværfagligt arbejde, produktion af enkle andre udtryksformer, kommunikationslege, leg og eksperimenteren med sprog, respons på egne og andres produkter, søgning af oplysninger i og uden for skolen.

Elevindflydelse på planlægning og evaluering
Indflydelse på valg af emner, faglige angrebsvinkler, præsentation af stof, fremlæggelsesform og produkt, selvevaluering, vurderingsskemaer, logbog.

Arbejdssituationer der fremmer tilegnelsen/udviklingen hos elever, der har svært ved at arbejde med undervisningsindholdet
Individuelt arbejdstempo og individuelle arbejdsformer, fagligt fleksible indholdsrammer, værkstedsundervisning, fastlæggelse af individuelle læringsmål med eleven, særlig støtte fra lærer eller andre elever.

Arbejdssituationer, der fremmer tilegnelsen/udviklingen hos elever, der har let ved at arbejde med undervisningsindholdet
Individuelt arbejdstempo og selvstændige arbejdsformer, fagligt fleksible indholdsrammer, værkstedsundervisning, projektarbejde, fastlæggelse af individuelle læringsmål med eleven.

Lærerens hjælp til grupper og enkeltelever
Fastlæggelse af præcise læringsmål, som eleverne har medvirket til og kan følge, tydelige undervisningsmål, som eleverne har adgang til (opslagstavle, logbog, computer m.m.), præcise faglige opgaver, gruppe- og holdarbejde med baggrund i elevernes udnyttelse af indbyrdes færdigheder.

Kammerathjælp
Opgaver, der lægger op til, at de kan løses af to elever, responsarbejde, parlæsning med evt. efterfølgende paropgave, opgaver der trækker på enkeltelevers specielle erfaringer, færdigheder eller kundskaber.

Gensidig elevinspiration
Fælles oplevelse ved fremlæggelser af elevarbejder, elevens valg af præsentationsform og produkt, produktorienterede arbejdsformer, udveksling af viden og ideer.

Tosprogede elever

Tosprogede elevers udbytte af undervisningen afhænger af deres forståelse af det danskfaglige indhold og deres mulighed for at udvikle et sprog om danskfaget. Ethvert fagområde – også faget dansk – har sit særlige sproglige register, dvs. de sproglige mønstre, der gør sig gældende, når fagfolk bruger sproget. For de tosprogede elever er dansk både et sprogfag og et fagligt fag med fagfaglige udtryk. Dette faglige register kommer til udtryk i bl.a. teksters opbygning, mundtlige og skriftlige formuleringer og det fagspecifikke ordforråd.

I klasser med tosprogede elever må man derfor tilrettelægge en undervisning, som skaber gode betingelser for tilegnelse af det faglige såvel som det fagsproglige stof. Tosprogede elever har behov for at tilegne sig det faglige register, inkl. de førfaglige ord, og deres udgangspunkt på andetsproget er ofte utilstrækkeligt i forhold til, hvad der forudsættes i undervisningen og i fagtekster. Det betyder, at nogle tosprogede elever ikke har de sproglige ressourcer på andetsproget, som skal være på plads for at tilegne sig det danskfaglige sprog, og konsekvensen er, at de skal tilegne sig nyt vha. nyt.

Ud over de egentlige fagudtryk, som er nye for alle elever, rummer fagsprog sædvanligvis mange ord og begreber, som ikke er hyppigt forekommende i hverdagssproget, og derfor ikke nødvendigvis beherskes på andetsproget dansk. Det er de såkaldte førfaglige ord og begreber som fx bogstav, stavelse, syntaks, tegnsætning, digt, roman og fortæller.

I forbindelse med tilrettelæggelsen af undervisningen bør man overveje, hvilke fagsproglige udfordringer der ligger i de kommende undervisningsforløb. Og man bør tilrettelægge, hvorledes tosprogede elever kan blive "klædt på" til en forståelse af undervisningen ved at fokusere særligt på specifikke og nye faglige vendinger.

Grundlæggende for al sprogtilegnelse er *høj grad af målrettet elevaktivitet*. Eleverne skal udsættes for relevant og varieret *input*, altså møde fagsproget gennem læsning og lytning. De skal have mulighed for at *producere* sprog gennem skrivning og mundtlig fremstilling, og der skal stilles krav til denne sproglige produktion, så den træner eleverne i brugen af præcist og fagligt korrekt sprogbrug. Desuden skal eleverne have mulighed for at afklare betydning og sprogbrug: *Hvad betyder..?* og *Hvordan siger/skriver man...?*

For at eleven skal opnå beherskelse af faglige og førfaglige begreber, skal eleven møde dem mange gange i forskellige former og sammenhænge. Tematisk baseret undervisning, hvor alle fire færdigheder: *lytte, tale, læse* og *skrive* indtænkes, er en oplagt måde at sikre gentagelser og aktiv brug af fagsproget.

Dansk i samarbejde

Danskfaget er et åbent fag, hvis kerneområder er relevante i mange andre fag. Ofte samarbejdes der med fagene historie, kristendom, samfundsfag og natur/teknik, men det er oplagt at udbygge samarbejdet også med de praktiske og musiske fag. Man må desuden være opmærksom på den tætte forbindelse, der er mellem sprogfagene og dansk. Det at udvikle elevernes bevidsthed om sprog og om sprogets funktion som identitets- og kulturskabende er en opgave for begge faggrupper. Det er tilsyneladende let nok at integrere danskfaget med andre fag, fordi der i de fleste flerfaglige forløb ganske automatisk indgår en række danskfaglige aktiviteter. Eleverne skal næsten altid læse noget, de skal ofte søge efter oplysninger, og de skal bruge både skriftsproget og talesproget funktionelt. Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt til, at en dansklærer kan sige, at danskfagets mål bliver tilgodeset på en optimal måde. I flerfaglige forløb må noget af det, der er kernen i danskfaget, udfoldes på en bevidst og kvalificeret måde, og der må opstilles mål og handleplaner for, hvilke danskfaglige aktiviteter der skal tilgodeses i det aktuelle forløb.

Mange flerfaglige emner får deres indhold fra det samfundsfaglige felt, men det er vigtigt, at eleverne får lejlighed til at arbejde med spørgsmål om tilværelsen og etiske problemstillinger også i forbindelse med faktaprægede emner. Især når der inddrages litteratur og anden fiktion, må der lægges vægt på, at eleverne ikke får den opfattelse, at de kan uddrage informationer direkte af den, som om den var sagprosa. Et danskfagligt arbejde med tekster, multiple tekster og andre udtryksformer indebærer fokus på genrer, form og indhold og indlevelse i tekstens univers.

I alle faser af flerfaglige forløb bruger eleverne sproget både mundtligt og skriftligt, fx når de skal fremlægge deres resultater. Hvad enten dette sker som en rapport eller som en mundtlig præsentation, der kan være støttet af PowerPoint, er det vigtigt, at de bruger danskfagets metoder, fx fra den procesorienterede skriveundervisning, til at gøre deres produkter bedre og samtidig udvikle deres færdigheder.

Specialundervisning i dansk

Udfordringen i en fælles folkeskole for alle elever består i til stadighed at arbejde med at øge den pædagogiske rummelighed i den almindelige undervisning og dermed begrænse udskillelsen af elever begrundet i deres særlige behov og forudsætninger – uden at det går ud over fagligheden for de enkelte elever.

Traditionelt har specielundervisning i dansk haft fokus på elever med særlige vanskeligheder i forbindelse med talesprog, læsning, stavning og skrivning, men en del elever har andre problemer, som ikke er konkret dansk-

faglige, men som alligevel fordrer særlige undervisningsforhold også i dansktimerne.

Disse elever – med forskellige diagnoser – må der også tilrettelægges særlige undervisningsforløb for. Nogle integreret i normalundervisningen – andre med særlige forløb segregeret fra klassens eller holdets undervisning. Der må hele tiden tænkes på den pædagogiske rummelighed sammenholdt med den enkelte elevs behov og udviklingsmuligheder – og de tildelte ressourcer.

Udgangspunktet for, at folkeskolen kan rumme udfordringer for alle elever, er kravene om:
- differentiering af undervisningen, så den rummer udfordringer og opgaver, der svarer til elevernes behov og forudsætninger
- medtænkning af fagenes progression (trinmål)
- hensyntagen til folkeskolens værdier (elevernes alsidige udvikling og trivsel)
- vekselvirkning mellem de enkelte fags erkendelses- og arbejdsformer (faglighed) og tværgående emner og problemstillinger (flerfaglighed) samt anvendelse af forskellige it-baserede hjælpemidler.

Der kan peges på en række muligheder for at øge den pædagogiske rummelighed i den almindelige danskundervisning og fremme den enkelte elevs udviklingsmuligheder:
- sprogstimulerende og læseforberedende aktiviteter i børnehaveklassen
- individuelle planer for elever med særlige behov og forudsætninger. Planen, der tager udgangspunkt i elevens kompetencer og potentialer, udarbejdes i et samarbejde i det enkelte team, der har ansvaret for elevens undervisning og drøftes med elev og forældre samt eventuelt med skolens specialcenter og PPR
- øge elevernes lærelyst og engagement – under vejledning og med respons fra lærere og kammerater – gennem inddragelse af it, fx:
  - programmer til læsning og stavning
  - syntetisk og digitaliseret tale
  - tekstproduktion på computer
- danne lærerteam omkring flere klasser på samme årgang eller på tværs af årgange for at skabe mulighed for mere fleksibel tilrettelæggelse af undervisningen, herunder holddeling
- benytte skolens pædagogiske servicecenter i forhold til elevens behov for særlige metoder og undervisningsmidler.

Målet er, at alle elever får det optimale udbytte af undervisningen i folkeskolen. Det er en udfordring, der skal løses i et tæt samarbejde mellem special- og normalundervisningen.

En del elever har glæde af at være udstyret med en it-rygsæk, hvor forskellige kompenserende programmer er tilgængelige. Det kan være alt fra oplæsningsprogrammer til ordforslagsprogrammer eller adgang til databaser med fx digitaliserede bøger.

Elever med læsevanskeligheder skal spottes ud så tidligt som muligt, og indsatsen bør være intensiv og effektiv i så begrænset en periode som forsvarligt. Der holdes bl.a. forskellige læsekurser med børn i de mindre klasser, der med en halv time hver dag får knækket koden og opnår lyst til at lære. Men siden skal normalundervisningen følge op og støtte eleven i valg af bøger, tid og ro til læsning, så eleverne aldrig slipper læsningen i længere tid i skoleforløbet. Enhver elev har gavn af regelmæssig læsetræning – gerne mindst 10 sider om dagen.

Skolebiblioteket – det pædagogiske servicecenter

Skolens pædagogiske servicecenter går under forskellige betegnelser: Skolebiblioteket, udviklingscenter, læringscenter eller mediateket. Fra blot at være et sted, hvor man kan låne bøger, har det udviklet sig til et multilæringssted. Det tilgodeser alle fag, men i meget høj grad danskfaget. Skolebiblioteket er et videnscenter med personressourcer, bøger, it, billeder og lyd. Skolebiblioteket skal give eleverne det, de vil have, men de skal også give eleverne det, de ikke vidste, de ville have. Og det skal inspirere og vejlede lærerne.

Skolebiblioteksteamet kender materialebestanden og kan hjælpe med at finde egnede materialer til både elever og lærere. På skolebiblioteket arbejdes der med alle læringsmidler, analoge og digitale, og både lærere og elever kan hente hjælp hos skolebiblioteksteamet, når de skal i gang med at bruge materialerne.

Skolebiblioteksteamet kan tilbyde at være sparringspartner, når:
- der udlånes bøger fx i bibliotekstimer
- der sammensættes klassesæt/emnesæt
- læsekursusforløb og læsebånd iværksættes
- der skal læses op
- eleverne undervises i den første informationssøgning
- eleverne arbejder med analoge og digitale medier
- fagudvalget drøfter indkøb af nye materialer
- lærerne tilrettelægger emne- og projektarbejde
- eleverne arbejder med emne- og projektarbejde
- en klasse arbejder med fordybelsesområder og prøveoplæg til prøveform B

Skolebiblioteksteamet kan også
- skaffe informationer og materialer via deres netværk
- informere om nye materialer
- lave materialekasser
- informere om nye lærings- og evalueringsmetoder
- arrangere udstillinger (nye bøger, boganmeldelser, emneudstillinger, fx krimigenren etc.)
- arrangere kulturtilbud som fx forfatter- eller kunstnerbesøg
- lave små events som fx ugens ord, ugens digt eller ugens nyeste bogtilbud

Skolebiblioteksteamet er uddannet til at:
- se, læse og høre om de nyeste undervisningsmidler/læringsmidler.

På skolebiblioteket skal lærerne altid kunne hente inspiration og hjælp til at omsætte Fælles Mål 2009 til praktisk handling.

Afrunding

Danskfaget skal i samarbejde med forældrene give eleverne kundskaber og færdigheder inden for alle fagets discipliner. Når eleverne forlader folkeskolen, skal de være forberedte og motiverede til en videre uddannelse, hvor især læsningen skal være på plads – *læsning er alle fags moder*.

Eleverne skal have tilegnet sig en danskfaglig viden og danskfaglige kundskaber og arbejdsmetoder, som giver dem et godt og solidt grundlag at bygge videre på.